

Centar za prava deteta

giz

Projekat:

Prevenција konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportu
kao delu lokalne zajednice

NASILNO PONAŠANJE PREMA I MEĐU DECOM I MLADIMA U SPORTU

- REZULTATI ISTRAŽIVANJA I PREPORUKE -

Autori:

Dragan Popadić

Ljubica Bačanac

Milena Golić

Marija Petrović

Stanislava Vidović

Beograd, 2011

Sadržaj:

UVOD	4
1. PREDMET ISTRAŽIVANJA	5
2. ODREĐENJE NASILJA	7
3. CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA	8
4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA	9
5. METOD ISTRAŽIVANJA	10
5.1. Instrument	10
5.2. Faze istraživanja	10
5.2.1. Pripremna faza	11
5.2.2. Terensko ispitivanje	12
6. OPIS UZORKA	12
6.1. Ukupan broj ispitanika/ca	12
6.2. Sport kojim se bave	12
6.3. Pol i uzrast ispitanika/ca	13
6.4. Regionalni raspored uzorka	14
6.5. Sportski staž	15
6.6. Staž u klubu	16
6.7. Igrački status u timu i zadovoljstvo statusom	16
6.8. Ambicije u sportu	17
7. IZLOŽENOST NASILJU	17
7.1. IZLOŽENOST NASILJU SAIGRAČA/ICA	18
7.1.1. Učestalost nasilja	18
7.1.2. Uzroci nasilja i situacije u kojima se ono najčešće dešava	20
7.1.3. Razlike među polovima i uzrastima	21
7.2. NASILJE OD STRANE PROTIVNIKA/CA	24
7.2.1. Uzroci nasilja i situacije u kojima se ono najčešće dešava	25
7.2.2. Polne, uzrasne i druge razlike	27
7.3. IZLOŽENOST NASILJU OD STRANE TRENERA/ICA	28
7.3.1. Uzroci nasilja trenera/ica i situacije u kojima se ono najčešće dešava	29
7.3.2. Korelati izloženosti nasilju od strane trenera/ica	31
7.4. SPORTISTI/KINJE U ULOZI SVEDOK NASILJA – NASILJE VIĐENO KOD SAIGRAČA/ICA	33
7.5. NASILJE VIĐENO KOD TRENERA/ICA	34

7.5.1. Razlike među trenerima/cama u nasilju	36
7.6. SPORTISTI/KINJE U ULOZI AKTERA NASILJA	38
7.6.1. Razlozi za nasilje	40
7.6.2. Povezanost sa polom, uzrastom i vrstom sporta	41
8. UČESTALOST I MEĐUSOBNA POVEZANOST RAZLIČITIH OBLIKA NASILJA	43
9. REAGOVANJE NA NASILJE	45
9.1. Reagovanje na nasilje saigrača/ica	45
9.2. Reagovanje na nasilje protivnika/ca	46
9.3. Reagovanje na nasilje trenera/ica	47
10. „VASPITNI“ POSTUPCI TRENERA/ICA	48
10.1. Tipične kazne	48
10.2. Korelacije sa trenerovim/ičinim postupcima	51
11. STAVOVI SPORTISTA/KINJA PREMA NASILJU U SPORTU	52
11.1. Korelati stava prema nasilju	54
12. MIŠLJENJA SPORTISTA/KINJA O PRISUSTVU NASILJA U SPORTU	55
13. PREPORUKE SPORTISTA/KINJA ZA SMANJENJE NASILJA U SPORTU	56
14. ZAVRŠNA RAZMATRANJA	60
15. PREPORUKE ZA PREVENCIJU KONFLIKATA I NASILNOG PONAŠANJA PREMA I MEĐU DECOM I MLADIMA U SPORTU	66
16. SUMMARY	73
LITERATURA	77

UVOD

Centar za prava deteta tokom 2011. godine realizuje projekat „Prevenција konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportu kao delu lokalne zajednice” u saradnji sa Nemačkom organizacijom za internacionalnu saradnju GIZ (GmbH) – projekat „Jačanje struktura za osnaživanje i participaciju mladih u Srbiji“ i Ministarstvom omladine i sporta Republike Srbije.

Težište projekta je na sprovođenju istraživanja „Nasilno ponašanje prema i među decom i mladima u sportu“. Rezultati istraživanja treba da budu osnova za planiranje i kreiranje programa prevencije konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportu. Istraživanje je sproveo projektni tim koga su činili Dragan Popadić, glavni istraživač i saradnice: Ljubica Bačanac, Milena Golić, Marija Petrović i Stanislava Vidović.

Sport je izabran kao aktivnost koja ima veliki potencijal da doprinese formiranju karaktera i dobrih navika u ponašanju mladih pa smatramo da predstavlja dobru sredinu za sticanje veština nenasilnog rešavanja konfliktnih situacija i unapređenja komunikacije i tolerancije među decom i mladima.

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Problem nasilja prema i među decom i mladima je jedan od aktuelnih problema savremenog sveta, prisutan i u Srbiji. Prema jednom skorašnjem istraživanju nasilja u osnovnim školama u Srbiji, koje je u periodu 2005-2009. godine Institut za psihologiju sproveo u 165 škola širom Srbije na preko 70.000 ispitanika/ca, 74% osnovnoškolaca je u periodu od tri meseca doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja, a njih 25% neki oblik nasilja od strane školskog osoblja (Popadić, 2009).¹

Istovremeno, istraživanje izvedeno 2008. godine na uzorku od preko 1000 mladih osnovnoškolskog uzrasta koji se sistematski bave sportom (prosečna starost: 13 godina, prosečan staž u sportu: 4 godine), otkriva da je 35.3% doživelo neki vid fizičkog, verbalnog ili nekog drugog nasilja ili zlostavljanja u sporskim kontekstima.² U cilju prevencije i suzbijanja nasilnog ponašanja razvijeni su različiti programi. Većina razvijenih programa primenjuje se u školskom sistemu. Jedan od tih programa razvijen je i u okviru aktivnosti kancelarije GTZ-a (projekat „Transformacija sukoba i osnaživanje mladih“). Tokom devet godina implementacije programa uočeno je da u njemu učestvuje znatno veći broj devojčica nego dečaka i da nisu postignuti očekivani rezultati.

Manja zainteresovanost dečaka postoji kao tendencija i u drugim alternativnim programima koji se nude u školama. O izostajanju dečaka iz ovakvih aktivnosti ukazuju i podaci iz izveštaja Prava deteta kako to vide deca, pripremljenog 2008. godine i predstavljenog pred Komitetom za prava deteta. Tokom pripreme ovog izveštaja došlo se do podatka da svakog dana iz škole u Srbiji u proseku izostaje jedna petina upisanih dečaka.

Gore navedeni podaci ukazuju da je u radu sa dečacima, a na polju prevencije sukoba i nasilnog ponašanja, potrebno razviti nove pristupe koji bi povećali njihovu zainteresovanost i pojačali njihovo uključivanje. Mogući način da se poveća uključenost dečaka jeste da se programi ponude u okviru aktivnosti u kojima su dečaci brojniji od devojčica, odnosno da se organizuju i izvan školskog sistema, u lokalnoj zajednici. Jedno od okruženja u lokalnoj zajednici gde su dečaci prisutniji od devojčica jeste sportsko okruženje. Prema podacima Raiča i saradnika (2002) odnos muškaraca i žena aktivnih sportista u Srbiji i Crnoj Gori 1988. godine iznosio je 82% prema 18%, a 2001. godine procenat sportistkinja se dodatno smanjio na 11.4%. Mada ne raspoložemo preciznim podacima o procentu dečaka i devojčica koji se danas bave sportom, taj odnos je na mlađim uzrastima znatno povoljniji nego na starijim. Na osnovu indirektnih pokazatelja, Bačanac (2008, 2009, 2010) procenjuje da među decom i mladim uzrasta do 15 godina ima oko 60% dečaka i 40% devojčica.

Sportsko okruženje, sem proporcionalno veće zastupljenosti dečaka nego devojčica, ima još neke važne specifičnosti.

- U sportskom okruženju koje predstavlja važan deo lokalne zajednice i dalje su prihvatljivi različiti vidovi nasilja, nasilne komunikacije, vređanja i omalovažavanja.
- U sportu generalno, a posebno u borilačkim veštinama važe drugačije norme šta će se smatrati agresivnim a šta ne. Postupci koji se u drugom, na primer školskom kontekstu, opažaju kao agresivni i nedopušteni, u sportu spadaju u dopuštena pravila igre. Šta više, u sportu se na agresivnost gleda kao na poželjnu crtu, kao neophodnu komponentu takmičarske uspešnosti.

---

¹ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Unicef, Institut za psihologiju

² Bačanac, Lj, Petrović, N, Manojlović, N. (2009). *Oblici i stepen nasilja u sportu Srbije*. Nepublikovan izveštaj, Beograd: Ministarstvo omladine i sporta

- Takmičarske, a često i trenažne situacije obiluju faktorima koji snažno provociraju nasilje i grubosti. Radi se o visoko kompetitivnim situacijama, gde neizvesnost i značaj ishoda povećavaju stres, nervozu i jake emocije kod učesnika. Važnost rezultata za pojedince i timove povećava verovatnoću korišćenja nedozvoljenih sredstava, od kojih je nasilje jedno od njih.
- U sportu se zaista beleži veliki broj nasilnih incidenata, između različitih aktera: između sportista/kinja suparničkih timova, navijača rivalskih strana, navijača i igrača, pa i između igrača istog tima. Sportisti/kinje su često žrtve, akteri i svedoci nasilja u različitim situacijama, pa se zato na njega lako navikavaju kao na nešto što je neizbežno, uobičajeno i sastavni deo bavljenja sportom.
- Veći broj prilika za nasilne incidente i veći broj nasilnih incidenata ne nosi sa sobom samo navikavanje na nasilje, tj. učenje nasilnog ponašanja, već i mogućnosti za konstantno učenje uzdržavanja od nasilja i korektnog (dozvoljenog, propisanog) reagovanja na nasilje. Na taj način, sportovi su škola nenasilnog reagovanja u kriznim situacijama. Sport je, kako ističu Lj. Bačanac i saradnici (2009), moćno vaspitno i socijalizatorsko sredstvo, i to mišljenje prihvataju praktično svi akteri u sportu. Treba istaći da sport tu toliko važnu vaspitnu ulogu stiče upravo zato što se dešava u kontekstu potencijalno bogatom nasilnim incidentima. Za mlade sklone impulsivnom i agresivnom reagovanju, sport je veoma pogodan poligon za učenje kontrole ponašanja i poštovanja pravila koje će se onda generalisati i na druge socijalne situacije.
- Upravo zbog verovatnoće agresivnog ponašanja i kršenja pravila, u sportu se kao visoko kotirana vrednost ističe fer-plej – poštovanje pravila i izbegavanje sukoba. Ovo je posebno važan momenat za eventualnu prevenciju nasilja. Ako je nasilje toliko prisutan problem u dečjem i okruženju mladih, deca i mladi bi trebalo da se uče kako da se sa njim nose u nekom drugačijem nenasilnom i maksimalno tolerantnom okruženju u kojem se retko nalaze, već u onim situacijama koje obiluju provokativnim aktima s jedne i strogo definisanim pravilima sporta i kodeksima ponašanja (ferplej) s druge strane.
- Bavljenje sportom ima potencijalno pozitivne efekta ne samo na decu za koju postoji rizik da budu nasilna već i na decu za koju postoji rizik da budu žrtve vršnjačkog nasilja. Problem koji često imaju deca izložena vršnjačkom nasilju je njihova socijalna izolacija, nizak status u grupi i nisko samopouzdanje, ona su po pravilu fizički slabija od svojih vršnjaka, bojažljiva i povučena (Popadić, 2009). Deca i mladi tokom bavljenja sportom, pogotovo ako se radi o timskim sportovima, postaju deo složne, kohezivne grupe u kojoj nalaze podršku i zaštitu, a koja pozitivno utiče na izgradnju njihovog individualnog i grupnog identiteta. Takođe, bavljenje sportom pozitivno utiče na telesnu građu i fizičku snagu i spretnost dece i mladih - osobine pozitivno povezane sa njihovim statusom u grupi i samopoštovanjem, a sa samopouzdanjem i pozitivnoj slici o sebi doprinosi i ono što je imanentno svakom sportu – iskustvo u savladavanju teškoća i izazova i kontinuiran napredak.

2. ODREĐENJE NASILJA

U ovom istraživanju pošlo se od određenja nasilja³ kao namernih i neopravdanih postupaka čiji je cilj nanošenje štete drugoj osobi. Da bi ova definicija bila primerena sportu, treba je dopuniti, jer nasilje ovako definisano predstavlja intrinzičko svojstvo kontaktnih timskih i borilačkih sportova (cilj boksera je npr. zadati protivniku što više snažnih udaraca, nokautirati ga, onesposobiti za dalji nastup). Zato pod nasiljem u sportu podrazumevamo **ponašanje izvan pravila sporta koje je namerno usmereno na povređivanje i oštećenje drugih učesnika** (Bačanac, 2010). Pošto se radi o sportskom kontekstu, akteri i žrtve nasilja su pre svega sportisti/kinje, ali i drugi direktni ili indirektni učesnici kao što su treneri/ce, sudije, roditelji, sportski novinari, navijači. U ovoj studiji nisu istraživani svi akteri i žrtve nasilnog ponašanja, već je naglasak stavljen na učestalost nasilja među sportistima/kinjama i na nasilno ponašanje trenera/ica prema sportistima/kinjama. U skladu sa tim određenjem, istraživači su formulisali raznovrsne oblike verbalnog i neverbalnog, direktnog i indirektnog nasilja koji mogu da se jave u sportskom kontekstu između različitih aktera. Istraživanjem smo obuhvatili sledećih sedam oblika neprimerenog, nesportskog i nasilnog ponašanja sportista/kinja:

1. Udaranje, šamaranje, tučenje, šutiranje, gađanje,
2. Ismevanje, vređanje, obraćanje pogrđnim imenima i ružnim nadimcima,
3. Ogovaranje, pričanje laži o nekome, odvrćanje drugih sportista od njega,
4. Psovanje, vikanje bez razloga, pretnje i zastrašivanja,
5. Dodirivanje na način koji je neprijatan, seksualno uznemiravanje,
6. Otimanje ili namerno uništavanje ličnih stvari,
7. Traženje da se protivnik povredi ili isprovocira.

Ponašanje i postupci trenera/ica koji su smatrani nasilnim, obuhvatili su:

1. Udaranje, šamaranje, tučenje, šutiranje, gađanje,
2. Ismevanje, vređanje, obraćanje pogrđnim imenima i ružnim nadimcima,
3. Ispoljavanje besa i vikanje na sportiste kada napreve grešku u igri, promaše i sl.
4. Ogovaranje, pričanje laži o sportisti, odvrćanje drugih sportista od njega,
5. Vikanje na sportiste, psovanje, pretnje i zastrašivanje,
6. Zahtevanje da sportisti igraju pod povredama ili kada su bolesni,
7. Traženje da se protivnik namerno povredi ili isprovocira,
8. Zahtevanje da sportista igra i trenira u neadekvatnim uslovima kao što su loše vreme, visoka ili niska temperatura, loš teren, bez lekarskog nadzora, bez adekvatne opreme,
9. Kažnjavanje dodatnim vežbanjem: sklekovima, trčanjem i sl.
10. Kažnjavanje u vidu stalnih provera i treninga.

Na ovaj način, sportsko nasilje je nešto uže određeno nego u istraživanju Bačanac i saradnika (2009), u kome je sportsko nasilje uključivalo i druga nedozvoljena i nesportska ponašanja kao što su zloupotreba droga i doppinga, neetički postupci, nepravedni tretmani, protežiranja i pravno nasilje – kršenje i neispunjavanje ugovornih obaveza. U Unicefovom izveštaju o zaštiti mladih od nasilja u sportu (UNICEF Innocenti Research Centre, 2010, str. 4) nabrajaju se još neki oblici sportskog nasilja koji su ovde izostavljeni, kao što su odbijanje pružanja potrebne brige i odmora, fizički povređujući ili seksualno degradirajući rituali inicijacije, režimi ishrane i dijete koji vode

---

³ U ovom tekstu će termini nasilje i agresija, kao i nasilno ponašanje i agresivno ponašanje, biti korišćeni kao sinonimi.

poremećajima ishrane kao što su anoreksija ili drugim zdravstvenim problemima. Smatrali smo da su takvi oblici nasilja veoma retki za vrstu sporta i uzrast sportista/kinja kojim smo se mi bavili.

Specifičnosti naše studije u odnosu na prethodno istraživanje ogledaju se u sledećem:

- Istraživanje je uže po obimu, jer su njime obuhvaćeni samo mlađi/e sportisti/kinje (od 13 do 17 godina), dok su u prethodnom istraživanju ispitanici/ce, pored mladih sportista/kinja osnovnoškolskog uzrasta, bili i stariji sportisti/kinje, treneri/ice, sportske sudije/kinje, roditelji, novinari i sportski funkcioneri.
- U ovom istraživanju sportisti/kinje su pozvani/e da govore i o svom nasilju i razlozima za njega, dok su prethodnom istraživanju izveštavali samo o lično doživljenom nasilju i nasilju koje su videli kod ostalih učesnika/ca u sportu. Iako se može sumnjati u iskrenost ispitanika/ca kada treba da govore o sopstvenom nasilju, pokazalo se (npr. kod istraživanja nasilja u osnovnim školama) da deca mogu otvoreno da govore na tu temu. Uz to, možda je obelodanjivanje nasilja koje trpe od trenera/ica još osetljivija tema, pa će deca koja su spremna da o njemu govore, verovatno biti spremna da govore i o vlastitom nasilju.
- Za razliku od prethodne studije u kojoj su deca i mladi izveštavali o nasilju koje se dogodilo bilo kada tokom njihovog bavljenja sportom, ovde je okvir unutar kojeg treba da se prisete nasilnih epizoda omeđen na jednu takmičarsku sezonu (godinu dana).
- Upitnik zadavan u ovom istraživanju bio je znatno kraći od ranijeg, tako da je ispitanicima/ama omogućavao da odgovaraju s manje napora i da se više koncentrišu na odgovore na otvorena pitanja.
- U prethodnom ispitivanju je ispitanicima/ama već u instrukciji rečeno da se ispituje sportsko nasilje sa ciljem da se ono kao negativna pojava eliminiše, a postupci o kojima su sportisti/kinje pitani unapred su okvalifikovani kao nasilje. U našem ispitivanju, postupci koji su navođeni ispitanicima/ama i o čijem prisustvu je trebalo da se izjasne, nisu označeni kao nasilje, što je moglo da doprinese slobodnijem odgovaranju i manjem uticaju brige o društvenoj poželjnosti odgovora.

3. CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Generalni cilj projekta u okviru kojeg je sprovedeno ovo istraživanje jeste unapređenje mehanizama prevencije konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportu kao delu lokalne zajednice. Specifični ciljevi su:

- razvoj svesti o problemu nasilja prema i među decom i mladima u sportu kao delu lokalne zajednice;
- proširivanje znanja o obimu, prirodi, formi i posledicama nasilja u sportu;
- identifikovanje specifičnih potreba dečaka (sportista) radi prilagođavanja programa transformacije konflikata;
- predlog modela za prilagođavanje obrazovnih paketa nenasilne komunikacije i programa transformacije konflikata za primenu u sportskom okruženju.

Da bi istraživanje doprinelo ostvarivanju ovih ciljeva, pred njega su postavljeni sledeći zadaci:

- da se utvrde indikatori nasilne interakcije između različitih aktera unutar sportskog okruženja;
- da se merenjem tih indikatora utvrdi koje forme nasilja se javljaju u dečijem i omladinskom sportu i kolika je njihova učestalost;
- da se utvrdi sa kojim faktorima je povezano javljanje nasilja u sportu;
- da se posebno osvetli uloga trenera/ica u vezi sa nasilnim odnosno nenasilnim ponašanjem;
- da se utvrdi koji su načini reagovanja mladih sportista/kinja kada su izloženi nasilju u sportu;
- da se ispita kakvi su stavovi dece i mladih prema nasilju u sportu - kako ga sagledavaju i u kom pravcu vide rešenje tog problema.

4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Pošto je istraživanje zamišljeno kao eksplorativno, nisu formulisane posebne hipoteze koje bi bile proveravane, već su formulisane grupe istraživačkih pitanja na koja je istraživanje trebalo da odgovori.

1. Koliki je **intenzitet različitih oblika verbalnog i fizičkog nasilja** čije su žrtve, akteri i svedoci mladi sportisti/kinje koji se bave sa tri kontaktna timska sporta (fudbal, košarka i rukomet). Konkretno, ispitivan je intenzitet nasilja:
  - doživljenog od sportista/kinja unutar sopstvenog tima, tj. od saigrača/čica;
  - doživljenog od igrača/ica protivničkih timova, tj. protivnika/ica;
  - doživljenog od klupskog trenera/ice;
  - viđenog kod saigrača/ica (usmereno na saigrače/ice, protivnike/ice ili sudije/kinje);
  - viđenog kod trenera/ice.
2. **Kolika je učestalost pojedinih načina reagovanja na nasilje** u slučaju nasilja doživljenog od saigrača/ica, protivničkih igrača/ica i trenera/ica. Posebno, koliko su sportisti/kinje spremni da zatraže pomoć u slučaju ugroženosti nasiljem, u kojoj meri ga prećutkuju, pasivno podnose ili uzvraćaju istom merom.
3. Koje **vaspitne i motivacione postupke** treneri/ce koriste u radu sa sportistima/kinjama? Konkretnije, kakav je odnos nagrađivanja i kažnjavanja, pozitivnog i negativnog pristupa treniranju i u kojoj meri treneri/ice tolerišu odnosno suzbijaju pojave kao što su: nedisciplinarnost, nedovoljno zalaganje, grubosti prema saigračima/cama, prema protivnicima/cama i prema sudijama/kinjama.
4. Gde sportisti/kinje vide **uzroke pojedinih oblika nasilja**, tj. u kojim situacijama se, po njihovom mišljenju, ti oblici nasilja najčešće dešavaju?
5. Kakav je **stav** sportista/kinja prema nasilju i grubosti u sportu?

6. Koliko su podnošenje i vršenje nasilnog ponašanja, kao i stav prema nasilju u sportu povezani sa nizom **demografskih, psiholoških i situacionih faktora**? Faktori čija je povezanost sa nasiljem ispitivana su:

- pol,
- vrsta sporta,
- uzrast,
- staž u bavljenju sportom uopšte,
- staž u timu/klubu,
- vrednovanje sporta (važnost sportskog u odnosu na školski uspeh),
- nivo aspiracije u bavljenju sportom,
- status u timu i zadovoljstvo igračkim vremenom.

Pri ispitivanju povezanosti ovih varijabli pošlo se od stava da se one (sem u slučaju socio-demografskih varijabli) ne mogu razdvojiti na nezavisne i zavisne, već da između njih postoji stalan dinamički uticaj.

5. METOD ISTRAŽIVANJA

Sprovedena studija je eksplorativno, neeksperimentalno istraživanje anketnog tipa. Ispitanici/ce su u manjim grupama anonimno popunjavali upitnike u kojima su se od njih tražile različite samoprocene i procene.

5.1. Instrument

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je poseban Upitniku u dve identične verzije – za sportiste muškog i ženskog pola. Pri njegovoj konstrukciji bazirali smo se na dva upitnika korišćena u ranijim istraživanjima na sličnim uzorcima i sa sličnom problematikom. Jedan upitnik je onaj korišćen u projektu Bačanac i saradnika (2009), a drugi je onaj koji je korišćen u programu „Škola bez nasilja“ (Popadić, 2009; Popadić i Plut, 2007).

Upitnik je sadržao 149 pitanja, od kojih je 11 otvorenog tipa u kojima se od ispitanika/ca tražilo da sami formulišu svoje odgovore – opišu nečije ponašanje, situacije u kojima se ono najčešće pojavljuje, iznesu svoje mišljenje. Konačnoj verziji upitnika prethodilo je nekoliko preliminarnih verzija koje su modifikovane u skladu sa rezultatima probnog anketiranja, diskusija sa ispitanicima iz pilot uzorka, kao i diskusija unutar ekspertskog tima i obuke anketara/ki.

5.2. Faze istraživanja

Terenskom istraživanju je prethodila pripremna faza u kojoj je trebalo osmisliti postupak istraživanja, pripremiti adekvatnu verziju upitnika, obučiti anketare i pilotirati upitnik.

5.2.1. Pripremna faza

Pripremna faza istraživanja trajala je četiri meseca. Nakon formiranja projektnog tima koji je precizirao ciljeve i zadatke istraživanja i kreirao metodologiju istraživanja, paralelno se pristupilo izradi upitnika i operacionalnog plana sprovođenja istraživanja na terenu.

Pošto je konstruisana preliminarna verzija upitnika, 16. maja 2011. je u Prvoj sportskoj košarkaškoj gimnaziji (Basketbol koledž) sprovedeno pilot-testiranje upitnika. Testiranje upitnika sproveo je prof. dr Dragan Popadić uz asistenciju volontera Republičkog zavoda za sport. Testiranje upitnika realizovano je u grupi 30 učenika sportista i 10 učenica sportistkinja. Testiranje upitnika realizovano je kroz popunjavanje upitnika i rad u fokus grupama⁴, pri čemu je proveravano trajanje ispitivanja, razumljivost pitanja i zainteresovanost mladih sportista/kinja za ovu temu. Deca i mladi iz kontrolnih grupa dali su svoje sugestije na upitnik koje su se prevashodno ticale korišćenja pojedinih termina u upitniku. Na osnovu dobijenih povratnih informacija izrađena je prepravljena forma upitnika.

Dana, 25. maja na Filozofskom fakultetu u Beogradu održana je obuka za anketare/ke - studente Filozofskog fakulteta, studente Fakulteta za sport i fizičko vaspitanje i volontere/ke Republičkog zavoda za sport. Voditelji obuke bili su prof. dr Dragan Popadić i prof. dr Nebojša Petrović. Obuka je rezultirala punom informisanošću anketara/ki o projektnim aktivnostima, zadacima i metodološkom postavkom istraživanja. Imajući u vidu da su anketari/ke bile osobe sa predhodnim iskustvima u sprovođenju istraživanja, a veći broj i sa znanjima iz oblasti sporta, tokom obuke veća pažnja posvećena je analizi upitnika. Na osnovu zajedničke analize istraživačkog tima i anketara/ki formulisana je konačna verzija upitnika. Na održanoj obuci postignuti su i dogovori vezani za sprovođenje istraživanja na terenu.

Kako je tokom pripreme istraživanja dogovoreno da u istraživanje budu uključeni mladi sportisti/kinje koji se bave timskim kontaktnim sportovima u cilju sprovođenja istraživanja na terenu, uz podršku Ministarstva omladine i sporta uspostavljena je saradnja sa tri sportska saveza:

1. Rukometnim savezom Srbije,
2. Fudbalskim savezom Srbije,
3. Košarkaškim savezom Srbije.

Pomenuti savezi dali su podršku u realizaciji aktivnosti i stručnim saradnicima Centra za prava deteta prosledili liste klubova i kontakata. Puna informisanost sportskih saveza o projektnim aktivnostima i planom istraživanja rezultirala je uspostavljanjem saradnje između Centra za prava deteta i tri sportska saveza. Sva tri saveza ocenila su da je sprovođenje istraživanja od velike važnosti i dali podršku inicijativi. Fudbalski i košarkaški savez su na osnovu definisanih ciljeva istraživanja sačinili liste klubova i kontakt osoba radi sprovođenja istraživanja. Rukometni savez je informaciju o planiranom istraživanju postavio na svoj oficijelni sajt i na taj način obavestio klubove o planiranom istraživanju.

Na osnovu dobijenih lista i kontakata lokalnih klubova, projektni tim Centra uspostavio je saradnju sa lokalnim klubovima. Ukupno su kontaktirana 52 sportska kluba, dok su učešće u istraživanju uzela ukupno 42 kluba (26 muških, 16 ženskih).

---

⁴ Pod fokus grupom ovde mislimo na grupu do 6 sportista/kinja koji su posle individualnog popunjavanja upitnika pristali da učestvuju u polusatnoj grupnoj diskusiji o nasilju u sportu i njegovim uzrocima. Ovakav razgovor je obavljen i tokom glavnog ispitivanja, sa grupom sportista u rukometnom klubu „Partizan“, nakon njihovog popunjavanja upitnika.

5.2.2. Terensko ispitivanje

Terensko istraživanje sprovedeno je u periodu od 4. juna do 20. juna 2011. godine. Terensko istraživanje sprovedeno je u 6 regiona (Vojvodina, Centralna Srbija, Istočna Srbija, Zapadna Srbija, Južna Srbija i Beograd) na 10 lokacija: Novi Sad, Subotica, Beograd (Zemun), Kragujevac, Čačak, Niš, Novi Pazar, Leskovac, Užice (Požega) i Pirot (tabela 2). Ovakvim izborom gradova uspeli smo da pokrijemo sve regione u Srbiji, a da se istovremeno istraživanje obavi u onim gradovima u kojima postoje klubovi za sva tri izabrana sporta.

Nakon sprovedenog istraživanja na terenu, u periodu od 23. juna do 11. jula razvijena je matrica za obradu podataka i izvršeni su unos i obrada podataka.

6. OPIS UZORKA

Uzorak na kojem je sprovedeno istraživanje može se okarakterisati kao namerni višestapni uzorak kojem su sportisti/kinje selektovani prema regionu u kome žive, vrsti sporta kojim se bave, uzrastu i polu. Trudili smo se da obezbedimo ravnomernu zastupljenost ispitanika/ca prema svim navedenim kriterijumima i da naš uzorak što vernije reprezentuje stanje u sportskoj populaciji Srbije.

6.1. Ukupan broj ispitanika/ca

Ukupno je anketirano 465 mladih sportista/kinja. Naknadno, prilikom unosa podataka i pripreme za statističku obradu, iz uzorka su izostavljeni nevalidno ili nepotpuno popunjeni upitnici. Bilo je 435 korektno popunjenih upitnika, ali su iz dalje obrade izostavljeni ispitanici mlađi od 13 godina (21 upitnik) kao i stariji od 17 godina (15 upitnika). Zbog toga je **konačni uzorak** na kojem je vršena statistička obrada činilo **399 sportista/kinja**.

6.2. Sport kojim se bave

U skladu sa planom istraživanja, ispitivani su deca i mladi koji se bave fudbalom, košarkom i rukometom. Ovi sportovi su izabrani iz nekoliko razloga.

Prvo, svi pripadaju timskim kontaktnim sportskim igrama – onim sportovima u kojima je prema nalazima ranijeg istraživanja nasilje mnogo prisutnije nego u drugim kontaktnim sportovima (borilačkim veštinama), a statistički značajno više prisutno nego u nekontaktnim sportovima (Bačanac i saradnici, 2009).

Drugo, ovi sportovi su široko zastupljeni u našoj sredini, a njihovi klubovi nalaze se skoro u svakom većem mestu u Srbiji. Istovremeno, neki od njih, pre svega fudbal i košarka, veoma su popularni među decom i mladima. To je potvrdilo obimno istraživanje interesovanja osnovnoškolaca Srbije za sport koji bi voleli da treniraju u školi na dodatnom/izbornom času fizičkom vaspitanja (Radojević, J. 2006). Rezultati su pokazali da se interesovanja za sport kod dečaka i devojčica bitno razlikuju, kao i da se razlikuju interesovanja devojčica iz Beograda od interesovanja devojčica iz ostalih regiona Srbije. Učenice iz Beograda pokazale su najviše interesovanja za plivanje, odbojku i sportski ples (košarka zauzima 7. a rukomet 11. mesto na listi od 27 ponuđenih sportova), dok su učenice iz „unutrašnjosti“ najzainteresovanije za odbojku, plivanje i košarku (rukomet je na 5. mestu). Interesovanja učenika Beograda i ostalih regiona Srbije bila su skoro identična: na prvom

mestu je fudbal, na drugom košarka, a na trećem plivanje. Rukomet se plasirao na 6. mesto najpopularnijih sportova kod dečaka.

Treći razlog zbog koga smo se odlučili za izbor ovih kontaktnih sportova je zbog intenzivne socijalne interakcije koja unutar njih postoji. Mladi koji pripadaju istom sportskom timu (klubu) ne samo da treniraju i takmiče se zajedno, već provode puno vremena u različitim zajedničkim socijalnim aktivnostima van terena (putovanja, pripreme, druženja). Zbog toga je grupna dinamika u ovim sportskim timovima istovetna, ako ne i jače izražena od grupne dinamike koja postoji unutar školskih odeljanja i vršnjačkih grupa. Postoji snažna grupna identifikacija, snažan pritisak na usvajanje grupnih normi i zajedničkih ciljeva, neposredna interakcija licem-u-lice, kooperativni odnosi oko postizanja istog sportskog cilja, kompeticija i sa protivničkim timom, ali istovremeno i sa saigračima/čicama u istom timu oko mesta, statusa i uloge u njemu. Trenerski rad ne sastoji samo u povećanju specifičnih fizičkih, tehničkih i taktičkih sposobnosti sportista/kinja na grupnim treninzima, već i u vaspitnom radu sa timom, usmeravanju grupnih odnosa i procesa, formiranju grupne ideologije, timske atmosfere, pobedničkog mentaliteta, uzajamnog poverenja, grupne kohezivnosti i jedinstva. Kontaktni timski sportovi su značajni i zato što uz takmičenje između timova, kao i postojanje unutartimskog rivalstva i borbe za bolji igrački status, stalno provociraju različite vidove nesportskog, neprimerenog, grubog i agresivnog ponašanja. To znači da su takvi sportovi plodno tle za sticanje i ispoljavanje agresivnog ponašanja, ali istovremeno i plodno tle za neprestano učenje i uvežbavanje kontrole agresivnih impulsa, nenasilnog i konstruktivnog reagovanja.

6.3. Pol i uzrast ispitanika/ca

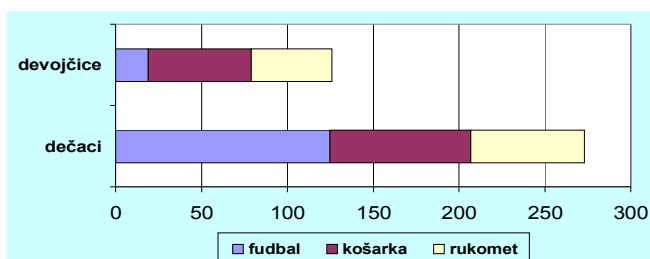
Struktura uzorka po polu i vrsti sporta data je na slici 1, dok je u tabeli 1 prikazana njegova struktura s obzirom na starost i sportski staž u okviru svakog sporta i za uzorak u celini. Kao što se vidi, anketirano je duplo više sportista nego sportistkinja. Ovakva polna struktura adekvatnije odražava realnu zastupljenost polova u sportu, nego da je uzorak bio izjednačen po polu zbog činjenice da se znatno više dečaka nego devojčica aktivno bavi sportom. Približno jednako su zastupljeni sportisti/kinje iz sva tri sporta (fudbal - 36%, košarka - 36% i rukomet - 28%), s tim što je u fudbalu bilo znatno manje sportistkinja (tek svaka osma), dok je u rukometu i košarci polna struktura daleko uravnoteženija, mada se i u njima nalazi nešto više sportista.

Tabela 1 Struktura uzorka ispitanika prema polu, starosti, vrsti sporta i dužini sportskog iskustva

	M	Fudbal		Košarka		Rukomet		Ukupno	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Pol		125	86.8	82	57.7	66	58.4	273	68.4

	Ž	19	13.2	60	42.3	47	41.6	126	21.6
	Σ	144	100	142	100	113	100	399	100
		As	Sd	As	Sd	As	Sd	As	Sd
Starost		15.13	1.09	14.75	1.04	15.26	1.32	15.03	1.16
Ukupan sportski staž		7.57	1.97	6.55	2.27	6.63	2.60	6.94	2.32
Stož u aktuel. sportu		7.13	2.15	4.91	2.56	3.84	2.11	5.40	2.66

Slika 1 Struktura uzorka ispitanika po polu i vrsti sporta

6.4. Regionalni raspored uzorka

Istraživanje je sprovedeno u 6 regiona, odnosno na 10 lokacija. U tabeli 2 je prikazano koje su to lokacije i koliko je u svakoj od njih bilo predstavnika/ca svakog od tri sporta. Nešto više od četvrtine ispitanika/ca bilo je iz Beograda (27.1%), a najmanje iz Kragujevca i Čačka (4.0% i 4.3%).

Informacije o prosečnom uzrastu i sportskom stažu u okviru svakog sporta date su u tabeli 1. Vidi se da je prosečna starost košarkaša/ica, fudbalera/ki i rukometaša/ica izjednačena (14.75; 15.13 i 15.26 god) i da ona za uzorak u celini iznosi 15.03 godine. Ako nas zanima kakva je zastupljenost svakog pojedinačnog uzrasta, onda to izgleda ovako: sportista/kinja starih 13 godina u uzorku ima 9%, sa 14 i 14.5 godina 26.1%, sa 15 i 15.5 godina 30.4%, sa 16 godina 21.8% i sa 17 godina 12.8%. Kada je u kasnijoj statističkoj analizi uzrast trebalo kategorisati, ispitanici/ce su grupisani u tri kategorije – pionire/ke: 13-14 godina (34.8%), kadete/kinje: 14.5-15 godina (30.6%) i juniore/ke: 16-17 godina (34.6%).

Tabela 2 Struktura uzorka prema mestima ispitivanja

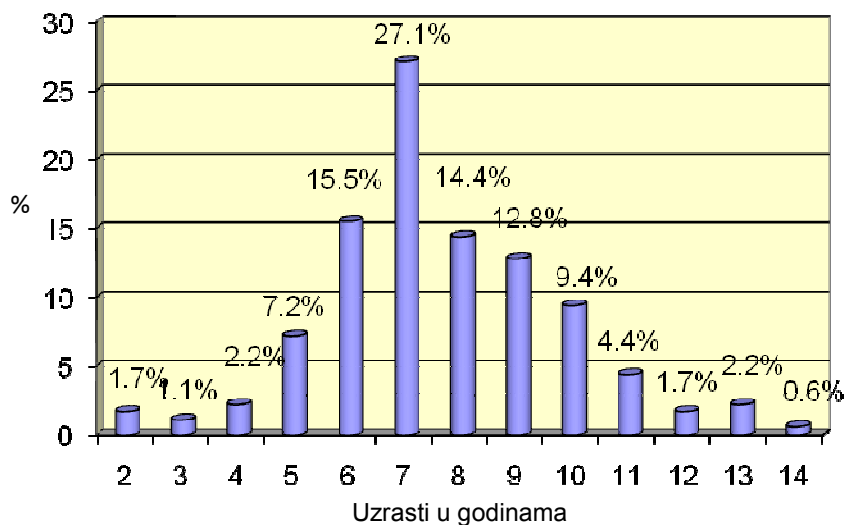
Metsta	Fudbal		Košarka		Rukomet		Ukupno	
	N	(%)	N	(%)	N	(%)	N	(%)
Beograd i Zemun	36	25.0%	27	19.0%	45	39.8%	108	27.1%
Novi Sad	0	0.0%	21	14.8%	10	8.8%	31	7.8%

Subotica	12	8.3%	14	9.9%	8	7.1%	34	8.5%
Kragujevac	8	5.6%	9	6.3%	0	0.0%	17	4.3%
Čačak	7	4.9%	8	5.6%	1	0.9%	16	4.0%
Užice i Požega	17	11.8%	21	4.8%	7	6.2%	45	11.3%
Novi Pazar	17	11.8%	10	7.0%	10	8.8%	37	9.3%
Niš	20	13.9%	9	6.3%	22	19.5%	51	12.8%
Leskovac	19	13.2%	13	9.2%	2	1.8%	34	8.5%
Pirot	8	5.6%	10	7.0%	8	7.1%	26	6.5%
Ukupno	144	100.0%	142	100.0%	113	100.0%	399	100.0%

6.5. Sportski staž

Mada se početak bavljenja aktuelnim sportom vezuje za uzraste od 3-16. godine, najveći procenat ispitanika/ca sa organizovanim treningom svog sporta započeo je na uzrastima od 6. – 11. godine (69.9%). Fudbaleri i fudbalerke u proseku svojim sportom se bave 7 godina, košarkaši i košarkašice oko 5 (As=4.91), a rukometaši i rukometašice 3.84 godine (tabela 1). Više od polovine (54.6%) ispitanih sportista/kinja od samog početka se bavi svojim aktuelnim sportom, dok se njih 45.4% pre sadašnjeg sporta bavilo nekim drugim, odnosno u sadašnji sport prešlo iz nekog drugog. U taj prethodni ili prvi sport 79.2% ispitanika/ca ušlo je na uzrastima od 6-10. godine. Ovi nalazi su u skladu sa podacima dobijenim na uzorku od 406 mladih talentovanih sportista/kinja Srbije (Bačanac, 2005-2010) i još jednom potvrđuju da je zainteresovanost dece za sport najveća u predškolskom i ranom osnovnoškolskom uzrastu, dok je procenat onih koji u sport ulaze ranije (4-5. godine: 9.4%) ili kasnije (11-13. godine: 8.3%) značajno manji (slika 2).

Slika 2 Uzrasti na kojima su se deca najčešće uključuju u fudbal, košarku i rukomet

6.6. Staž u klubu

Staž u klubu se kretao od nekoliko meseci (svaki deseti/a je u klubu kraće od godinu dana), pa do 10-11 godina. Tri četvrtine njih su u klubu od jedne do 6 godina. U proseku, fudbaleri/ke su u svom (istom) klubu već 4 godine, košarkaši/ce nešto više od tri godine, a rukometaši/ce nešto manje od 3 godine.

Svim ispitanim sportistima i trener je bio muškog pola. Međutim, samo 23.8% sportistkinja imalo je trenera istog, tj. ženskog pola, dok sa većinom (60%) rade treneri muškog pola. Njih 16,7% je navelo da imaju trenere i muškog i ženskog pola.

Tabela 3 Rezultati procene igračkog statusa, stepena zadovoljstva igračkim vremenom, vrednovanja sporta i nivoa sportskih aspiracija u zavisnosti od pola ispitanika

		M	Ž	Ukup
Poslednjih godinu dana na utakmicama svog tima su:	Uvek bili u startnoj postavi	40.6%	25.0%	35.7%
	Mnogo više igrali nego sedeli na klupi za rezerve	25.8%	26.6%	26.1%
	Skoro podjednako igrali i sedeli na klupi za rezerve	18.1%	33.9%	23.0%
	Mnogo više sedeli na klupi za rezerve nego sto su igrali	14.8%	12.9%	14.2%
	Uvek sedeli na klupi za rezervne igrače/ice	0.7%	1.6%	1.0%
Gledano u celini, sportisti su:	Potpuno zadovoljni svojim igračkim vremenom – igraju koliko zaslužuju	70.7%	72.8%	71.3%
	Delimično zadovoljni svojim igračkim vremenom	24.5%	22.4%	23.9%
	Uopšte nisu zadovoljni – ne igraju koliko zaslužuju, jer treneri forsiraju neke druge igrače	4.8%	4.8%	4.8%
Uspeh u sportu kojim se bave za njih je:	Važniji od školskog uspeha	37.7%	16.7%	31.1%
	Podjedanako važan	52.0%	73.8%	58.9%
	Manje važan od školskog uspeha	10.3%	9.5%	10.0%
Ambicije (ciljevi, aspiracije) u sportu:	Planiraju da budu profesionalni sportisti/kinje	75.7%	62.7%	71.6%
	Žele da se redovno bave sportom, pa dokle stignu	23.5%	34.1%	26.9%
	Nemaju velike ambicije, sportom se bave zbog rekreacije i druženja	0.7%	3.2%	1.5%

6.7. Igrački status u timu i zadovoljstvo statusom

Ako se kvalitet nekog igrača meri vremenom koje provede u igri, onda za većinu naših mladih sportista muškog pola možemo reći da su kvalitetni igrači, jer su tokom poslednje godine dana bavljenja sportom u svom timu bili ili starteri ili su više igrali nego sedeli na klupi za rezervne igrače. Kada su u pitanju ispitanice sportistkinje, i njih je više od polovine (51.6%) kvalitetnih, jer je 25% redovno bilo u startnoj postavi, a 26.6% su više igrale nego provele na klupi za rezerve. Oko 15% sportista i 13% sportistkinja za sebe su izjavili da su mnogo više vremena proveli na klupi za rezervne igrače nego što su igrali. Manje od 1% sportista i oko 1.5% sportistkinja uopšte nisu ulazili u igru, tj. na takmičenjima su uvek sedeli na klupi za rezervne igrače/ice. Ključni parametar koji utiče na zadovoljstvo sportom i osećaj sportske kompetentnosti svakog mladog sportiste/kinje jesete njegovo/njeno igračko vreme, tj. koliko igra za svoj tim, koliko trener/ica računa na njega/nju i koliko doprinosi sveukupnom rejtingu tima i njegovom takmičarskom plasmanu. Podaci govore (tabela 3) da je preko 70% ispitanih sportista/kinja zadovoljno svojim igračkim vremenom, tj. ocenjuju da igraju onoliko koliko zaslužuju. Svojim igračkim vremenom delimično je zadovoljno 24.5% sportista i 22.4% sportistkinja. Samo 4.8% sportista oba pola nisu zadovoljni svojim igračkim vremenom, ne igraju onoliko koliko zaslužuju, jer trener forsira neke druge sportiste/kinje. (tabela 3).

6.8. Ambicije u sportu

Koliko mladi sportisti/kinje vrednuju svoje bavljenje sportom i koliko im je uspeh u njemu važan, pokazuju njihovi odgovori u kojima ga porede sa uspehom u školi. Za 37.7% sportista i 16.7% sportistkinja on je važniji od školskog, dok je za 73.8% sportistkinja i 52% on podjednako važan kao i uspeh u školi. Gledano u celini, za 58.9% svih ispitanih sportista/kinja, uspeh u sportu je

iste važnosti kao i uspeh u školi, što je slično sa ocenom koja je dobijena u ranijem ispitivanju mladih sportista/kinja (Bačanac i sar. 2009). U pomenutom istraživanju još veći procenat (68.7%) mladih sportista/kinja svoj uspeh u sportu je ocenilo podjednako važnim kao i uspeh u školi. Skoro identičan procenat mladih sportista u oba istraživanja (oko 10.0 % u našem i 11.1% u ranijem) svoj uspeh u sportu ocenjuje manje važnim od uspeha u školi.

Pošto im je uspeh u sportu toliko važan, onda je sasvim logično što većina njih (75.7% sportista i 62.7% sportistkinja) ima visoke sportske aspiracije i ambicije. Konkretnije, oni/e žele da postanu sportisti/kinje najviših takmičarskih nivoa koji/e će graditi profesionalnu sportsku karijeru. Oko trećine mladih sportistkinja i manje od jedne četvrtine sportista još uvek nema jasno definisane nivo aspiracija, već se žele redovno baviti sportom, pa dokle stignu. Zanimljiv je procenat mladih sportista oba pola (1.5%) koji nemaju velike rezultatske ambicije, već se sportom bave samo zbog rekreacije i druženja (tabela 3). Uporedimo li važnost koju uspeh u sportu ima kod mladih različitog pola, kao i ambicije koje za njega vezuju, onda možemo konstatovati da se one značajno razlikuju. Uspeh u sportu ima značajno veću vrednost za sportiste nego za sportistkinje, a samim tim i njihove ambicije i planovi koje vezuju za sport su viši.

7. IZLOŽENOST NASILJU

Najveći deo upitnika imao je za zadatak da utvrdi koji se oblici nasilja najčešće javljaju među mladim sportistima/kinjama tokom njihovog bavljenja sportom. Pod nasiljem smo podrazumevali **ponašanja izvan pravila sporta, koja dovode do namernog psihičkog i fizičkog povređivanja druge osobe**, i u skladu s tim smo razlikovali veći broj oblika verbalnog i fizičkog nasilja. U upitniku su bili nabrojani različiti postupci, koji nisu bili kvalifikovani kao nasilje, već samo opisani, a ispitanici je trebalo da navedu da li im se tako nešto desilo tokom protekle sezone tj. tokom godinu dana i, ako jeste, koliko često se događalo.

Zavisno od toga ko su akteri a ko žrtve, ispitivano je: nasilje doživljeno od saigrača/ica, nasilje doživljeno od protivničkih igrača/ica, nasilje doživljeno od trenera/ice, nasilje viđeno kod drugih saigrača/ica (usmereno prema saigračima, protivnicima i sudijama) i nasilje viđeno kod trenera/ice usmereno ka sportistima i sudijama.

7.1. IZLOŽENOST NASILJU SAIGRAČA/ICA

7.1.1. Učestalost nasilja

Iz tabele 4 vidimo da 48.6% ispitanih sportista/kinja nisu doživeli ni jedan od 7 navedenih oblika nasilja od strane svojih saigrača/ica. Takvih ispitanika/ca je više među sportistkinjama nego

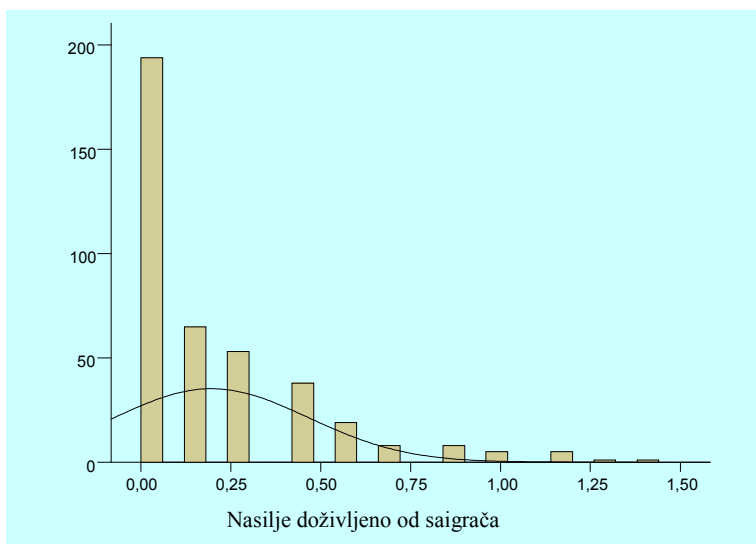
među sportistima (53.2% : 46.5%). Istovremeno, među sportistkinjama registrujemo samo jednu koja je od saigračica bar jednom tokom protekle sezone iskusila šest različitih vidova nasilja, a ni jedna nije bila žrtva 5 ili 7 različitih formi nasilja. Dakle, vršnjačko nasilje u sportu, tj. nasilje među igračima istog tima, prisutnije je među sportistima muškog pola, dok je ono među sportistkinjama manje zastupljeno.

Tabela 4 Broj nasilnih akata (od ukupno 7 navedenih) koje su sportisti/kinje bar jednom doživeli od saigrača

Broj nasilnih akata	Sportisti (M)		Sportistkinje (Ž)		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
0	127	46.5%	67	53.2%	194	48.6%
1	59	21.6%	24	19.0%	83	20.8%
2	49	17.9%	22	17.5%	71	17.8%
3	22	8.1%	8	6.3%	30	7.5%
4	8	2.9%	4	3.2%	12	3.0%
5	5	1.8%	0	0.0%	5	1.3%
6	1	.4%	1	.8%	2	.5%
7	2	.7%	0	0.0%	2	.5%
Ukupno	273	100.0%	126	100.0	399	100.0%

Iz odgovora na 7 tvrdnji izračunat je i prosečan skor izloženosti nasilju saigrača/ica, koji se mogao kretati od 0 (nijedan oblik nasilja se nije desio) do 3 (svih 7 oblika se redovno događaju). Distribucija skorova je prikazana na slici 3, i vidi se izrazita asimetričnost distribucije (radi se o tzv. Paretovoj distribuciji a ne o normalnoj raspodeli). Skor se kretao u rasponu od 0 do 1,43 pri čemu je polovina ispitanika/ca imala skor 0, prosečan skor je $AS=0.20$, a $SD=0.27$. Ovakva distribucija je u osnovi dobijana i za druge skorove koji se odnose na nasilje, o kojima će se kasnije govoriti. Na ovakvim distribucijama korišćenje uobičajenih, parametrijskih statističkih pokazatelja može biti nepouzđano, što treba imati na umu prilikom pregleda rezultata.

Slika 3 Distribucija skorova na meri nasilja saigrača/ica

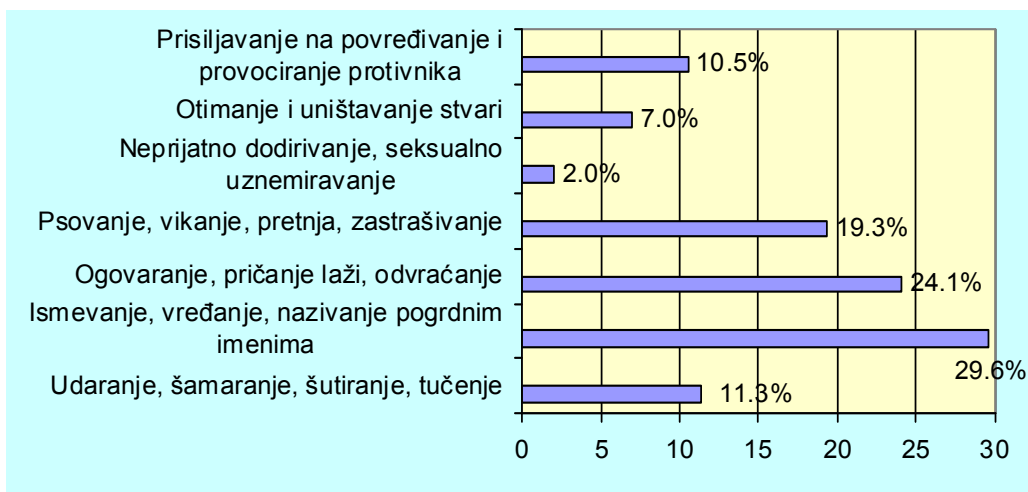

Ako pogledamo konkretne oblike vršnjačkog nasilja među sportistima/kinjama, najčešći su različiti oblici verbalnog nasilja, o kojima izveštava 20-30% ispitanika/ca. Fizičkom nasilju svojih saigrača/ica bilo je izloženo 11.3 % mladih sportista/kinja. Ono se dešava uglavnom sporadično. Uništavanje ličnih stvari među sportistima/kinjama je retko, a još ređe je seksualno uznemiravanje, koje je navelo sedam sportista i jedna sportistkinja, što ukupno čini 2% od ukupnog broja ispitanih sportista/kinja (tabela 5).

Tabela 5 Učestalost pojedinih oblika nasilja doživljenog od saigrača/čica

Da li se tebi lično prilikom treninga ili takmičenja dogodilo nešto od dole navedenih postupaka od strane nekog od tvojih vršnjaka/kinja i saigrača/ica iz tvog kluba U POSLEDNJIH GODINU DANA? Odgovori: 0=Nikada, 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3	Nikada	1-2 puta	Više puta	Redovno	Skor
	%	%	%	%	AS
1. Neko te je udario, ošamario, istukao, šutirao, gađao.	88.7	8.0	3.0	0.3	.15
2. Neko te je ismevao, vređao, obraćao ti se pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	70.4	19.8	8.5	1.3	.41
3. Neko te je ogovarao, pričao laži o tebi, odvrćao ostale sportiste od tebe.	75.9	16.8	8.3	1.3	.33
4. Neko je bez razloga vikao na tebe, psovao te, pretio ti, zastrašivao te.	80.7	12.8	6.0	0.5	.26
5. Neko te je dodirivao na način koji ti je bio neprijatan, seksualno te uznemiravao.	98.0	2.0	0.0	0.0	.02
6. Neko ti je oteo ili namerno uništio neku tvoju stvar.	93.0	6.0	1.0	0.0	.08
7. Neko te je terao da namerno povrediš ili isprovociraš protivnika.	89.5	8.5	1.8	0.3	.13

Slika 4 Prikaz zbirnog procenta sportista/kinja koji su naveli da su opisane oblike nasilja, bez obzira na učestalost, doživeli u proteklih godinu dana od strane svojih saigrača/ica

Naši podaci prezentovani u tabeli 5 i slici 4 skoro u potpunosti se slažu sa nalazim prethodne studije nasilja u sportu Srbije (Bačanac i saradnici, 2009), koja je takođe pokazala da je verbalno nasilje najrasprostranjeniji oblik vršnjačkog nasilja (doživeli su ga od 24-29% mladih i od 30-32.5% starijih sportista/kinja). Čine ga različiti vidovi ogovaranja, ismevanja, vređanja, nazivanja pogrđnim imenima i nadimcima, psovanja, pretnje, vikanje itd. Iako se radi samo o 11.3% sportista/kinja koje su u protekloj takmičarskoj sezoni njihovi/e saigrači/ce bar jednom udarali/e, tukli/e, šutirali/e ili gađali/e, zabrinjavajuće je da takav vid ponašanja uopšte postoji među članovima/icama istog tima/kлубa. Dok se takvi vidovi nasilja od strane protivničkih igrača/ica donekle mogu „pravdati“ nervozom, željom da se po svaku cenu postigne pobeda, da se na verbalnu provokaciju uzvрати fizičkim napadom - oni među saigračima/cama nemaju nikakvog opravdanja, posledica su loše komunikacije, netolerancije, nepoznavanja ferpleja i vrednosti sportpersonšipa.

7.1.2. Uzroci nasilja i situacije u kojima se ono najčešće dešava

Na otvoreno pitanje o tome u kojim situacijama se nasilje od strane saigrača/ica dešavalo, odgovorilo je nešto manje od četvrtine ispitanika/ca, ali nisu svi odgovori podjednako informativni, jer neki ispitanici/ce navode uzroke nasilja, a drugi situacije i mesta na kojima se ono dešavalo. Njih 27 su u odgovoru ponavljali na koji način su bili izloženi nasilju, ili su navodili mesta gde se nasilje javljalo (svlačionica, utakmica), ili govorili o nasilju protivnika/ca ili trenera/ica. Odgovori koji se direktno tiču postavljenog pitanja mogu se svrstati u nekoliko grupa. Najčešće navođen razlog (među ukupno 27 navoda) bili su loši međuljudski odnosi koji su doveli do nasilja sa jasnom namerom da se drugome nanese šteta. Kada navode takve oblike nasilja, sportisti/kinje skoro isključivo navode razne oblike verbalnog ili indirektnog nasilja, a ne direktnog fizičkog nasilja. Motiv je najčešće „ljubomora“, zavist, borba za bolji status u timu. Na primer:

- *iz ljubomore,*
- *mislím da mi zavide,*
- *uzrok je zavidnost i što ne može da bude sve kako "nn" osoba hoće,*
- *terali su me da isprovociram protivnika usled ljubomore,*
- *svađe oko mesta u prvoj postavi,*
- *ogovaranje sa rezervne klupe,*
- *možda iz afekta, ili nezadovoljstva svojim statusom u ekipi.*

Drugu grupu (20 navoda) čine odgovori koji nasilje saigrača/ice vide kao grubosti počinjene u afektu ili žaru borbe, često kao neposredne reakcije na greške ili lošu igru, bez ozbiljne namere da se drugi povredi:

- *uglavnom slučajno, u žaru borbe,*
- *obično su to bile situacije odlučujućih koševa u žaru borbe,*
- *nervoza na prvenstvenoj utakmici*
- *kad omašim zicer neko iz ekipe više na mene,*
- *kad nešto pogrešim u igri,*
- *kad nešto pogrešim na treningu,*
- *kada ne odigram dobro utakmicu,*
- *takve stvari su pouzrokovane sportskim adrenalinom.*

U trećoj grupi (11 navoda) su razni slučajevi verbalnog nasilja koji se opisuju kao „zezanje“ gde nije lako utvrditi da li su dobronamerni ili ne, da li su počeli kao šala, a završili kao uvreda itd. Na primer:

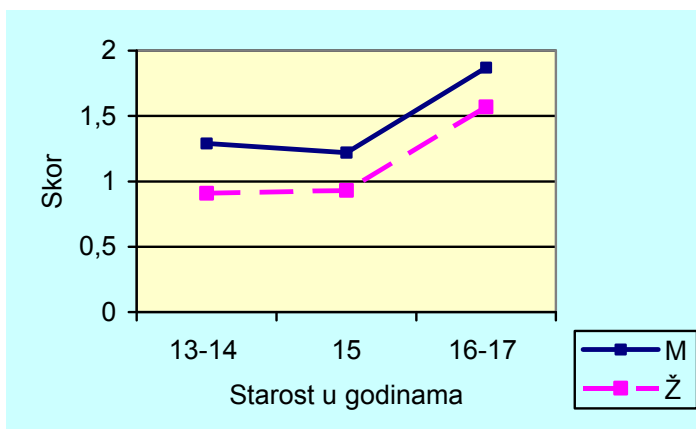
- *uglavnom je počinjalo kao šala;*
- *pa ako je u pitanju vređanje, tačnije nadimak koji mi ne odgovara, uglavnom je bilo u afektu, tj. šala;*
- *ismevao me i vređao čisto iz šale. Ogovaranje uvek postoji, pa su i mene sigurno ogovarali;*
- *iako su me vređali, to je bila samo šala, u to sam siguran jer se to dešava i drugima;*
- *ismevamo se iz zezanja;*
- *uglavnom je to bilo radi zabave;*
- *nekad iz šale pređe u vređanje, ali dalje sve bude OK;*

7.1.3. Razlike među polovima i uzrastima

Poređenja je moguće izvršiti na nekoliko načina. Najpre, moguće je za svakog ispitanika/cu izračunati ukupan skor sabiranjem skorova dobijenih na prihvatanju 7 oblika nasilnog ponašanja. Skorovi na pojedinačnim oblicima nasilja su se mogli kretati od 0 („nije se dogodilo“) do 3 („to mi se redovno događa“) te je i ukupan skor, računat kao zbir skorova na pojedinačnim tvrdnjama, mogao da se kreće od 0 do 21. Sem toga, moguće je porediti procenete onih koji su bar jednom doživeli neki oblik nasilja, bez obzira koliko oblika su doživeli i da li su ga doživeli jednom ili dvaput ili skoro redovno. Ove dve mere, inače, između sebe veoma visoko koreliraju (preko 0.90).

Kao što se vidi, slike 5 i 6, koje se odnose na jedan odnosno drugi indikator trpljenja nasilja od strane saigrača/ica u osnovi su slične. Izloženost nasilju saigrača je nešto češća kod dečaka, dosledno na svim uzrastima, mada su razlike na granici nivoa statističke značajnosti. Na najstarijem uzrastu je izloženost nasilju saigrača/ica nešto veća nego na mlađem i srednjem uzrastu (razlika među uzrastima je statistički značajna na nivou 0.03). Može se videti i da je stepen izloženosti nasilju vršnjaka/inja relativno mali.

Slika 5 Polne i uzrasne razlike u prosečnom skor u nasilju doživljenog od saigrača/ica

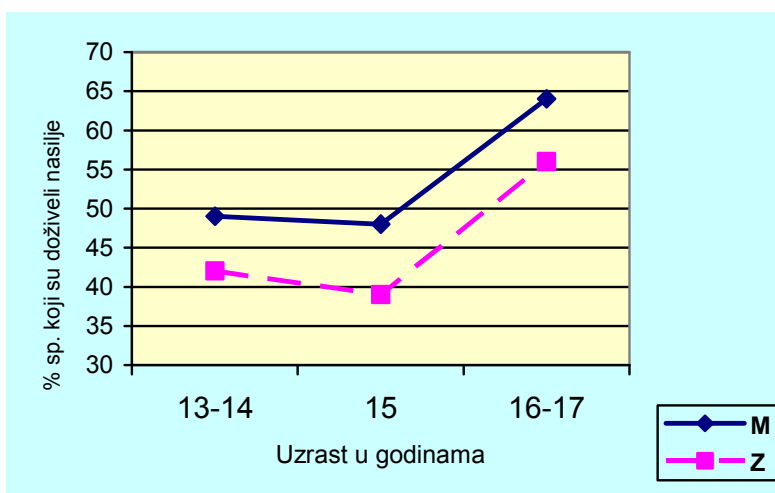

Kada se posmatraju pojedinačni postupci, sportisti se mnogo češće od sportistkinja žale na vređanje, ismevanje i oslovljavanje pogrđnim imenima od strane saigrača (tabela 6). Kod sportistkinja je nešto više prisutno međusobno ogovaranje i pričanje laži jednih o drugima, nego kod sportista, ali primetne polne razlike u ovim i drugim vidovima vršnjačkog nasilja ne dostižu nivo statističke značajnosti, pa ih možemo posmatrati samo kao uočene tendencije, a ne kao potvrđene pravilnosti. Izuzetak su jedino pretnje, psovanja i zastrašivanja koja su značajno češća među sportistkinjama nego među sportistima. Izgleda da su sportsiti mnogo skloniji međusobnom vređanju, ismevanju i ponižavanju, a sportistkinje ogovaranju, pretnjama i zastrašivanju (tabela 6).

Nisu utvrđene razlike u stepenu prisustva vršnjačkog nasilja između sportista/kinja koji se bave košarkom, fudbalom i rukometom. To se nije ni očekivalo, jer su u pitanju srodni sportovi, svi pripadaju timskiim kontaktim sportovima i zahtevi koji se pred sportiste/kinje postavljaju su kod svih vrlo slični. Ni za jedan od ovih sportova nisu utvrđene neke njima svojstvene specifičnosti.

Izloženost nasilju saigrača/ica je veća što im je ukupan sportski staž kao i staž u aktuelnom sportu veći ($r=0.151$; $r=0.153$).

Slika 6 Polne i uzrasne razlike u procentu onih koji su doživeli nasilje od saigrača/ica

Tabela 6 Uporedni procenti sportista različitog pola koji su doživeli nasilje od strane saigrača/ica sa značajnostima razlika

Dat je zbirni procenat 3 DA odgovora: 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3 Razlika do 100 je procenat NE odgovora, tj. odgovora NIKADA	M	Ž	χ^2 test	
	%	%	χ^2	Sig
1. Neko te je udario, ošamario, istukao, šutirao, gađao.	11.7	10.3	3.42	.33
2. Neko te je ismevao, vređao, obraćao ti se pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	33.1	22.2	5.64	.130
3. Neko te je ogovarao, pričao laži o tebi, odvrćao ostale sportiste od tebe.	23.4	25.4	0.506	.917
4. Neko je bez razloga vikao na tebe, psovao te, pretio ti, zastrašivao te.	18.4	21.4	9.045	.029*
5. Neko te je dodirivao na način koji ti je bio neprijatan, seksualno te uznemiravao.	2.6	0.8	1.375	-
6. Neko ti je oteo ili namerno uništio neku tvoju stvar.	8.8	3.2	4.609	.100
7. Neko te je terao da namerno povrediš ili isprovociraš protivnika.	12.1	7.1	2.627	.453

Napomena: * statistički značajna razlika

Tabela 7 Polne razlike u izloženosti vređanju od strane saigrača/ica

Saigrači/ce vređali, ismevali, koristili pogrđna imena, ružne nadimke					Ukupno	
Odgovori:	Nikada	1-2 puta	Više puta	Redovno		
Pol	Muški	67.0%	21.6%	10.3%	1.1%	100.0%
	Ženski	76.3%	15.8%	5.9%	2.0%	100.0%
Ukupno		70.3%	19.6%	8.8%	1.4%	100.0%

Nije utvrđena značajna povezanost između igračkog statusa koji neki sportista/kinja ima u timu (merenog preko vremena koje provodi na terenu/u igri) i njegove/njene izloženosti nasilju od strane saigrača/ica, ali je uočeno da su se oni koji su bili nezadovoljniji svojim igračkim vremenom češće žalili na nasilne postupke svojih saigrača/ica ($r=0.165$; $\text{sig}=0.001$). Nije nađena ni korelacija između ambicija i vrednovanja sporta s jedne strane i izloženosti nasilju saigrača/ica s druge strane.

Međutim, dva nalaza zaslužuju posebnu pažnju, a tiču se povezanosti vršnjačkog nasilja u jednom sportskom timu sa pristupom koji trener/ica koristi u svom radu sa sportistima/kinjama i njihovim agresivnim i nasilnim ponašanjem prema članovima/icama tima. Oni sportisti/kinje koji imaju trenera/ica sa negativnim (kažnjavajućim) pristupom u treniranju (kazne, kritike, vikanje, ljutnja), kao i oni koji su češće od drugih bili žrtve trenerove/ičine agresije, mnogo češće su istovremeno i žrtve nasilnog ponašanja svojih saigrača/ica (tabela 8). Korelacija izloženosti nasilju saigrača/ica sa pristupom u treniranju koji primenjuje trener/ica iznosi $r=-.167$, a sa njegovim/njenim nasilnim ponašanjem prema sportisti/kinji je daleko veća ($r=0.506$). Drugim rečima, ako se trener/ica prema nekom članu tima sam ponaša nasilno, mnogo je veća verovatnoća da će i sportisti/kinje prema tom igraču/ici biti agresivniji, spremniji da na njemu/njoj iskale svoj bes, nezadovoljstvo, frustracije. Jer, agresivno ponašanje se uči, a trener/ica je za mlade sportiste/kinje osnovni model, kako za sportsko, tako i za nasilno i nesportsko ponašanje. Zato svaki trener/ica mora da bude svestan/na odgovornosti modela dobrog sportskog ponašanja i snažnog moralnog karaktera.

Podaci prezentovani u tabeli 8 govore da su stariji sportisti/kinje (uzrast od 16-17 god) značajno češće žrtve nasilja saigrača/ica nego mlađi, kao i oni koji se sportom duže bave. I među sportovima se uočavaju određene razlike. Tako je među fudbalerima/kama vršnjačko nasilje mnogo

prisutnije nego među sportistima/kinjama koji se bave košarkom i rukometom. Sportisti/kinje koji su svoga trenera/icu opisali kao visoko tolerantnog/u na nasilje, bili su značajno više izloženi nasilju u svom timu (od saigrača/ica), nego oni čiji trener/ica ne toleriše, ili bar daleko manje toleriše nasilje. Sportistkinje koje imaju trenere i muškog i ženskog pola, više su izložene nasilju saigračica nego one koje vode samo trenerice.

Tabela 8 Prikaz demografskih i situacionih faktora koji značajno diferenciraju sportiste/kinje prema stepenu izloženosti nasilju saigrača/ica

Indeks nasilja doživljenog od saigrača/ica – zbir sa 7 stavki		N	AS	SD	ANOVA	
					F	p
Starost	13-14 g (As=13.75)	140	1.17	1.72	4.571	.011
	15 g. (As=15.00)	120	1.15	1.71		
	16-17 g (As=16.37)	137	1.76	2.14		
Ukupan sp. staž	1-7 g (As=5.29)	215	1.11	1.74	8.736	.003
	8-12 g (As=8.92)	179	1.66	1.96		
Sport	Fudbal	142	1.68	1.98	3.111	.046
	Košarka	142	1.19	1.75		
	Rukomet	113	1.19	1.90		
Pol trenera	M	346	1.35	1.84	3.450	.033
	Ž	30	.90	1.27		
	Oba	21	2.28	2.92		
Stil treniranja	Najviše koristi kritike i kazne	38	2.45	2.39	8.095	.000
	Podjednako kažnjava i nagrad.	211	1.30	1.82		
	Više koristi nagrade i pohvale	137	1.10	1.68		
Indeks trenerove tolerancije nasilja	Niska	186	1.10	1.57	5.835	.016
	Visoka	81	1.65	2.01		

Ne treba zaboraviti ni podatak da se sportisti/kinje koji/e su meta nasilja svojih saigrača/ica i sami/e agresivnije ponašaju prema drugim učesnicima/cama u sportu ($r=.345$, $\text{sig}=.000$). To znači da se na nasilje drugih odgovara sopstvenim nasiljem i tako se krug nasilja neprestano ponavlja.

7.2. NASILJE OD STRANE PROTIVNIKA/CA

Oko 60% sportista/kinja nije doživelo neki oblik nasilja od strane protivnika/ca. Od onih koji su takvo nasilje doživeli, velika većina je doživela samo jedan ili dva oblika nasilja (tabela 9). Svih šest vidova nasilja od strane protivničkih igrača/ica doživeo/la je samo jedan/a ispitanik/ca. Skor na izloženosti nasilju saigrača/ica kretao se u rasponu od 0 do 12 (maksimalan skor koji se mogao dobiti je 18) sa $AS=0,99$ (dakle, u proseku je svaki sportista/kinja izjavio/la da je jednom ili dvaput doživeo/la samo jedan oblik nasilja od strane protivnika/ce). Kao i u slučaju skora nasilja od strane saigrača/ica, dobija se distribucija u kojoj je najfrekventniji najmanji skor (njih 59% ima skor 0), a prosečni skor je mnogo bliži teoriskom minimumu nego sredini mogućeg raspona.

Tabela 9 Broj nasilnih akata (od ukupno 6 navedenih) koje su sportisti/kinje bar jednom doživeli/le od protivnika/ca

Broj nasilnih akata	Sportisti (M)		Sportistkinje (Ž)		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%

0	158	57.9%	77	61.1%	235	58.9%
1	52	19.0%	22	17.5%	74	18.5%
2	40	14.7%	16	12.7%	56	14.0%
3	15	5.5%	7	5.6%	22	5.5%
4	6	2.2%	4	3.2%	10	2.5%
5	1	.4%	0%	0%	1	.3%
6	1	.4%	0%	0%	1	.3%
Ukupno	273	100.0	126	100.0	399	100.0%

Oni koji su doživeli nasilje od strane protivničkih igrača/ica najčešće prijavljuju da je to bio neki oblik verbalnog nasilja. Vređanje, ismevanje, obraćanje pogrđnim imenima predstavljaju najprisutniji vid nasilnog ophođenja prema protivnicima. Svaki šesti ispitanik/ca (15.3%) doživeo/la je i neki oblik fizičkog nasilja od strane protivničkih igrača/ica. Namerno uništavanje imovine i seksualno uznemiravanje su najređi (tabela 10).

Tabela 10 Učestalost pojedinih oblika nasilja doživljenog od protivničkih igrača/ica

Da li si ti lično , prilikom takmičenja, doživeo/la neke od ovih postupaka od strane tvojih vršnjaka/inja iz suparničkog kluba U POSLEDNJIH GODINU DANA: Odgovori: 0=Nikada, 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3	Nikada	1-2 puta	Više puta	Redovno	Skor
	%	%	%	%	AS
1. Neko te je udario, ošamario, istukao, šutirao, gađao.	84.7	9.0	4.5	1.8	.23
2. Neko te je ismevao, vređao, obraćao ti se pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	73.6	19.8	5.5	1.0	.34
3. Neko te je ogovarao, pričao laži o tebi, odvrćao ostale sportiste/kinje od tebe.	86.7	11.1	1.5	0.8	.16
4. Neko je bez razloga vikao na tebe, psovao te, pretio ti, zastrašivao te.	83.1	13.1	2.5	1.3	.22
5. Neko te je dodirivao na način koji ti je bio neprijatan, seksualno te uznemiravao.	98.7	0.5	0.8	0.0	.02
6. Neko ti je oteo ili namerno uništio neku tvoju stvar.	97.0	3.0	0.0	0.0	.03

7.2.1. Uzroci nasilja i situacije u kojima se ono najčešće dešava

Na otvoreno pitanje o situacijama u kojima se ovakvo ponašanje protivničkih igrača/ica najčešće javlja i uzrocima koji do njega dovode, 70 ispitanih sportista oba pola je dalo neki odgovor. Odgovori su svrstani u četiri kategorije - nasilje doživljeno od protivnika/ca obrazlagalo se nervozom u situacijama kada protivnik/ca gubi, namernim provokacijama, reakcijama protivnika/ca na prethodno ponašanje ispitanika/ca i neprijateljskim stavom, ljubomorom i zlom namerom rivalskih igrača/ica.

U prvu grupu najčešćih odgovora (n=35) spadaju obrazloženja nervozom tokom igre, naročito kada se gubi:

- *Kada drugi tim gub, pa ispoljava nervozu na takav način.*
- *Kada protivnici gube, nesvesno vređaju.*
- *Uglavnom kada protivnička ekipa gubi.*
- *Svaka ekipa se nervira kad gubi.*
- *Zbog nervoze na treningu ili utakmici.*
- *Kada se protivnik iznervira.*

U drugoj grupi odgovora (n=6), iza nasilja rivala stoji želja za provociranjem kako bi se protivnik dekoncentrisao, iznervirao i oslabio, i na taj način obezbedila prednost sopstvenom timu.

- *Verovatno da bih se osetio uplašeno ili tako nešto.*
- *Pokušaj da me isprovocira i da dobijem karton.*
- *Žele da te ponize na bilo koji način, jer svi hoće da pobede.*

U treću grupu (n=9 odgovora) spadaju nasilni postupci koje ispitanici/e povezuju sa sopstvenim nasilnim ponašanjem, tj. nasilje rivala je reakcija na namerno ili slučajno sopstveno agresivno ponašanje:

- *Pa ako sam nekog udario, povredio.*
- *Kada sam ja napravio neku glupost.*
- *Kada pređem igrača ili slučajno napravim faul.*
- *Kad sam ga slučajno udario u toku igre, zapretio mi je.*
- *Kad sam na devojkici iz protivničkog tima napravila faul koji sudija nije svirao.*
-

U četvrtu grupu (n=9 odgovora) možemo svrstati one odgovore u kojima se ponašanje rivala tumači zlonamernošću, najčešće ljubomorom, ili lošom atmosferom među igračima/cama, koji/e jesu zlonamerni:

- *Zbog nesuglasica ili zavidnosti.*
- *Ja sam bio novi.*
- *Zato što sam bila mlađa od njih.*
- *Bez potrebe.*
- *Sa nekim devojkama koje me ne poznaju dovoljno.*
- *Ogovarala me je "drugarica" pred drugim devojkama iz kluba.*

Ostatak odgovora nije lako svrstati u odgovarajuće kategorije. Tako, u 12 odgovora se opisuju konkretni slučajevi nasilja:

- *Protiv Marseja me je u glavu šutnuo jedan igrač.*
- *Kad smo igrali u (...) protivnički igrači su počeli da nas udaraju, provociraju i vređaju po verskoj osnovi.*
- *Vređaju psovka.*

Sve u svemu, nasilje od strane protivnika/ca uglavnom se dešava tokom utakmice i vidi se kao situaciono uslovljeno. U njemu, po pravilu, nema „ništa lično“.

7.2.2. Polne i uzrasne i druge razlike

Analiza varijanse pokazuje da nema značajnih razlika u izloženosti nasilju protivnika između sportista različitog pola, različitog sportskog iskustva i različitim ambicijama koje vezuju za sport.

Mada su sportisti/kinje čiji treneri/ce pokazuju nisku toleranciju na nasilje manje izloženi/e nasilju rivala nego oni čiji/e treneri/ce pokazuju veći stepen tolerancije prema nasilju u sportu, ta razlika ne dostiže nivo statističke značajnosti da bi se mogla smatrati doslednom i pouzdanom. Međutim, uočene su uzrasne razlike: stariji sportisti/kinje su značajno više izloženi nasilju svojih rivala nego što su to sportisti/kinje mlađih takmičarskih, tj. uzrasnih kategorija (tabela 10).

Iz tabele 11 može se videti da nasilja među rivalima najviše ima u fudbalu - znatno više nego u koršarci i rukmometu. Sportisti/kinje sa kojima rade treneri muškog pola, a naročito oni koji imaju trenere oba pola, mnogo češće su bili žrtve rivalskog nasilja nego sportistkinje koje vode trenerice. I sportisti/kinje koje vode treneri/ce sa dominantno negativnim, kažnjavajućim pristupom, bili/e su statistički češće izloženi/e nasilju svojih rivala nego sportisti/kinje čije trenere/ce odlikuje pozitivan stil treniranja, tj. koji za modelovanje njihovog ponašanja koriste različite pohvale, podsticaje, ohrabrenja i nagrade. Verovatno su sportisti/kinje koje vode treneri/ce sa negativnim pristupom najčešće izloženi/e reaktivnom nasilju rivala, jer da bi zadovoljili svoje stalno nezadovoljne, kaznama i kritikama sklone trenere/ice, mladi/e sportisti/kinje ne biraju način da ostvare dobar rezultat na utakmicama. To znači da oni/e ne prezaju od nasilnih akata prema rivalima, koji onda po principu „ti meni, ja tebi“ uzvraćaju istom merom.

Tabela 11 Prikaz demografskih i situacionih faktora koji značajno diferenciraju sportiste/kinje prema stepenu izloženosti nasilju saigrača/ica

Indeks nasilja doživljenog od protivnika/ca – zbir sa 6 stavki		N	AS	SD	ANOVA	
					F	p
Starost	13-14 g (As=13.75)	138	.797	1.32	4.792	.009
	15 g. (As=15.00)	121	.809	1.55		
	16-17 g (As=16.37)	137	1.34	1.99		
Sport	Fudbal	142	1.28	1.83	3.433	.033
	Košarka	142	.82	1.39		
	Rukomet	112	.83	1.73		
Pol trenera	M	346	.98	1.62	3.228	.041
	Ž	30	.60	1.00		
	Oba	20	1.80	2.80		
Stil treniranja	Najviše koristi kritike i kazne	37	1.62	2.31	3.59	.029
	Podjednako kažnjava i nagrađ.	210	.971	1.52		
	Više koristi nagrade i pohvale	138	.812	1.57		

7.3. IZLOŽENOST NASILJU OD STRANE TRENERA/ICA

Kada je reč o nasilnom ponašanju trenera/ica prema mladim sportistima/kinjama, pokazuje se da 37% anketiranih ispitanika/ca nije doživelo nijedan oblik takvog ponašanja i da je ovaj procenat isti među sportistima i među sportistkinjama. Među onima koji su iskusili nasilje od strane

trenera/ica, najviše je onih (20.5% sportista i 26.2% sportistkinja) koji su doživeli samo jedan od ukupno navedenih 10 različitih oblika. Skoro isti procenat (19%) sportista muškog i ženskog pola navelo je da je doživelo dve različite forme nasilja. Od 3-4 vrste nasilnog ponašanja trenera/ica doživelo je 17.9% sportista i 10.3% sportistkinja (tabela 12). Skorovi izloženosti nasilju trenera/ica, koji su teorijski mogli da se kreću u rasponu od 0 do 30, imaju raspon od 0 do 24, a prosečan skor je $AS = 2,36$.

Tabela 12 Broj nasilnih akata (od ukupno 10 navedenih) koje su sportisti/kinje bar jednom doživeli od trenera/ice

Broj nasilnih akata	Sportisti (M)		Sportistkinje (Ž)		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
0	99	36.3%	47	37.3%	146	36.6%
1	56	20.5%	33	26.2%	89	22.3%
2	52	19.0%	25	19.8%	77	19.3%
3	35	12.8%	8	6.3%	43	10.8%
4	14	5.1%	5	4.0%	19	4.8%
5	6	2.2%	2	1.6%	8	2.0%
6	4	1.5%	2	1.6%	6	1.5%
7	4	1.5%	1	.8%	5	1.3%
8	3	1.1%	2	1.6%	5	1.3%
9	0	.0%	1	.8%	1	.3%
10	0	.0%	0	.0%	0	.0%
Ukupno	273	100.0%	126	100.0%	399	100.0%

Među velikim brojem različitih neprimerenih postupaka trenera/ica, sportisti/kinje su najčešće bili/e izloženi/e kažnjavanju dodatnim vežbanjem (50.5% je to doživelo bar jednom). Pri tome, treneri/ce takve postupke uopšte ne smatraju nasiljem, već izuzetno efikasnom vaspitnom merom, a neki/e čak i najboljim metodom disciplinovanja svojih sportista/kinja. Sledeći najučestaliji oblik nasilja (bar jednom ga doživelo 41.6% sportista/kinja) koje su sportisti/kinje doživeli/e od svojih trenera/ica jeste ispoljavanje emocija besa, ljutnje i vikanje na njih u situacijama kada tokom utakmice ili treninga naprave neku grešku, promaše, ne odigraju dobro. Ostali oblici nasilnog ponašanja su relativno retki. Preko 97% sportista/kinja izjavljuje da nijednom nisu bili/e meta fizičkog nasilja, tj. trener/ica ih nije udario/la, ošamario/la, nečim gađao/la. Ismevanje, vređanje, obraćanje pogrđnim imenima i ružnim nadimcima doživelo je oko 11% sportista/kinja, dok je ogovaranje od strane trenera/ica doživelo nešto više od 4% mladih sportista/kinja. Od 16% sportista/kinja treneri/ce su tražili/e da igraju ili treniraju u neadekvatnim i nebezbednim uslovima (tabela 13), što nije zanemarljiv procenat ako se ima u vidu da su u pitanju mladi/e sportisti/kinje koji/e ne umeju da se odupru takvim zahtevima, niti su svesni/e mogućih negativnih posledica takve prakse.

Tabela 13 Učestalost pojedinih oblika nasilnog ponašanja trenera/ica

Da li si ti doživio da se tvoj trener/ica ili neko drugi odrasli iz kluba ponašao prema tebi na sledeće načine U POSLEDNJIH GODINU DANA? Odgovori: 0=Nikada, 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3	Nikada	1-2 puta	Više puta	Redovno	Skor
	%	%	%	%	AS
Udario te, ošamario, tukao, šutirao, gađao.	97.2	1.8	0.5	0.5	0.40
Ismevao te, vređao, obraćao ti se pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	89.1	6.4	3.6	1.0	0.17
Besneo i vikao na tebe kada si napravio/la neku grešku u igri, promašio/la i sl.	58.4	27.7	9.9	4.1	0.60
Ogovarao te, pričao laži o tebi, odvrćao ostale sportiste/kinje od tebe.	95.9	3.0	1.0	0.0	0.05
Vikao na tebe bez razloga, psovao te, pretio i zastrašivao te.	93.4	4.1	2.0	0.5	0.10
Zahtevao da igraš pod povredom, ili kada si bolestan/na.	92.2	4.8	1.8	1.3	0.12
Tražio da namerno povrediš ili isprovociraš protivnika/cu.	94.9	3.8	0.8	0.5	0.07
Zahtevao da igraš ili treniraš u neadekvatnim uslovima: loše vreme, visoka-niska temperatura, loš teren, bez lekarskog nadzora, bez adekvatne opreme.	83.8	7.3	3.5	5.3	0.30
Kažnjavao te dodatnim vežbanjem: da trčiš krugove, radiš sklekove i sl.	49.5	24.6	16.8	9.1	0.86
Kažnjavao te u vidu stalnih provera i treninga.	91.4	6.6	1.3	0.8	0.11

7.3.1. Uzroci nasilja trenera/ica i situacije u kojima se ono najčešće dešava

Na direktno pitanje šta je bilo uzrok nasilnog ponašanja trenera/ica i u kojim situacijama se ono najčešće dešavalo, odgovorilo je 142 ispitanika/ca. U najvećem broju odgovora (n= 97) razlog nasilja se vidi u lošoj igri, napravljenoj grešci tokom igre ili treninga i nedovoljnom zalaganju. Na primer:

- *Zasluzio sam kaznu jer sam loše uradio vežbu.*
- *Vikao je kad promašujem zicere.*
- *Ako izgubim loptu.*
- *U situacijama moje greške na terenu.*
- *Za moje dobro da ne bih pravio iste greške.*
- *Razlog je što nisam ukapirao vežbu.*
- *Kada ne radimo vežbu maksimalno.*
- *Nisam se trudila koliko mogu.*
- *Kada nisam dovoljno skoncentrisana.*
- *Ako bih više puta ponovio grešku, onda bi bilo nekih kaznenih mera, ali to mi ne smeta.*
- *Besneo je i vikao da me podstakne da što bolje igram.*
- *Za moje dobro da ne bih pravio iste greške.*

Kazna i vikanje u ovim slučajevima služe, po mišljenju ispitanika/ca, da ih motivišu i uozbilje, da se bolje skoncentrišu i više potrudu. Nekoliko ispitanika/ca koji/e su naveli/e ovaj razlog imali/e su potrebu da dodaju da im takvo ponašanje trenera/ica ne smeta i da ga ne osuđuju.

Osim grešaka u sportskom izvođenju koje su najčešći razlog za nasilno i neprimereno ponašanje trenera/ica prema sportistima/kinjama, i nedisciplinovano ponašanje sportista/kinja,

nezalaganje i neozbiljan pristup predstavljaju snažan okidač za njihovo agresivno ponašanje (44 takva navoda). Evo nekoliko tipičnih navoda:

- *Moja neozbiljnost na treningu.*
- *Kad sam nedisciplinovan na treningu.*
- *Kada pričamo na treningu.*
- *Zbog glupiranja i kašnjenja na trening.*
- *Zato što sam bio bezobrazan na treningu.*
- *Dešava se da nas kazni kad ne ispunjavamo zahtev, što je normalno.*
- *Zabušavanje.*
- *Na jednoj utakmici sam udario protivnika bez razloga.*

Ukratko, uzrok trenerovog/ičinog nasilja ovde se vidi u ponašanju samog/e sportiste/kinje: „Situacija je takva da odnos sa trenerom zavisi isključivo od mene, stoga moje ponašanje dovodi do kazne“. „Pogrešio sam, verovatno“. „Normalno je da trener malo povisi glas kad igrač pogreši“. Na svakoga više kad pogrešimo, a jednom i bez razloga“. Mada se to retko naglašava, u ovim odgovorima se prihvata da je takvo ponašanje trenera/ica opravdano, u svakom slučaju razumljivo.

U treću kategoriju (14 navoda) spadaju odgovori koji razloge za nasilno ponašanje vide u samom treneru/ici:

- *Pa ne znam zašto, ali me trener ne voli.*
- *Često dolazi nervozan.*
- *Kad ga ostavi devojka, pa bude nervozan.*
- *Mrzi me.*
- *Verovatno joj je veoma dosadno i stalno je besna, pa se žena izživljava na meni.*

Ispitanici/e su takođe zamoljeni/e da napišu i situacije kada im je takvo ponašanje trenera/ice najteže palo. Njih 23 je navelo da su im najteže pale situacije u kojima su takvo ponašanje videli kao nepravedno, bilo zato što je trener/ica bio/la u zabludi da je igrač/ica zbog nečega kriv/a, bilo zato što je namerno dao/la neprimerenu ili neopravdanu kaznu:

- *Neko drugi pogreši i ništa, a na mene se dere.*
- *Kada trener misli da se foliram, a ja dajem svoj puni doprinos.*
- *Kada zbog neozbiljnosti jedne igračice ispaštaju svi.*
- *Najviše mrzim kad me naziva ružnim nadimcima, kao tatina princeza, zvezdica i sl.*
- *Udario mi kokavac, ismevao, provocirao.*
- *U sali u kojoj je bilo jako hladno radila sam sklekove i kolutanje.*
- *Pa u trenutku kad su mi tu bili roditelji i jednom kad je bila devojka.*

Jedan broj anketiranih sportista/kinja (njih 15) naglašava da im takvo ponašanje trenera/ica nikada nije palo teško. Ponekad daju karakteristična obrazloženja:

- *Nikad mi nije najteže palo, zato što sam zaslužila.*
- *Nije mi teško palo zato što je to znak da je treneru stalo do mene i mog uspeha u sportu.*
- *Nije mi teško palo jer, ako hoću da postanem igrač, mora se proći i kroz to.*

Neki/e su sportisti/kinje (njih 12) navodili/le one kaznene mere i zahteve trenera/ica, koji im teško padaju, jer su naporni i iscrpljujući:

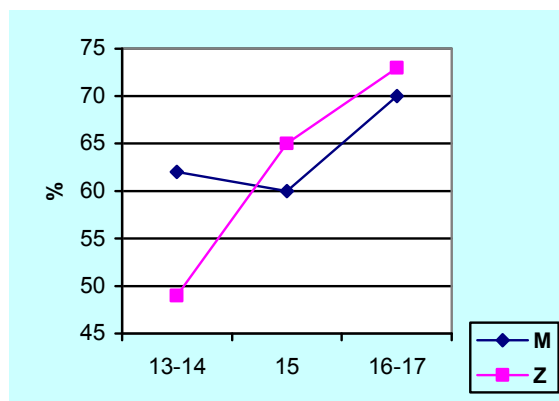
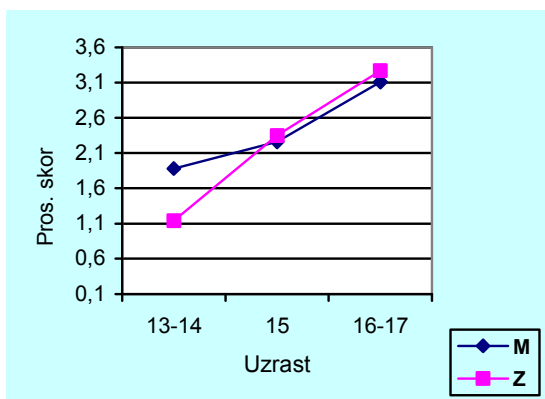
- *Trčanje po blat, po jakoj kiši ili snegu.*
- *Posle utakmice koja je bila naporna, trčali smo krugove za kaznu.*
- *Kada nemam snage da uradim.*
- *Kad smo trčali 7 kamikaza jednu za drugom.*
- *Bivši trener je stalno zahtevao od nas da dolazimo na trening i kad smo bolesni, a nekad me terao da radim 50 muških sklekova.*

Po pravilu se smatra se da je trenerovo/icino da, kada je kazna zaslužena, odmeri kako će igrača/icu kazniti i da on/ona to radi za dobro igrača/ice. Jedan takav tipičan odgovor je: „Nije mi teško palo zato što je to znak da je treneru stalo do mene i mog uspeha u sportu“.

7.3.2. Korelati izloženosti nasilju od strane trenera/ica

Jednosmerne analize varijanse (tabela 14) nisu našle razlike u indeksu izloženosti nasilju trenera/ica ni zavisno od pola, ni od vrste sporta. Istina, primetno je da su sportisti/kinje koji/e se bave rukometom bili/e češće izloženi/e nasilju svojih trenera/ica nego oni/e koji/e se bave fudbalom i košarkom, ali razlike u indeksu doživljenog nasilja ne dostižu nivo statističke značajnosti i ne mogu se smatrati doslednim i pouzdanim. Međutim, što su sportisti/kinje stariji/e, to su više izloženi/e nasilju svojih trenera/ica (slika 7). Izražena koeficijentom korelacije ova veza iznosi $r=0.188$. i statistički je značajna na nivou .000. To potvrđuje i ANOVA, jer indeks doživljenog nasilja u grupi najmlađih sportista/kinja je i najniži (1.65), zatim na uzrastu od 15 godina dostiže vrednost 2.28, a na najstarijem uzrastu (16-17god) on je najviši i iznosi 3.17 (tabela 13). Iz iste tabele vidimo da je indeks doživljenog nasilja kod sportistkinja sa kojima rade treneri oba pola (6.26) statistički značajno veći od indeksa doživljenog nasilja sportistkinja sa kojima treniraju samo ženski (0.68) ili sportista/kinja koje treniraju samo muški treneri (2.28). Osim pola, još važniji prediktor njihovog nasilnog ponašanja trenera/ica jeste njihov negativni pristup u treniranju. Sportisti/kinje koje su vodili/e treneri/ce sa dominantno negativnim i kažnjavajućim pristupom, značajno više su bili/e meta njihove agresivnosti nego sportisti/kinje koje su trenirali/e treneri/ce sa dominantno pozitivnim pristupom i/ili oni/e koji/e u modifikovanju ponašanja i motivisanju podjednako koriste i nagrađivanje i kažnjavanje.

Slika 7 Prikaz polnih i uzrasnih razlika u: A- prosečnom skorom doživljenog nasilja i B - procentu onih koji/e su doživeli/le nasilje trenera/ica

B

Tabela 14 Prikaz demografskih i situacionih faktora od kojih neki značajno diferenciraju sportiste/kinje prema stepenu izloženosti nasilju od strane trenera/ica

Indeks nasilja doživljenog od trenera/ica – zbir svih 7 oblika nasilja		N	AS	SD	ANOVA	
					F	p
Pol	M	263	2.38	2.99	.48	.826
	Ž	122	2.30	4.03		
Starost	13-14 g (As=13.75)	136	1.65	2.08	7.040	.001
	15 g. (As=15.00)	120	2.28	3.32		
	16-17 g (As=16.37)	129	3.17	4.19		
Ukupan sportski staž	1-7 g (As=5.29)	210	2.02	3.03	4.704	.031
	8-12 g (As=8.92)	172	2.77	3.67		
Sport	Fudbal	140	2.26	2.98	1.054	.349
	Košarka	139	2.16	2.76		
	Rukomet	106	2.75	4.36		
Pol trenera	M	338	2.28	2.97	17.990	.000
	Ž	28	.68	1.25		
	Oba	19	6.26	7.12		
Stil treniranja	Najviše koristi kritike i kazne	35	5.23	5.69	19.826	.000
	Podjednako kažnjava i nagrad.	205	2.39	3.09		
	Više koristi nagrade i pohvale	135	1.49	2.14		
Indeks trenerove /icine tolerancije nasilja	Niska	181	1.71	2.17	15.316	.000
	Visoka	76	3.21	3.94		

Kao ni izloženost nasilju saigrača/ica, tako ni izloženost nasilju trenera/ica nije bila povezana sa statusom u timu niti sa ambicioznošću sportiste/kinje. Nasilje doživljeno od trenera/ica bilo je povezano sa zadovoljstvom svojim mestom u timu – nezadovoljniji/e sportisti/kinje češće su se žalili/le na nasilje trenera/ica ($r=0.163$, $p=.000$). Nasilje trenera/ica je bilo pozitivno povezano sa stažom u klubu: oni/e sa dužim stažom su češće izveštavali/e o nasilju trenera/ica ($r=0.144$, $p=.005$).

7.4. SPORTISTI/KINJE U ULOZI SVEDOKA NASILJA – NASILJE VIĐENO KOD SAIGRAČA/ICA

Sportisti/kinje su znatno češće bili/e svedoci nasilja nego što su ga sami/e doživeli/e. To potvrđuju uporedni podaci o lično doživljenom nasilju od strane saigrača/ica i viđenom nasilju koje

saigrači/ce ispoljavaju prema članovima/icama svog tima i prema protivničkim igračima/cama (tabela 15). Kao što se iz pomenute tabele vidi, samo 11.3% ispitanika/ca je doživelo fizičko nasilje od svojih saigrača/ica, a skoro tri puta veći procenat (32.2%) je videlo svoje saigrače/ice kako se fizički obračunavaju sa nekim od članova/ica svog tima. Ismevanju i vređanju od strane saigrača/ica bilo je izloženo 29.6% anketiranih sportista/kinja, a njih 47.1% navodi da je videlo takvo ponašanje saigrača/ica koje je bilo usmreneo prema drtugim članovima/cama tima.

Sudeći prema procentu ispitanika/ca koji/e su izjavili/e da nisu doživeli/e ni jedan od 7 navedenih vidova nasilja saigrača/ica (46.5% sportista i 53.2% sportistkinja), ispada da je nasilje saigrača/ica doživelo više od 50% (53.5%) sportista i manje od 50% (42.8%) sportistkinja. I ovde se uočava isti trend. Sportisti/kinje spremnije govore o nasilju kome su bili svedoci, nego o nasilju koje se njima lično dogodilo.

Tabela 15 Uporedni podaci o nasilju doživljenom i viđenom kod saigrača/ica

Nasilni postupci lično doživljeni od saigrača/ica iz kluba i viđeni kada ih saigrači/ce usmeravaju prema nekome drugom članu/ici kluba ili protivniku/ci. Dat je zbirni % tri DA odgovora : 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3 Razlika do 100 je % NE odgovora, tj.odgovra NIKADA	Lično doživljeno od saigrača		Viđeno kod saigrača	
	%	AS	%	AS
1. Udaranje, šamaranje, tučenje, šutiranje, gađanje.	11.3%	0.3	32.2%	.42
2. Ismevanje, vređanje, obraćanje pogrdnim imenima, ružnim nadimcima.	29.6%	1.3	47.1%	.73
3. Ogovaranje, pričanje laži, odvrćanje ostalih sportiste/kinja od tebe/njega.	24.1%	1.3	37.3%	.58
4. Vikanje bez razloga na tebe/njega, psovanje, pretnje, zastrašivanje.	19.3%	0.5	30.7%	.47
5. Dodirivanje na način koji je neprijatan, seksualno uznemiravanje.	2.0%	0.0	5.8%	.07
6. Otimanje ili namerno uništavanje ličnih stvari.	7.0%	0.0	10.3%	.14
7. Prisiljavanje na namerno povređivanje ili isprovociranje protivnika/ca.	10.5%	0.3	10.6%	.13
Vređanje i provociranje protivnika/ca.			41.2%	.61
Fizičko napadanje protivnika/ca (udaranje, šamaranje, tučenje).			25.7%	.33
Vređanje, psovanje i prećenje sudijama.			41.6%	.64

Tako, 62.6% sportista i 44.8% sportistkinja navode da su bili svedoci bar jednog oblika nasilnog i neprimerenog ponašanja svojih saigrača/ica prema drugim članovima/icama tima (tabela 16). Zanimljivo je da mnogo više sportista oba pola izveštava da je videlo 3, 4 ili 5 različitih vrsta nasilja svojih saigrača/ica, nego što ih je samo doživelo. Sportistkinje češće saopštavaju da nisu videle nikakvo nasilje među svojim saigračicama.

Tabela 16 Uporedni procenti sportista/kinja koji/e su lično doživeli/e i videli/e od 0 do svih 7 akata nasilja od strane saigrača/ica

Broj nasilnih akata	Doživljeno		Viđeno	
	M	Ž	M	Ž

	%	%	%	%
0	46.5%	53.2%	37.4%	45.2%
1	21.6%	19.0%	11.7%	16.7%
2	17.9%	17.5%	15.4%	16.7%
3	8.1%	6.3%	12.1%	7.9%
4	2.9%	3.2%	12.1%	8.7%
5	1.8%	-	7.0%	2.4%
6	.4%	.8%	2.6%	2.4%
7	.7%	-	1.8%	-
Ukupno	100.0%	100.0%	100.0	100.0%

Kao što se vidi iz tabele 15, oni koji kažu da su videli neki oblik nasilja najčešće navode oblike verbalnog nasilja – vređanje i ismevanje drugih saigrača/ica (47.1%), vređanje sudija/kinja (41.6%), provociranje protivnika/ca (41.2%), ogovaranje (37.3%), vikanje i pretnje (30.7%). Nisu retki/e ni oni/e koji/e su bili/e svedoci fizičkog nasilja: 32.2% je videlo nekog saigrača/icu kako udara drugog saigrača/icu, a 25.7% da je saigrač/ica fizički napao/la protivnika/cu. Najređe su bili/e svedoci seksualnog uznemiravanja (5.8%). Treba obratiti pažnju na relativno visoku učestalost agresije prema sudijama/kinjama – sudije/kinje su podjednako izložene vređanjima i pretnjama kao i saigrač/ice i protivnički igrači/ce.

Tokom razgovora u fokus grupama, sportisti/kinje su pitani/e da li su možda doživeli/e, ili čuli/e da je neki njihov vršnjak/inja doživeo/la, oblik nasilja koji se opisuje kao ritualno maltretiranje (engl. *hazing*), a koji se sastoji u neprijatnoj inicijaciji kojoj su izložene novopridošlice u timu. Mada se u stranoj literaturi o ovakvom obliku nasilja u timskim sportovima govori kao o čestom i ozbiljnom problemu, nijedan od naših sagovornika/ca nije rekao/la da se tako nešto dogodilo.

7.5. NASILJE VIDENO KOD TRENERA/ICA

Pogledamo li podatke prezentovane u tabeli 17, uočavamo da 38.8% sportista znatno manji procenat sportistkinja (24.6%) izjavljuje da nisu vidali ni jedan oblik nasilje trenera/ica, što je kada su u pitanju sportsiti muškog pola, približno isti procenat kao onih koji su sami doživeli nasilje trenera/ica (36.3%). Međutim, kada su u pitanju sportistkinje, daleko veći procenat (37.3%) izjavljuje da nikada nisu doživele nasilje od strane trenera/ica, nego procenat onih koje izjavljuju da takvo ponašanje trenera/ica prema drugim sportistkinjama nikada nisu videle (24.6%). Ili, rečeno na drugi način: 62.% sportistkinja je od 10 navedenih vrsta nasilnog ponašanja trenera/ica, doživelo bar jedno, dok je njih 75.4% videlo bar jedan oblik nasilnog ponašanja trenra prema drugim sportistkinjama (tabela 16). Najveći procenat sportista oba pola doživelo je i videlo od 1-2 oblika nasilnog ponašanja trenera/ica. Sportisti češće saopštavaju da nisu videli nikakvo nasilje trenera/ica. Njih 22% je videlo 5 ili više oblika nasilja jednom ili više puta. Za razliku od svedočenja o nasilju saigrača/ica, ovde su sportistkinje one koje češće prijavljuju da su svedoci nasilja svojih trenera/ica (tabela 16).

Tabela 17 Uporedni procenti sportista/kinja koji/e su lično doživeli/e i videli/e od 0 do svih 10 akata nasilja od strane trenera/ica

Broj nasilnih	Doživljeno	Videno
---------------	------------	--------

akata	M	Ž	M	Ž
	%	%	%	%
0	36.3%	37.3%	38.8%	24.6%
1	20.5%	26.2%	16.5%	23.0%
2	19.0%	19.8%	13.6%	14.3%
3	12.8%	6.3%	5.9%	9.5%
4	5.1%	4.0%	4.4%	4.0%
5	2.2%	1.6%	5.5%	4.8%
6	1.5%	1.6%	4.4%	7.1%
7	1.5%	.8%	3.7%	4.0%
8	1.1%	1.6%	2.6%	3.2%
9	.0%	.8%	2.2%	1.6%
10	.0%	.0%	1.1%	.8%
Ukupno	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Ispitanici/ce su najčešće bili/e svedoci toga da treneri/ce dodatnim vežbama kažnjavaju neke sportiste/kinje (54%), a da su sami/e doživeli/e takav vid kažnjavanja priznalo je samo oko 10% anketiranih sportista/kinja. Sportistima/kinjama je uvek lakše da govore o nasilju koje su videli/e nad nekim drugim, nego o nasilju u kome su oni/e bili/e žrtve. To potvrđuju i podaci o fizičkom nasilju trenera/ica koje je lično doživelo samo 2.8% ispitanika/ca, dok je istovremeno skoro četiri puta veći procenat ispitanika/ca video trenere/ice kako fizički zlostvljaju neke druge sportiste/kinje (tabela 18). U repertoaru neprimerenog ponašanja trenera/ica koje su sportisti/kinje videli/e u poslednjih godinu dana svog bavljenja sportom (u prethodnoj takmičarskoj sezoni), kažnjavanje dodatnim vežbanjem je ubedljivo najčešće, a zatim slede različiti vidovi verbalne agresije (pretnje, vikanja, zastrašivanja, vredanja i ismevanja)⁵. To nam govori da se mnogim našim trenerima/cama dešava da na greške svojih sportista/kinja reaguju ljutnjom, besom i vikanjem, dodatno ih zbunjujući i čineći da se osećaju krivim, nekompetentnim, bezvrednim. Njima, svakako nedostaju osnovna znanja o pedagoškim postupcima i procedurama koje su najefikasnije za korigovanje grešaka, za stvaranje pozitivne klime koja podstiče proces učenja, koja motiviše i ohrabruje.

Svedočenje o nasilnom ponašanju trenera/ica nije bilo povezano sa igračkim statusom u timu, sportskim ambicijama ispitanika/ca, niti sa zadovoljstvom svojim igračkim vremenom. Ali bilo je pozitivno povezano sa uzrastom i stažom u klubu: stariji sportisti/kinje su spremnije i češće svedočili/le o nasilju trenera/ica ($r=0.21$), kao i oni sa dužim stažom u klubu ($r=0.20$; $p=.000$). Pol sportiste i staž u aktuelnom sportu nisu bili u značajnoj vezi sa svedočenjem o nasilju trenera/ica. To što su oni sa dužim stažom u klubu češće izjavljivali da su videli nasilje trenera/ica i što su sami bili više izloženi tom nasilju, verovatno pre govori o njihovom manjem ustezanju da o tome govore, nego o tome da su treneri/ce grublji prema dugogodišnjim članovima/icama tima.

Tabela 18 Usporedni podaci o lično doživljenom nasilju od trenera/ica i nasilju viđenom kod trenera/ica

⁵ Ljutito i besno reagovanje na greške sportista/kinja nije bilo na „listi“ viđenog nasilnog ponašanja trenera/ica.

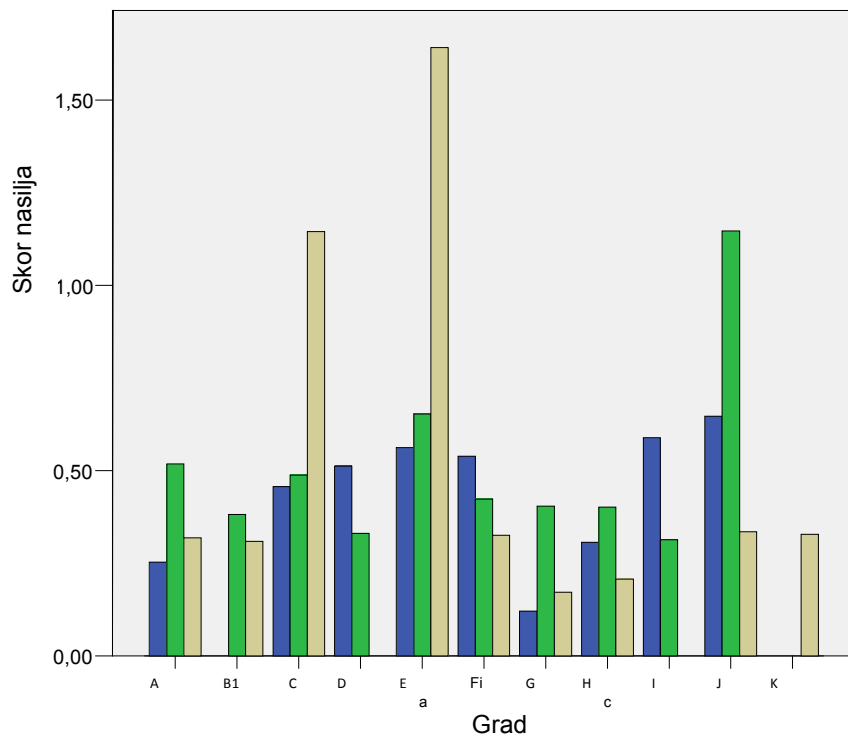
Nasilni postupci lično doživljeni od saigrača/ica iz kluba i videni kada ih saigrači/ce usmeravaju prema nekome drugom članu/ici kluba ili protivniku/ci.	Lično doživljeno od trenera		Videno kod trenera	
	%	AS	%	AS
Dat je zbirni % tri DA odgovora : 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3 Razlika do 100 je % NE odgovora, tj.odgovra NIKADA				
1. Udaranje, šamaranje, tučenje, šutiranje, gađanje.	2.8%	.40	9.5%	.15
2. Ismevanje, vređanje, obraćanje pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	10.9%	.17	23.8%	.37
3. Besneo/la i vikao/la na tebe kada si napravio/la grešku u igri, promašio/la i sl.	41.6%	.60		
4. Ogovaranje, pričanje laži, odvrćanje ostalih sportiste/kinja od tebe/njega/nje.	4.1%	.05	8.0%	.13
5. Vikanje bez razloga na tebe/njega/nju, psovanje, pretnje, zastrašivanje.	6.6%	.10	29.1%	.45
6. Zahtevao da igraš pod povredom, ili kada si bolestan/na.	7.8%	.12	14.5%	.19
7. Traženje od sportista/kinja da namerno povrede ili isprovociraju protivnika/cu.	5.1%	.07	12.9%	.17
8. Zahtevanje da se igra ili trenira u neadekvatnim uslovima: loše vreme, visoka-niska temperatura, loš teren, bez lekarskog nadzora, bez adekvatne opreme.	16.2%	.30	16.1%	.27
9. Kažnjavanje dodatnim vežbanjem: trčanje krugova, sklekovi i sl.	50.5%	.86	54.0%	.97
10. Kažnjavnje u vidu stalnih provera i treninga.	10.5%	.11	14.3%	.24
11. Dodirivao nekoga na način koji mu je bio neprijatan, seksualno ga uznemiravao.			1.5%	.03
12. Oteo ili namerno uništio nečiju imovinu.			0.5%	.01
13. Fizički napao/la protivnike/ce.			16.3%	.24
14. Provocirao/la i vređao/la protivnike/ce.			6.3%	.09
15. Vređao/la, psovao/la sudiju/nicu ili mu/joj pretio/la.			35.1%	.55

7.5.1. Razlike među trenerima/cama u nasilju

Jedno od pitanja koje nas je interesovalo je da li se treneri muškog i ženskog pola razlikuju u svom odnosu prema sportistima/kinjama. Na žalost, broj i struktura sportista/kinja koje treniraju muški i ženski treneri bili su takvi da ne omogućavaju sigurna poređenja. Da podsetimo, samo je među sportistkinjama bilo onih, i to manji broj, koje su trenirali ženski treneri, a bilo je i onih koje su trenirali i muški i ženski treneri. Pošto je moguće da treneri/ce generalno imaju drugačiji pristup sportistima i sportistkinjama, mislimo da je korektno porediti postupke ženskih trenera i postupke muških trenera koji i jedni i drugi treniraju sportistkinje (odgovori onih koji imaju trenere oba pola nisu ovde od koristi jer se ne zna na kog trenera/icu u nekom konkretnom slučaju ispitanici/e misle).

Takva analiza je pokazala da, kada ih pitamo koliko su često bile svedoci nasilja svog trenera/ice, sportistkinje koje treniraju žene i sportistkinje koje treniraju muškarci se ne razlikuju u broju nasilnih slučajeva koje su videle. Izvesna razlika postoji u nasilju koje su od strane trenera/ica same sportistkinje doživele (više nasilja prijavljuju sportistkinje koje treniraju muškarci), ali je ta razlika vrlo mala i ne dostiže nivo statističke značajnosti ($p=0.06$), te bi bio potreban veći uzorak za sigurniji zaključak.

Slika 8 Opaženo nasilje trenera/ica – podgrupe prema mestu i vrsti sporta

Zaključak o relativno malim razlikama u postupcima muških i ženskih trenera ne znači da su treneri/ce generalno ujednačeni po svom ponašanju. Naprotiv, ako uzorak segmentiramo po sportu, gradu i polu, i na taj način dobijemo podgrupe koje približno odgovaraju, a negde se sasvim poklapaju sa članstvom u klubovima i zajedničkim trenerom/icom koji tu podgrupu vodi, uočavaju se veoma velike razlike u stepenu nasilja od strane trenera/ica u tako izdvojenim podgrupama.

Ispitanici/e su na pitanja o trenerima odgovarali/le imajući na umu trenera/icu u svom klubu, tako da su grupe ispitanika/ca opisivale istog trenera/icu, ali iz odgovora nije moguće rekonstruisati o kojem treneru/ici se radi pa zato nije moguće ni porediti međusobno trenere/ice i utvrditi kolike razlike u nasilnom ponašanju među njima postoje. Pošto nije unesen podatak o klubu kojem pripadaju ispitanici/e, kao približan pokazatelj može da posluži ukrštanje sporta i mesta odakle je ispitanik/ca (uz eventualno dodatno ukrštanje sa polom). Grafik koji je dobijen takvim ukrštanjem (slika 8) pokazuje stepen nasilja trenera/ica (prema ispitaniku/cama i drugima) gde su ispitanici/e grupisani po mestu i sportu.

7.6. SPORTISTI/KINJE U ULOZI AKTERA NASILJA

Zamoljeni da procene sopstveno nasilno ponašanje u proteklih godinu dana (koji oblik nasilja su i koliko često praktikovali), preko 50% sportista (52.4%) i nešto veći procenat sportistkinja (54%)

poriču da su na bilo koji način bili nasilni prema saigračima/cama, protivnicima/ama ili sudijama/kinjama (tabela 18). Da su u protekloj sezoni ispoljili 1-2 nasilna akta, naveo je najveći procenat sportista oba pola (24.9 % sportista i 34.9% sportistkinja). Neznatan procenat sportista/kinja (13.9% sportista i 7.2% sportistkinja) za sebe je reklo da su ispoljili ukupno 3-4 neprimerena postupka (tabela 19).

Tabela 19 Broj nasilnih akata (od ukupno 10 navedenih) koje su sportisti/kinje lično ispoljili prema drugim učesnicima u sportu

Broj nasilnih akata	Sportisti (M)		Sportistkinje (Ž)		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
0	143	52.4%	68	54.0%	211	52.9%
1	38	13.9%	26	20.6%	64	16.0%
2	30	11.0%	18	14.3%	48	12.0%
3	26	9.5%	4	3.2%	30	7.5%
4	12	4.4%	5	4.0%	17	4.3%
5	16	5.9%	4	3.2%	20	5.0%
6	4	1.5%	1	.8%	5	1.3%
7	2	.7%			2	.5%
8	2	.7%			2	.5%
Ukupno	273	100.0%	126	100.0%	399	100.0%

Ako nas interesuje priroda njihovog nasilnog ponašanja koje su ispoljavali prema saigračima/cama, rivalima/kama ili sudijama/kinjama, takve podatke možemo naći u tabeli 20. Iako većina anketiranih sportista/kinja sebe ne vidi u ulozi aktera nasilnog ponašanja, oni/e iskreniji/e i samokritičniji/e najčešće su spremni/e da priznaju da su provocirali/le i vređali/le protivnike/ce (25.5%), ismevali/e, vređali/e, ponižavali/e druge sportiste/knije (19.8%) i sudije/kinje (17.5%). Da su bili/e fizički nasilni/e (gađali/e, šutirali/e, šamarali/e) prema drugim sportitima/kinjama priznalo je 14% sportista/kinja, a da su fizički napadali/e protivnike/ce navelo je 11.3 % anketiranih sportista/kinja. Interesantan je podatak da su sportisti/kinje skoro podjednako verbalno agresivni/e prema saigračima/cama i protivnicima/ama kao i prema sudijama/kinjama. Ostali oblici nasilja – seksualno uznemiravanje i uništavanje ličnih stvari – veoma su retki (0.5%). I oni koji priznaju da im se tako nešto desilo tokom sezone, izjavljuju da se to desilo samo jednom ili dvaput.

Tabela 20 Učestalost pojedinih oblika nasilnog ponašanja sportista/kinja

Koliko puta se tebi lično u POSLEDNJIH GODINU DANA desilo da se ponašaš na neki od dole opisanih načina prema drugim sportistima/kinjama : Odgovori: 0=Nikada, 1-2 puta=1, Više puta=2, Redovno=3	Nikada	1-2 puta	Više puta	Redovno	Skor
	%	%	%	%	AS
1. Udario/la si, tukao/la, ošamario/la, šutirao/la, gađao/la nekog igrača/icu.	86.0	10.8	2.5	0.8	.18
2. Ismevao/la si, vređao/la, ponižavao/la, obraćao/la se pogrđnim imenima, ružnim nadimcima.	80.2	15.8	2.8	1.3	.25
3. Ogovarao/la si nekog igrača/icu, pričao/la laži o njemu/njoj, odvrćao/la ostale sportiste/kinje od njega/nje.	92.2	5.3	2.5	0.0	.10
4. Vikao/la si na nekoga, psovao/la, pretio/la, zastrašivao/la ga.	82.7	13.3	3.3	0.8	.22
5. Dodirivao/la si nekoga na način koji mu/joj je bio neprijatan, seksualno ga uznemiravao/la.	99.5	0.5	0.0	0.0	.01
6. Oteo/la si ili namerno uništio/la nečiju ličnu stvar.	99.5	0.3	0.3	0.0	.01
7. Zahtevao/la si od igrača/ice da namerno povrede ili isprovociraju protivnika/icu.	94.5	3.8	1.3	0.5	.08
8. Provocirao/la si ili vređao/la protivnike/ce.	74.4	19.8	4.3	1.5	.33
9. Fizički si napao/la protivnike/ce.	88.7	8.8	1.5	1.0	.15
10. Vređao/la si, psovao/la sudiju/nicu ili mu/joj pretio/la.	82.5	14.0	2.5	1.0	.22

Dva pitanja na gornjem spisku odnose se na nasilje prema protivnicima/ama: da li se ispitanicima/ama desilo da su provocirali/e i vređali/e protivnike/ce i da li su ih fizički napali/e. Njih 74% poriče da su tokom sezone ikada bili fizički ili verbalno nasilni/e prema protivniku/cama. Međutim, na otvoreno pitanje gde se od njih tražilo da navedu šta sve rade kada žele da isprovociraju i razljute protivničke igrače/ice, vidi se da je ta situacija mnogima od njih bliska i mnogi navode primere vlastitih neprimerenih postupaka. Njih 93 je navelo različite oblike verbalne agresije, 38 navodi fizičku agresiju, a 62 ispitanika/ca i jednu i drugu. Repertoar verbalnih provokacija je širok i to su najčešće psovke, pretnje, različite uvrede. Na primer:

- *Psuju porodicu, prijatelje, dečka, devojku.*
- *Kažemo im kako su loši i kako ništa ne znaju.*
- *Ponekad se preterano i neprimereno raduju.*
- *Pričaju laži.*
- *Pitaju ih koji je rezultat.*

Provociranje fizičkom agresijom svodi se na grubu igru i na udarce koje, kako kažu, ni sudija ni protivnički trener ne treba da vide. Na primer:

- *Sitnim udarcima kad niko ne gleda.*
- *Udaraju protivnika i čekaju da im on vrati kako bi pali na patos i zahtevali isključenje protivničkog igrača.*

7.6.1. Razlozi za nasilje

Na traženje da navedu razloge vlastitog nasilja odgovorilo je 125 sportista/kinja. Pitanje je glasilo: *Ako si se ponašao/la na neki od navedenih načina, šta je najčešće bio razlog tome, odnosno u kojim situacijama se to dešavalo?* Sportisti/kinje sopstveno nasilno ponašanje najčešće pravdaju nervozom i isprovociranošću (52 navoda). Na primer:

- *Razlog je bio nervoza kad je rezultatski napeto.*
- *Zbog nervoze i želje za uspehom.*
- *Većinom je to bilo u afektu, jer sam bio iznerviran.*
- *To se dešava u toku utakmice pri nerešenom rezultatu, u žaru borbe.*
- *Kad gubimo ili se iznerviram zbog neke gluposti.*

Jedan od razloga iznerviranosti koji se posebno navodi, a izdvojili smo ga u posebnu kategoriju (tu spada 23 odgovora), je osećanje nepravde koje se najčešće odnosi na sudijsko ponašanje:

- *Vređao sudiju kada dosudi pogrešno, to se dešava kada sam iznerviran.*
- *Samo sam uzvraćo i zbog lošeg suđenja.*
- *Psovao sam sudiju jer sam smatrao da ne sudi pravilno.*
- *Psovala sam sudiju kada vidim da navija za drugu ekipu.*
- *Nesportsko ponašanje druge ekipe ili namerno loše odluke sudije.*
- *Nepravda.*
- *Nefer suđenje!*
- *Kada je naklonjen protivniku.*
- *Kad ne napravim faul, a sudija svira.*

Sledeća grupa odgovora po učestalosti (29 navoda) jeste potreba da se protivniku/ci vrati istom merom. Na primer:

- *Nisam prvi napadao i vređao, ali sam uzvratio istom merom.*
- *Na terenu kad me namerno udari.*
- *Osveta!*
- *Uglavnom sam ja bio napadnut pa sam vraćao.*
- *Vraćao sam istom merom.*
- *Vraćala provokacije.*
- *Kada neko mene prvi krene da napada.*

Treći razlog (10 navoda) je nasilje koje ima za cilj da utiče na rezultat - provociranje protivnika/ca kako bi pogrešio/la, ili sprečavanje gola. Ovde je u pitanju tipično instrumentalno nasilje, ili instrumentalna agresija kojoj nije cilj povreda protivnika/ce sama po sebi, već da se takvim agresivnim ponašanjem postigne određeni cilj – očuva ili preokrene takmičarski rezultat. U tu svrhu se ne preza od provociranja, nerviranja, dekoncentrisanja protivnika, od opasnih startova, duela i fizičkih sudara. Na primer:

- *U neizvesnim utakmicama kako bi ih nervirao.*
- *Provocirala sam protivnice bezobraznom odbranom.*
- *Pa kad ih dekoncentrišem da bi ih lakše pobedile.*
- *Kada hoće da da gol a ja ga zaustavim na fizički nasilan način.*

- *Da se iznervira protivnik da počne da igra loše.*
- *Da ih isprovociram i dekoncentrišem.*
- *Pa kad ih dekoncentrišem da bi ih lakše pobedile.*

U tri odgovora se kaže da je to „obično kad se zezamo i šalimo“. Samo dva odgovora, bar jednim svojim delom, nisu bila u formi opravdanja vlastitog nasilja:

- *Vikao sam na mog igrača zbog loše igre. Provociram i vređam s razlogom i bez razloga nekad.*
- *Sudiju sam vređao, igraču sam pretio ali iz hira, gađao sam druga loptom kad smo se posvađali, ali to je bilo retko i on je mene.*

Sportisti/kinje najčešće navode svoje nasilje prema protivnicima/cama i prema sudijama/kinjama, a tek nekoliko odgovora se odnosilo na nasilje prema saigračima/cama. Vlastito nasilje se najčešće pravda situaciono – nervozom i isprovociranošću. Značajno je da se u svakom petom odgovoru (u ukupno 23 navoda) pominje nekorektno suđenje kao uzrok nasilja, i to ne samo prema sudijama/kinjama već i prema ostalima.

7.6.2. Povezanost sa polom, uzrastom i vrstom sporta

Radi poređenja među grupama izračunavan je indeks nasilja sportiste/kinja (zbir odgovora na svih 10 oblika nasilnog ponašanja). Ovi skorovi, čiji je maksimum mogao da bude 30, kretali su se u rasponu od 0 do 16, a prosek je iznosio $AS=1,54$. Analiza varijanse pokazuje da u indeksima nasilja nije bilo statistički značajne razlike među sportistima/kinjama koji/e se bave fudbalom, rukometom i košarkom (tabela 20). Iako je indeks nasilja nešto veći kod sportista (1,68) nego kod sportistkinja (1.22), razlika ne dostiže nivo statističke značajnosti. Koeficijent linerne korelacije između nasilja i pola je negativan, nizak i statistički neznačajan ($r=-0.085$). Zato ne možemo zaključiti da su sportisti nasilniji od sportistkinja (iako se takav trend uočava), već samo da je priroda njihove agresivnosti donekle drugačija. Na sklonost ka nasilnom ponašanju sportista/kinja ne utiče značajno ni pol trenera koji sa njima rade, iako se uočava izvesni trend da su sportistkinje koje vode treneri ženskog pola manje agresivnije. Iz tabele 21 je vidljivo da skor nasilja raste sa uzrastom, tj. da najstariji sportisti/kinje imaju značajno viši skor nasilja nego sportisti/kinje mlađih uzrasnih kategorija. Povišenje nasilja sa uzrastom utvrđeno je i drugačijim statističkim postupkom - linearnom korelacijom koja beleži nisku, ali statistički značajnu povezanost uzrasta i nasilnosti ($r=0.167$; $p=.001$).

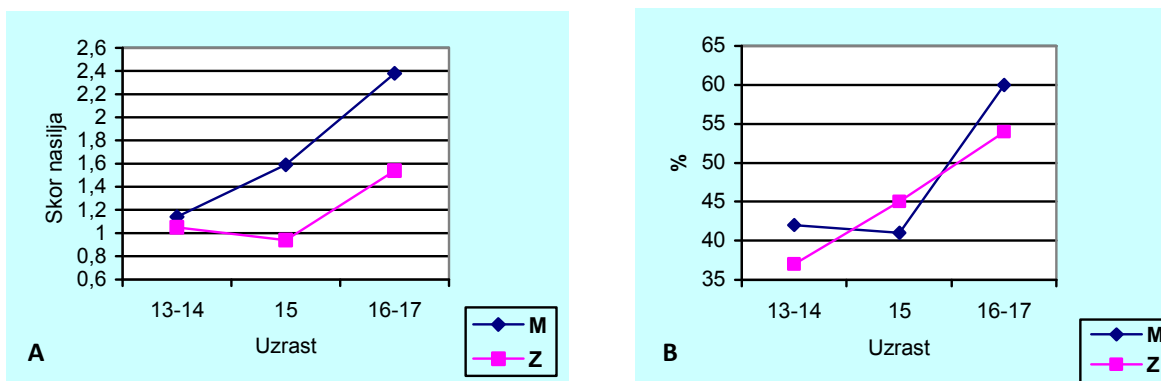
Na osnovu analize koeficijenata linearne korelacije, sasvim pouzdano možemo zaključiti da je nasilno ponašanje sportista/kinja značajno povezano sa njihovim tolerantnim stavom prema nasilju, ili tačnije sa njihovom sklonošću da opravdavaju nasilje u sportu, da ga smatraju prirodnim pratiocem sporta, čak i neophodnom komponentom uspeha u sportu. Korelacija između indeksa nasilnog ponašanja i indeksa opravdavanja nesportskog i neferplej ponašanja iznosi: $r=0.317$; $p=.000$. Korelacija između nasilnog ponašanja sportista/kinja i tolerantnog stava njihovih trenera/ica prema nasilju je, takođe, pozitivna i statistički značajna ($r=0.193$; $p=.000$).

Iako je korelacija između nasilja i pola niska, razlika u indeksu ispoljenog nasilja između sportista i sportistkinja je neznačajna (tabela 21), a procenat sportista i sportistkinja koji su bar jednom bili nasilni je skoro identičan (48% : 46%; tabela 19), ipak je utvrđeno da su sportisti češće ispoljavali raznovrsnije oblike nasilja (slika 9).

Tabela 21 Prikaz demografskih i situacionih faktora od kojih neki značajno diferenciraju sportiste/kinje prema stepenu ispoljavanja nasilja prema drugim akterima u sportu

Indeks sopstvenog nasilnog ponašanja – zbir sa 10 stavki		N	AS	SD	ANOVA	
					F	p
Pol	M	272	1.68	2.705	2.873	.091
	Ž	126	1.22	2.01		
Starost	13-14 g (As=13.75)	139	1.11	2.08	5.316	.005
	15 g. (As=15.00)	121	1.42	2.38		
	16-17 g (As=16.37)	138	2.06	2.92		
Ukupan sportski. staž (2 kategorije)	1-7 g (As=5.29)	215	1.31	2.20	3.227	.073
	8-12 g (As=8.92)	180	1.77	2.84		
Sport	Fudbal	143	1.66	2.69	.604	.547
	Košarka	142	1.35	2.17		
	Rukomet	113	1.60	2.68		
Pol trenera	M	347	1.52	2.49	1.046	.352
	Ž	30	1.23	2.40		
	Oba	21	2.24	2.91		
Ambicije u sportu (2 kategorije)	Profesionalni sportista	284	1.61	2.60	1.296	.256
	Redovno bavljenje sportom	107	1.29	2.21		
Stil treniranja	Najviše koristi kritike i kazne	37	2.59	2.45	4.398	.013
	Podjednako kažnj. i nagrađuje	212	1.34	2.16		
	Više koristi nagrade i pohvale	138	1.48	2.67		
Indeks trenerove tolerancije nasilja	Niska	186	.84	1.40	30.373	.000
	Visoka	82	2.43	3.31		

Slika 9 Prikaz polnih i uzrasnih razlika u: A- prosečnom skoru manifestovanog nasilja i B- procentu sportista/kinja koji/e su bar jednom bili/e nasilni/e

8. UČESTALOST I MEĐUSOBNA POVEZANOST RAZLIČITIH OBLIKA NASILJA

Utvrđena je značajna povezanost između skorova sopstvenog nasilnog ponašanja i izloženosti nasilju saigrača/ica i trenera/ica (tabela 22). Drugim rečima, što je neko više bio izložen nasilju trenera/ica, više je bio izložen i nasilju saigrača/ica i sam je bio nasiljniji. Postoje dva moguća objašnjenja koja se međusobno ne isključuju. Jedno je da se jedan broj ispitanika/ca značajno razlikuje u strategiji odgovaranja: jedni su skloni da otvoreno govore o nasilju, možda i da ga preuveličavaju, dok su drugi skloni da ga negiraju ma o čijem nasilju se radilo. Drugo moguće objašnjenje je da se ispitivani oblici nasilja međusobno podupiru i podstiču. U nekim klubovima su norme koje se odnose na nasilje tolerantnije nego u drugim, pa se u njima istovremeno više toleriše i nasilje od strane trenera/ica i nasilje među igračima/cama. Jedan oblik nasilja izaziva drugi.

Tabela 22 Međusobna povezanost procena različitih vrsta nasilja

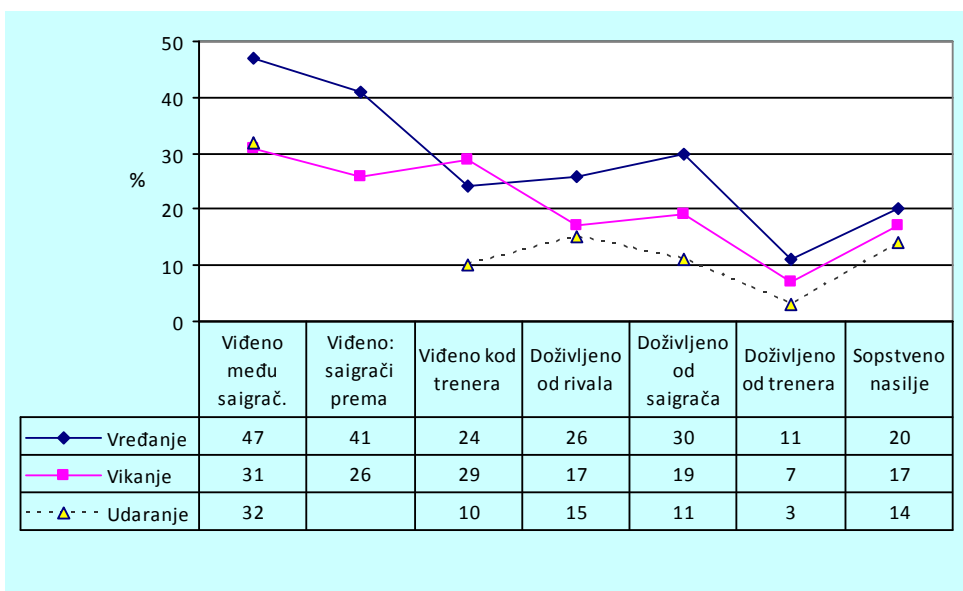
	Indeks ličnog nasilja	Nasilje doživljeno od saigrača/ica	Nasilje doživljeno od protivnika/ca	Nasilje doživljeno od trenera/ica	Indeks nasilja viđenog kod saigrača/ica i trenera/ica	Indeks opravdavanja nasilja
Indeks ličnog nasilja	1					
Nasilje doživljeno od saigrača/ica	.345**	1				
Nasilje doživljeno od protivnika/ca	.444**	.496**	1			
Nasilje doživljeno od trenera/ica	.471**	.506**	.515**	1		
Indeks viđenog nasilja	.520**	.542**	.501**	.733**	1	
Indeks opravdavanja nasilja	.317**	.132*	.157**	.165**	.205**	1
Indeks trenerove tolerancije nasilja	.193**	.155**	.035	.174**	.128*	.159**

* Korelacije značajne na nivou .01 ** Korelacije značajne na nivou .05

Može se postaviti pitanje koji od ispitivanih oblika nasilja je najizraženiji. Nepouzdanost je porediti ukupne skorove jer su indikatori (postupci o kojima su ispitanici/e pitani) različiti za trenere/ice, saigrače/ice, rivale i same sportiste/kinje. Ali, neki oblici nasilja se pojavljuju u svakom subtestu i mogu se uporediti odgovori na njih. Tako, svuda se pita da li se i koliko često desilo vređanje, vikanje, pretnje i fizičko nasilje. Procenti onih koji su izjavili da se takvo nasilje makar jednom dogodilo prikazani su na slici 10.

Vidi se da sportisti/kinje najviše nasilja saopštavaju kao svedoci. Najčešće saopštavaju o nasilju saigrača/ica prema saigračima/cama, i to verbalnom nasilju, a zatim o nasilju saigrača/ica prema rivalima, pa o nasilju trenera/ica. Najređe se saopštava o sopstvenom pretrpljenom nasilju od strane trenera/ica. Sportisti/kinje skoro tri puta češće izveštavaju o nasilju trenera/ica prema drugima nego prema sebi. Takođe se nešto ređe prijavljuje vlastito nasilje nego nasilje koje se vidi kod drugih ili doživi od drugih aktera. U svim slučajevima verbalno nasilje je češće nego fizičko.

Slika 10 Učestalost udaranja (šamaranja, gađanja, šutiranja), vređanja (ismevanja, ponižavanja) i vikanja (pretnje, zastrašivanja) viđenog ili doživljenog od strane različitih aktera

Sve u svemu, ispitanicima je u upitniku bilo ponuđeno 57 pojedinačnih oblika nasilja (koji u njemu nisu tako nazvani) i za svaki od njih je ispitanik/ca trebalo da kaže da li se bar jednom, i ako jeste koliko često, javio tokom prošle godine dana. Skoro svaki deseti ispitanik/ca (8%) saopštio/la je da nijednom nije video/la ni jedan jedini od ovih oblika nasilja, dakle ni bilo koji slučaj da je trener/ica vikao/la ili njih ili druge igrače/ice kažnjavao/la dodatnim vežbanjem, niti da su se igrači/ce između sebe provocirali/e ili koškali/e, niti da je bilo ko makar jednom vikao na njih, uvredio ih ili udario, niti su oni/e nešto slično makar jednom uradili/e drugim akterima u sportu. Oni/e ne samo da poriču da su doživeli/e nasilje, već nisu videli/e ni nasilje o kojem izveštava ostalih preko 90% sportista/kinja. Tako posmatrano, ova grupa ispitanika/ca je najverovatnije sklona da generalno poriče nasilje. Ako se onima koji nijednom ništa slično nisu primetili dodaju i oni koji su tokom godinu dana primetili samo jedan ili dva od tih 57 oblika neprimerenog ponašanja, dolazi se do 21% ispitanika/ca. Na drugom ekstremu, 4% ispitanika/ca je za više od polovine od ovih 57 slučajeva izjavilo da su se bar jednom desili.

U rezimeu istraživanja nasilja u sportu Srbije (Bačanac i saradnici, 2010) zaključuje se da je više od jedne trećine mladih sportista/kinja bilo bar jednom žrtva nekog vida nasilja, zlostavljanja ili neprimerenog ponašanja. Stepenn nasilja konstatovan u našem istraživanju je, u poređenju sa tom studijom, značajno veći: 78% mladih je navelo da je bar jednom u protekloj sezoni bilo izloženo nekom nasilju saigrača/ica, protivnika/ca ili trenera/ica (drugim rečima, 78% ispitanika/ca je zaokružilo bar jedan od 23 oblika nasilja od strane ovih aktera). Ne samo zato što je procenat onih koji su naveli da su žrtve nasilja veći, već i zato što su u navedenom istraživanju sportisti/kinje imali na umu slučajeve tokom njihovog dosadašnjeg bavljenja sportom (a prosečan staž bavljenja sportom je bio preko pet godina), dok su se naši ispitanici/e ograničili na period od jedne sezone (istina, u našem istraživanju je određenje nasilja nešto suženo, jer su izostavljeni oni oblici koji nisu bili česti u prethodnom istraživanju).

9. REAGOVANJE NA NASILJE

Uz podatak o tome koliko su pojedini oblici nasilja česti, podjednako značajan je i podatak šta sportisti/kinje rade u slučaju nasilja. Na pitanja o reagovanju u slučaju nasilja očekuje se da, zaokruživanjem neke od ponuđenih reakcija, odgovaraju samo oni koji su prethodno saopštili da su doživeli takvo nasilje. Ispitanici/e su mogli da zaokruže jedan ili više ponuđenih odgovora.

9.1. Reagovanje na nasilje saigrača/ica

Najčešći oblik reagovanja na nasilje saigrača/ica je neuzvratanje jer im to ne smeta (pošto, kao što je rečeno, polovina ispitanika/ca saopštava da je doživela neki oblik nasilja saigrača/ica, 20% ispitanika/ca koji/e su zaokružili/e tu alternativu predstavlja 40% ispitanika/ca koji/e su doživeli/e neki oblik nasilja saigrača/ica). I iz odgovora na otvoreno pitanje videlo se da dobar deo njih takva ponašanja razume kao posledicu nervoze ili šale, što se ne uzima drugima za zlo. Ako spojimo dve kategorije sportista/kinja koji/e pasivno podnose nasilje, trpe ga jer im ono ne smeta (20.2%), ili ga trpe uprkos tome što se zbog toga osećaju loše (14.9%), onda dobijamo da 35.1% ispitanika/ca nasilje prihvata kao neminovnost i spremno je da ga podnosi. Oko 16% onih koji su doživeli nasilje vršnjaka/inja, na njega je uzvratilo istom merom, po principu: „Ti meni, ja tebi“. Dakle, na nasilje se reaguje nasiljem, i tako se ono učvršćuje, uči i prenosi kao „normalan“ obrazac komunikacije među sportistima/kinjama. Veoma mali procenat sportista/kinja traži zaštitu odraslih (4.3%) ili drugova/drugarica (6.6%, tabela 23).

Tabela 23 Učestalost uobičajenih načina reagovanja sportista i sportistkinja na nasilje saigrača

Ako ti se dogodilo nešto od gore navedenog, kako si u takvim situacijama obično reagovao/la?	M	Ž	Svi
(Ako ti se nikada tako nešto nije desilo onda svuda zaokruži odgovor NE)	%	%	%
1. Nisi ništa preduzeo/la, na takve stvari se ne obazireš i ne smetaju ti.	20.7	19.0	20.2
2. Nisi ništa preduzeo/la, mada si se osećao/la jako loše.	11.8	21.4	14.9
3. Potražio/la si zaštitu odraslih.	5.2	2.4	4.3
4. Vratio/la si istom merom.	18.5	12.7	16.6
5. Potražio/la si zaštitu drugova/drugarica, nisi vratio/la istom merom.	7.0	5.6	6.6
6. Trudio/la si se da odobrovoljiš onoga ko ti je to radio i odvратиš ga od namere da te maltretira.	12.9	8.7	11.6
7. Nastojaola si da kad god možeš izbegavaš onoga ko ti je to radio.	11.4	14.3	12.3

Napomena: Ispitanici/e su mogli/e da ne zaokruže nijednu reakciju, kao što su mogli/e da zaokruže više reakcija.

Na eksplicitno pitanje da li su, ako su doživeli nasilje saigrača/ica, zatražili pomoć drugih, 57.6% anketiranih (56% sportista i 61% sportistkinja) izjavljuje da tako nešto nisu doživeli. Procenti u tabeli 24 ne odnose se na ceo uzorak, već samo na one koji su izjavili da su takvo nasilje doživeli.

Nešto više od jedne četvrtine onih koji su doživeli takvo nasilje nisu ni sa kim razgovarali, i možemo pretpostaviti da su tu i oni koji u tome ne vide ništa ozbiljno i oni koji ništa nisu preduzeli ali su se loše osećali, kao i oni koji sami uzvrate istom merom. Polovina njih razgovara sa

drugovima/drugaricama iz kluba, tek otprilike svaki/a četvrti/a obratio/la se treneru/ici ili nekom drugom iz kluba. Tek svaki deseti/a je o tome obavestio/la roditelja. Sportistkinje su značajno spremnije da o doživljenom nasilju razgovaraju sa nekim umesto da ćute ili da same rešavaju problem. Međutim, mnogo veći procenat sportistkinja nego sportista (21.4% : 11.8%) pasivno podnosi nasilje, trpi ga, bez obzira što im ono smeta i što se osećaju loše (tabela 22). Istovremeno, one su manje nego sportisti spremne da na nasilje reaguju nasiljem. Njima, jednostavno nedostaju pravi odgovori na nasilje saigračica. Ako se posmatraju rezlike među uzrastima grupisanim u tri kategorije, ne konstatuje se linerarna pravilnost već, iz nekog razloga, srednja grupa pokazuje veću sklonost od mlađih i starijih da ne priča ni sa kim.

Tabela 24 Obraćanje za pomoć u slučaju izloženosti nasilju saigračica

Ako si doživeo/la nešto od gore navedenog, da li si sa nekim pričao/la o tome s namerom da ti taj pomogne? (možeš zaokružiti i više odgovora)	
Nisi doživao/la ništa slično	57.6%
Sa drugovima/drugaricama iz kluba	47%
Sa roditeljima	12%
Sa trenerom/icom	22%
Sa nekim iz uprave kluba	7%
Ni sa kim	27%

Napomena: zbir procenata je veći od 100 jer su ispitanici/e mogli/e da zaokruže i više odgovora.

9.2. Reagovanje na nasilje protivnika/ca

Slika reagovanja na nasilje protivnika/ca je slična slici reagovanja na nasilje saigračica. Otprilike isti procenat je onih koji ili ništa ne preduzimaju ili vraćaju istom merom, i to su ujedno i najčešće reakcije. I ovde je najmanji procenat onih koji traže pomoć odraslih ili drugova (tabela 25).

Tabela 25 Učestalost uobičajenih načina reagovanja na nasilje doživljeno od protivnika/ca

Ako ti se dogodilo nešto od gore navedenog, kako si u takvim situacijama obično reagovao/la? (Ako ti se nikada tako nešto nije desilo onda svuda zaokruži odgovor NE)	M	Ž	Svi
	%	%	%
1. Nisi ništa preduzeo/la, na takve stvari se ne obazireš i ne smetaju ti.	18.5	19.0	19
2. Nisi ništa preduzeo/la, mada si se osećao/la jako loše.	12.2	17.5	14
3. Potražio/la si zaštitu odraslih.	5.5	4.8	5
4. Vratio/la si istom merom.	19.2	13.5	17
5. Potražio/la si zaštitu drugova/drugarica, nisi vratio/la istom merom.	7.8	5.6	7
6. Trudio/la si se da odobrovoljiš onoga ko ti je to radio i odvратиš ga od namere da te maltretira.	9.2	8.7	9
7. Nastojao/la si da kad god možeš izbegavaš onoga ko ti je to radio.	11.8	15.1	13

Na direktno pitanje da li su i s kim razgovarali u slučaju nasilja od strane rivala/ki, njih 57% kaže da nije doživelo ništa slično. Od preostalih 43% koji su takvo nasilje doživeli, jedna trećina kaže da nije razgovarala ni sa kim. Mada se radi o relativno malim razlikama u procentima, može se uočiti da u poređenju sa nasiljem saigračica, nešto veći procenat ni sa kim ne razgovara o tome,

nešto više razgovaraju sa roditeljima, a podjednako sa drugovima/drugaricama i trenerom/icom. (tabela 26).

Tabela 26 Obraćanje za pomoć u slučaju izloženosti nasilju od strane protivničkih igrača/ica

Ako si doživeo/la nešto od gore navedenog, da li si sa nekim pričao/la o tome s namerom da ti taj pomogne? (možeš zaokružiti i više odgovora)						
Da nisu doživeli ništa slično, tj. nasilje od protivnika/ca, navelo je 57% ispitanika/ca: 53.7% sportista i 62.7% sportistkinja.	POL		UZRAST			SVI
	M	Ž	Mlađi	Srednji	Stariji	
Sa drugovima/drugaricama iz kluba	45%	47%	35%	39%	61%	46%
Sa roditeljima	21%	30%	25%	21%	23%	23%
Sa trenerom/icom	18%	26%	25%	14%	20%	20%
Sa nekim iz uprave kluba	1%	4%	0%	0%	5%	2%
Ni sa kim	35%	32%	40%	43%	23%	34%

Napomena: zbir procenata je veći od 100 jer su ispitanici/e mogli/e da zaokruže i više odgovora.

9.3. Reagovanje na nasilje trenera/ica

Što se tiče reagovanja na nasilje trenera/ica, ponuđene opcije su ovde, razumljivo, drugačije. Svaki/a peti/a sportista/kinja saopštava da mu/joj takvo ponašanje trenera/ice nije smetalo i da nije ništa preduzeo/la. Ali, isti toliki procenat izjavljuje da nije ništa preduzeo mada se osećao jako loše. Uočljivo je i da se jako mali broj mladih odlučuje da traži zaštitu odraslih (tabela 27).

Tabela 27 Učestalost uobičajenih načina reagovanja na nasilje trenera/ica

Ako ti se desilo da doživiš nešto od navedenog, kako si u takvim situacijama obično reagovao/la?	M	Ž	Svi
	%	%	%
1. Nisi ništa preduzeo/la, na takve stvari se ne obazireš i ne smetaju ti.	23.8	17.7	21.8
2. Nisi ništa preduzeo/la, mada si se osećao/la jako loše.	16.8	27.0	20.1
3. Potražio/la si zaštitu odraslih.	5.9	3.2	5.0
4. Trudio/la si se da ga odobrovoljiš i slušaš i tako odvратиš od takvog ponašanja.	16.5	16.0	16.3

Na direktno pitanje o tome kome su se obratili u slučaju nasilja trenera/ica, 47.7% ispitanika/ca, (48.5% sportista i 46.5% sportistkinja) izjavljuje da tako nešto nije doživelo. Kada se posmatraju odgovori preostalih 52%, vidi se da nešto veći procenat ispitanika/ca nego što je to bio u slučaju nasilja saigrača/ica, saopštava da nije razgovarao/la ni sa kim, manji procenat kaže da je razgovarao sa drugovima/drugaricama, kao i sa trenerom/icom, ali se nešto veći procenat obratio roditeljima. I ovde su sportistkinje bile spremnije da razgovaraju sa drugovima/drugaricama i roditeljima umesto da čute (tabela 28).

Na sledeće direktno pitanje da li su se obratili roditeljima i da li im je to pomoglo njih 40% od onih koji kažu da su doživeli takvo nasilje (a takvih je na ovom pitanju 38%) sada izjavljuju da su se obratili roditeljima. Pomoć roditelja je uglavnom bila korisna: otprilike je duplo više slučajeva da su roditelji uspešno pomogli nego da nisu pokušali ili da nisu uspeli da pomognu (tabela 29).

Tabela 28 Obračanje za pomoć u slučaju izloženosti nasilju od strane trenera/ica

Ako si doživio/la nešto od gore navedenog, da li si sa nekim pričao/la o tome s namerom da ti taj pomogne? (možeš zaokružiti i više odgovora)						
Da nisu doživeli ništa slično od svojih trenera/ica navelo je 47.7% ispitanika: 48.5% sportista i 46.5% sportistkinja.	POL		UZRAST			SVI
	M	Ž	Mladi	Srednji	Stariji	
Sa drugovima/drugaricama iz kluba	32%	43%	30%	34%	41%	36%
Sa roditeljima	26%	41%	36%	18%	37%	31%
Sa trenerom/icom	14%	16%	14%	15%	16%	15%
Sa nekim iz uprave kluba	2%	3%	4%	0%	2%	2%
Ni sa kim	41%	31%	36%	49%	30%	38%

Napomena: zbir procenata je veći od 100 jer su ispitanici/e mogli/e da zaokruže i više odgovora.

Tabela 29 Efekti obraćanja roditeljima u slučaju izloženosti nasilju od strane sportista/kinja i/ili trenera/ica

Ako si se nekada obratio/la tvojim roditeljima za pomoć zbog nasilja koje si doživio/la od strane nekog sportiste/kinje ili trenera/ica, kakav je to rezultat obično imalo?						
	POL		UZRAST			SVI
	M	Ž	Mladi	Srednji	Stariji	
Nisu se obraćali roditeljima	62%	54%	53%	72%	57%	60%
Roditelji nisu ništa preduzeli da im pomognu	2%	6%	4%	2%	3%	3%
Nastojali su da pomognu, ali bez mnogo uspeha	9%	10%	10%	10%	9%	9%
Uspeli su da im pomognu	26%	29%	30%	17%	31%	27%

10. „VASPITNI“ POSTUPCI TRENERA/ICA

10.1. Tipične kazne

Ubedljivo najčešće kazne koje treneri/ice primenjuju su različiti oblici dodatnih, napornih fizičkih vežbi: sklekovi, „kamikaze“, dodatno trčanje, krugovi, čučnjevi. Sem toga, navodi se još izbacivanje sa treninga ili iz igre.

Pitali smo ispitanike/ce koje izraze trener/ica najčešće koristi ako više i ismeva nekog sportistu/kinju. Ispitanici/e su navodili/e uglavnom psovke, zatim uvrede tipa: *majmune, konju, kao baba si*, uz neke kreativnije (*podgrejani lešu, Filip Višnjić, buđav, ni pešački ne umeš da pređeš i sl.*). Neke uvrede se odnose na ličnost sportiste/kinje (*mного ste glupe, debele*).

Pitali smo sportiste/kinje, koje od kazni koje koristi njihov trener/ica, oni lično ne odobravaju. Najčešći odgovori (njih 118) bili su eksplicitna insistiranja da sve kazne odobravaju, uz eventualno obrazloženje takvog stava:

- *Uz te kazne odlično jačamo, pa to onda spada u neke od vežbi!*
- *To su sve kazne koje smo zaslužili.*
- *Sve odobravam, jer su kazne normalne.*
- *Sve odobravam, jer su dobre za kondiciju.*
- *On je trener, ne protivim se kaznama.*

- *Odobravam sve, jer je u najboljoj nameri.*

Samo 34 odgovora odnosi se na navođenje kazni koje ne odobravaju, ali u većini slučajeva (23 navoda) to su kazne koje im teško padaju jer su im naporne, a ne zato što ih vide kao nepravedne. Na primer:

- *Ne volimo trčanje.*
- *Ne volim da trčim ni da radim sklekove, ali nema kazne koju ne odobravam.*

Postupci koji se ne odobravaju su: udaranje i psovanje igrača/ica, vikanje, ružne reči, izbacivanje sa treninga, brisanje sale i slično. Dok kod navođenja postupaka od strane trenera/ica koji su im teško pali ima odgovora koji navode nepravedne postupke, kod navođenja kazni koje ne odobravaju niko nije naveo da mu smetaju nepravedne kazne, kao da takvih kazni nema. Jedan broj odgovora (njih 9) bio je da nijednu kaznu ne odobravaju (sem njih četvoro koji su napisali baš takav odgovor, ostali su napisali odgovor „nijedna“ što bi, kao odgovor na pitanje koju kaznu ne odobravaju, moglo da znači da nema takve kazne koju ne odobravaju).

Nekoliko pitanja ticalo se vaspitnih postupaka koji treneri/ice primenjuju u radu sa sportistima/kinjama.

Iz grupe pitanja o tome koje oblike ponašanja treneri/ce tolerišu a koje suzbijaju, pokazuje se da treneri/ce najviše nastoje da obezbede kohezivnost tima i disciplinu. Zato najmanje tolerancije pokazuju za svađe i tuče među igračima/cama (89% ispitanika/ca je to potvrdilo), za nedisciplinu i neposlušnost (85%), za svađe i tuče sa protivničkim igračima/cama (83%). Grubosti prema protivnicima/ama tokom igre se najmanje suzbijaju (37%), jer se verovatno vide kao deo nepisanih pravila kojima se može uticati na rezultat (tabela 30).

Tabela 30 Ponašanja koja trener/ica suzbija odnosno toleriše

Koja ponašanja tvoj trener/ica suzbija, a koja toleriše?	Uvek energično suzbija	Povremeno suzbija	Toleriše
Svađe i tuče među saigračima	89%	8%	3%
Neposlušnost i nedisciplinu	85%	11%	4%
Svađe i tuče sa protivničkim igračima/cama	83%	12%	6%
Namerno kršenje pravila igre	72%	24%	5%
Nedolično ponašanje prema publici	72%	21%	7%
Nedolično ponašanje prema sudijama	71%	23%	6%
Nezalaganje na treninzima i takmičenjima	69%	25%	6%
Nepridržavanje dogovorene strategije i taktike igre	51%	38%	10%
Grubosti prema protivnicima/ama tokom igre	37%	43%	20%

Poznato je da većina trenera/ica u svom radu sa sportistima/kinjama koristi i nagrađivanje i kažnjavanje kao osnovne postupke za modelovanje njihovog ponašanja, za motivisanje, podsticanje procesa učenja, održavanje discipline itd. Međutim, generalno gledano, na osnovu toga da li u vođenju sportista/kinja više koriste nagrađivanje ili kažnjavanje, treneri/ce se mogu svrstati u dve velike grupe: one sa pozitivnim pristupom i one sa negativnim pristupom. S obzirom da je u više stranih kao i nedavnom domaćem istraživanju (Bačanac i sar., 2009) potvrđeno da mladi sportisti/kinje koje vode treneri/ce sa dominantno negativnim pristupom i filozofijom „pobeda nije

najvažnija, ona je *jedina važna*“, značajno više prihvataju i praktikuju sve oblike nesportskog ponašanja, imaju manje samopoštovanja, pokazuju viši nivo generalne agresivnosti, ljutnje, nezadovoljstva, verbalne agresivnosti, neprijateljstva, netolerancije i nagomilanog besa, nego sportisti/kinje koje vode treneri/ce sa pozitivnim pristupom i filozofijom „sportista/kinja je primaran, pobjeda je sekundarna“- želeli smo da vidimo koji stil u treniranju koriste treneri/ce naših ispitanika/ca. Njihovi odgovori sumirani su u tabeli 31.

Kao što se iz pomenute tabele vidi, skoro isti procenat sportista/kinja u ovom straživanju kao i u istraživanju izvedenom 2008. godine (54% : 56%) navodi da njihovi treneri/ce u radu sa njima više koriste nagrade, pohvale, podsticaje i ohrabrenja nego kritikovanje, kažnjavanje, vređanje i ismevanje, tj. da više koriste pozitivan nego negativan pristup. Međutim, čini se da su današnji mladi sportisti/kinje postali senzitivniji i kritičniji u oceni svojih trenera/ica, pa je znatno više njih (10% za svoje trenere/ice reklo da dominantno koriste negativan pristup nego što je to bio slučaj ranije (4.3% i 6.9%). Podatke iznete u tabeli 30 treba uzeti sa velikom rezervom, jer iz prakse znamo da većina naših trenera/ica mnogo više kritikuje, ljuti se na sportiste/kinje kada naprave greške, kažnjava ih i tako reaguje na loša izvođenja, greške ili nedisciplinu. Mali broj njih ima naviku da često koristi pozitivan feedback, da pohvaljuje dobra ponašanja i izvođenja, da ohrabruje i motiviše prepoznajući trud, zalaganja, ferplej postupke, prosocijalna ponašanja. Smatramo da je najbliže realnosti sve trenere/ice za koje su sportisti/kinje rekli/e da podjednako koriste i nagrade i kazne, svrstati u grupu trenera/ica sa dominantno negativnim stilom. Naši sportisti/kinje su, nažalost, navikli da svaku kritiku, kaznu, dodatna vežbanja, pa čak i uvrede, opažaju kao svojevrsnu nagradu, kao znak da je treneru/ici do njih stalo, da im žele skrenuti pažnju šta u njihovoj igri nije dobro i šta moraju korigovati.

Tabela 31 Uporedna ocena sportista/kinja o stilu treniranja koje koriste njihovi treneri/ce

Tvoj sadašnji trener/ica u svom radu na treninzima i takmičenjima:	Naši sportisti/kinje starost: 15 g.	Mladi sportisti/kinje, * starost: 13 g	Stariji sportisti/kinje, * starost: 18 g
a. Najviše koristi kritike i kazne (vikanje, uvrede, ismevanje, kažnjavanje dodatnim vežbanjem, razna uskraćivanja)	10%	4.3%	6.9%
b. Podjedanako koristi i kažnjavanje i nagrađivanje	36%	39.1%	46.9%
c. Više koristi pohvale, nagrade i podsticaje, ohrabrenja, nego kažnjavanje i kritikovanje	54%	56.6	46.2%
Ukupno (N)	399	1013	1131

* Podaci iz istraživanja izvedenog 2008. godine (Bačanac i saradnici, 2009)

Kada sportisti/kinje govore o različitim oblicima fizičkog i verbalnog nasilja prema rivalima, mnogi ih vide kao taktičko sredstvo kojim se može postići bolji rezultat, tako što će se protivnik/ca isprovocirati i dekoncentrisati, pri čemu je „cena“ takvog prekršaja manja od dobiti (npr. čak i da sudija primeti faul, kazna je povoljna cena za neprimljeni gol). Ako je to uobičajeno i nekada efikasno sredstvo, može se postaviti pitanje da li sportisti/kinje, i u kojim situacijama, uče kako na najmanje vidljiv način da ga koriste. Na takvo direktno pitanje, samo 5% sportista/kinja (njih 19) odgovorilo je da na treninzima uče kako da, kad je to potrebno, povrede ili isprovociraju

protivnika/cu. Kada se o toj temi pričalo u okviru fokus grupa, svi prisutni su porekli da ih njihov trener/ica tome uči, ali su takođe skoro jednoglasno rekli da znaju da drugi treneri/ice to rade.

10.2. Korelacije sa trenerovim/ičinim postupcima

Ispitali smo da li postoji povezanost (svejedno u kom smeru bi išla uzročno posledična veza) između (opažene) vaspitne strategije trenera/ica, stava prema nasilju (opravdavanja nedoličnog i nasilnog ponašanja u sportu), stepena izloženosti nasilju i stepena manifestovanog soptvenog nasilnog ponašanja. Podaci o koeficijentima koralcije dati su u tabeli 31. Statistički značajne korelacije označene su sa jednom ($p < .05$) i dve zvezdice ($p < .01$). U tabeli 32 boldirane su značajne korelacije. Stepen trenerove/ičine tolerancije nediscipline i/ili svađa unutar tima, nije bio u vezi sa raznim oblicima nasilja. Međutim, stepen u kojem trener/ica toleriše nasilje prema drugima (protivnicima, publici, sudijama) pokazuje se dosledno povezan sa nasiljem koje unutar kluba, a ne samo prema drugima, manifestuju sportisti/kinje i treneri/ce.

Nije nađena povezanost između opažanja trenerovih/ičinih postupaka i zadovoljstva statusom u timu, važnošću sporta i ambicijama sportiste/kinje.

Tabela 32 Povezanost trenerovih/ičinih vaspitnih postupaka sa doživljenim i manaifestovanim oblicima nasilja sportista/kinja

Trener/ica toleriše:	Indeks opravdav. nasilja	Lično nasilje	Nasilje saigrača/i ca	Nasilje rivala	Nasilje trenera/i ca
Nezalaganje	-.061	-.029	-.016	.004	.010
Nedisciplinu	-.041	-.052	-.030	-.074	-.018
Svadje i tuče među saigračima/cama	-.032	-.028	.068	-.021	-.017
Kršenje pravila igre	.081	.124*	.139**	.056	.167**
Svade s rivalima	.118*	.127*	.142**	-.027	.106*
Nedolično ponašanje prema publici	-.002	.161**	.122*	.031	.123*
Nedolično ponašanje prema sudiji	.069	.217**	.122*	-.023	.085
Kršenje taktike	-.037	-.037	-.027	-.054	-.019
Grubosti prema protivnicima	.336**	.159**	.062	.127*	.231**

* $p < .05$ ** $p < .01$

11. STAVOVI SPORTISTA/KINJA PREMA NASILJU U SPORTU

S obzirom da se sportisti/kinje svakodnevno susreću sa različitim vidovima nasilja i neprimerenog ponašanja od skoro svih sportskih aktera, opravdano je zapitati se kakav je njihov odnos prema nasilju u sportu. Ponuđeno im je 12 tvrdnji koje su se odnosile na ovaj problem, a oni su trebali da označe u kojoj meri se sa njima slažu odnosno ne slažu. Slaganje ukazuje na tolerantnost prema nasilju, sem kod tvrdnji označenih sa zvezdicom (*) gde je neslaganje trebalo da ukazuje na tolerantnost prema nasilju. Dobijeni procenti su prikazani u tabeli 33.

Velika većina ispitanika/ca slaže sa tvrdnjama koje osuđuju nasilje u sportu (izuzetak je tvrdnja koja govori da treneri/ce nedovoljnu pažnju posvećuju fer pleju; trebalo je da ona ukazuje na povećanu osetljivost prema problematici nasilja, ali je shvaćena kao optužba njihovih trenera/ica). Tvrdnje koje opravdavaju i tolerišu nasilje nisu, međutim, u istoj meri odbačene, a neke su čak nešto više prihvaćene nego odbačene (da je grubost neizbežan deo sporta, da su uspešniji oni koji umeju da budu grubi kad treba, da su i najveći sportisti/kinje skloni provociranju protivnika/ca).

Tabela 33 Karakteristični stavovi sportista/kinja prema nasilju u sportu

Označi u kojoj meri se slažeš odnosno ne slažeš sa sledećim tvrdnjama:	Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slaž.	Neodlučan sam	Delimično se slažem	Potpuno se slažem	SKOR
	%	%	%	%	%	AS
1. Dužnost trenera/ice je da sportistima/kinjama pomognu da postanu bolji ljudi, a ne samo bolji sportisti/kinje.*	2	3	5	11	79	4.58
2. Siguran/na sam da su i najveći sportisti/kinje spremni da isprovociraju svog protivnika/cu da bi ga/je lakše pobedili.	8	9	13	30	40	3.85
3. Nasilje među sportistima/kinjama je ozbiljan problem našeg sporta.*	13	10	15	16	47	3.83
4. U pravom sportu ne sme biti mesta ni za šta što liči na nasilje.*	14	10	15	10	50	3.66
5. Grubost je neizbežan deo sporta.	16	14	8	32	30	3.46
6. Uspešniji su oni sportisti/kinje koji umeju da budu grubi kad treba.	17	15	13	27	28	3.34
7. Grubost je koristan deo bavljenja sportom, jer pomaže mladima da očeliče.	23	16	18	25	18	3.01
8. Prirodno je da treneri/ce ponekad tolerišu pa i podstiču nesportsko ponašanje svojih igrača.	20	15	23	28	13	2.98
9. Kada u sportu ne bi bilo prilike za povremene grubosti i sukobe ne bi mi ni bio toliko zanimljiv.	25	15	24	20	16	2.87
10. Onaj ko ne ume da otrpi nasilje i uzvрати istom merom i nije za sport.	28	16	19	16	21	2.85
11. Naši treneri/ce nedovoljno pažnje posvećuju fer pleju i sportskom ponašanju.*	42	16	18	14	9	2.57
12. Ismevanje i provociranje protivnika/ca je sastavni deo sporta.	35	17	16	20	12	2.56

* tvrdnje kod kojih *neslaganje* ukazuje na tolerantnost prema nasilju

Ukupan skor je računat iz 8 a ne iz 12 tvrdnji jer se pokazalo da skor računat iz svih tvrdnji ima nedovoljnu homogenost (Alfa = 0.65). Kada se izostave tvrdnje 1, 3, 4 i 11, skala dostiže homogenost Alfa = 0.75.

Jednosmerne analize varijanse (tabela 34) pokazuju da stav prema nasilju ne zavisi od dužine bavljenja sportom, tj. od ukupnog sportskog staža, niti od ambicija koje se vezuju za sport, ali da postoji značajna razika između sportista muškog i ženskog pola ($F = 31.081$; $p = .000$). Indeks tolerancije i opravdavanja nasilja u sportu kod sportista je značajno veći nego kod sportistkinja. Ova razlika se ne javlja na svim pojedinačnim stavkama (približno iste stavove sportisti i sportistkinje imaju na stavkama 10, 6, 11 i 1 – tabela 32), ali na ostalim su sportistkinje značajno kritičnije prema nasilju. Tako, 67% sportista i 52% sportistkinja se slaže da je grubost u sportu neizbežna, a 43% sportista i 22% sportistkinja se slažu da bez povremenih grubosti i sukoba sport ne bi bio toliko zanimljiv, itd. Isto tako, stariji sportisti su tolerantniji prema nasilju nego mlađi, kao i oni koji se bave fudbalom u odnosu na one koji se bave košarkom i rukometom.

Tabela 34 Prikaz demografskih i situacionih faktora od kojih neki značajno diferenciraju sportiste/kinje prema stepenu prihvatanja i odobravanja nasilja u sportu

Indeks opravdavanja nesportskog ponašanja (zbir 8 stavova)		N	AS	SD	ANOVA	
					F	p
Pol	M	244	26.20	6.49	31.081	.000
	Ž	116	22.07	6.76		
Starost	13-14 g (As=13.75)	120	23.66	7.11	3.417	.034
	15 g. (As=15.00)	111	24.98	6.95		
	16-17 g (As=16.37)	129	25.91	6.37		
Ukupan sp. staž	1-7 g (As=5.29)	197	24.41	6.88	2.840	.093
	8-12 g (As=8.92)	160	25.62	6.69		
Sport	Fudbal	124	26.64	6.06	8.210	.000
	Košarka	133	23.24	6.54		
	Rukomet	103	24.85	7.63		
Pol trenera	M	313	25.30	6.66	5.502	.004
	Ž	29	20.69	7.22		
	Oba	18	24.11	7.47		
Ambicije u sportu	Profesionalni sportista	255	25.35	6.92	3.292	.070
	Redovno bavljenje	99	23.88	6.65		
Stil treniranja	Najviše kritike i kazne	32	26.50	6.96	4.311	.014
	Podjedn.kažnj.i nagrad.	195	25.42	6.39		
	Više nagrade i pohvale	127	23.45	7.33		
Indeks trenerove tolerancije nasilja	Niska	168	23.33	6.89	12.649	.000
	Visoka	73	26.68	6.29		

Značajno niži indeks tolerancije na nasilje pokazuju sportistkinje koje vode treneri ženskog pola, nego sportistkinje sa kojima rade treneri oba pola ili samo muški treneri, kao i oni sportisti koje vode treneri/ce sa pozitivnim pristupom u treniranju. Ipak, najveće razlike u prihvatanju i opravdavanju nasilja u sportu nalazimo kod sportista/kinja čiji treneri/ce se razlikuju po svojoj toleranciji nasilja u sportu: statistički značajno više opravdavaju i prihvataju nasilje kao neminovan i nužan deo sporta sportisti/kinje koji imaju trenere/ice sa visokom tolerancijom na nasilje nego sportisti čije trenere/ice odlikuje nizak stepen tolerancije na sve vidove nasilnog i neprimerenog ponašanja ($F = 12.649$; $p = .000$).

11.1. Korelati stava prema nasilju

Korelacije skora stava prema nasilju u sportu (viši skor označava tolerantiniji stav prema nasilju) i indeksa sopstvenog nasilnog ponašanja prema drugim učesnicima u sportu sa osnovnim sociodemografskim (pol, starost) i situacionim varijablama (sportski staž, vrsta sporta, izloženost nasilju, pol trenera, stil treniranja, treneraova tolerancija na nasilje) date su u tabeli 35. Pošto nisu utvrđene značajne veze između staža u aktuelnom klubu, igračkog statusa (starter, rezerva), zadovoljstva igračkim vremenom, ambicija u sportu i važnosti koja se pridaje uspešnosti u sportu u odnosu na uspešnost u školi, te vrednosti u tabeli nisu navedene.

Tabela 35 Korelati opravdavajućeg stava prema nasilju u sportu i sopstvenog nasilnog ponašanja

Korelacija između sopstvenog agresivnog ponašanja i opravdavanja nasilja u sportu iznosi $r=.317^{**}$	Indeks opravdavanja nasilja u sportu: 8 stavova	Indeks sopstvenog nasilnog ponašanja: 10 stavki
Pol	-.283**	-.085
Uzrast	.159**	.144**
Ukupan sportski staž	.144**	.099*
Stož u sadašnjem sportu	.191**	.084
Indeks doživljenog nasilja od svih učesnika/ca: 23 stavke	.187**	.522**
Indeks viđenog nasilja kod svih učesnika/ca: 24 stavke	.205**	.520**
Indeks nasilja doživljenog od saigrača/ica: 7 stavki	.132**	.345**
Indeks nasilja doživljenog od protivnika/ca: 6 stavki	.157**	.444**
Indeks nasilja doživljenog od trenera/ica: 10 stavki	.165**	.471**
Indeks tolerancije nasilja od strane trenera/ica: 6 stavki	.159**	.193**
Stil treniranja (1=više kazne, 2=podjed., 3=više nagrade)	-.152**	-.077
Pol trenera	-.121*	.041

* Korelacije značajne na nivou .05. ** Korelacije značajne na nivou .01

Stariji ispitanici/e su tolerantniji/e prema nasilju od mlađih. Oni sa većim ambicijama i oni koji veću važnost pridaju sportu takođe pokazuju veću toleranciju prema nasilju, ali ta veza nije previše izražena i posledica je činjenice da su sportistkinje manje ambiciozne od dečaka. Kada se pol drži pod kontrolom, korelacija sa ambicijama se smanjuje na -0.06 i postaje neznačajna.

Tolerantan stav prema nasilju je dosledno pozitivno povezan sa opažanjem nasilja u sportskom kontekstu. Među ovim povezanostima najizrazitija je pozitivna korelacija između tolerantnog stava prema nasilju i sopstvenog nasilnog ponašanja ($r=.32$). Oni koji imaju tolerantniji stav prema nasilju takođe izveštavaju da su češće bili izloženi nasilju saigrača/ica, protivnika/ca i trenera/ica, kao što su i češće bili svedoci nasilja.

Takođe je upoređen stav prema nasilju kod sportistkinja koje treniraju muški treneri i sportistkinja koje treniraju ženski treneri. Razlika između ove dve grupe je potvrđena kako putem analize varijanse (tabela 33), tako i koeficijentom korelacije između muškog pola trenera i većeg opravdavanja nasilja njegovih sportsita. Staž u aktuelnom sportu, kao i dužina ukupnog bavljenja sportom, pozitivno su povezani sa prihvatanjem i opravdavanjem nesportskog i nasilnog ponašanja.

Kada posmatramo varijable koje su značajno povezane sa sopstvenim nasilnim ponašanjem sportista/kinja, vidi se da je ono najviše povezano sa indeksom pretrpljenog nasilja od drugih aktera u sportu, svakim od njih pojedinačno, kao i sa indeksom tolerancije trenera/ica koji sa njima rade.

12. MIŠLJENJE SPORTISTA/KINJA O PRISUSTVU NASILJA U SPORTU

Sportisti/kinje su pitani/e koliko su po njihovom mišljenju, prisutni sukobi i nasilje među sportistima/kinjama u istom klubu, sa igračima/icama protivničkih timova, između sportista/kinja i trenera/ica, između sportista/kinja i navijača, i ako su prisutni, koliko je to ozbiljan problem. Odgovori su prikazani u tabeli 35.

Dok njih 13% tvrdi da nijedan od ova četiri sukoba ne postoji, svega 1% sportista/kinja veruje da su sva četiri sukoba ozbiljan problem. Sportisti/kinje nisu negirali/e ni jedan od navedenih slučajeva nasilja, najviše ih je skloni da negira sukobe sa trenerom/icom – skoro dve trećine, a od onih koji taj sukob priznaju polovina smatra da to ne predstavlja nikakav problem. Otprilike isti procenat ispitanika/ica (svaki peti) smatra da nasilje među saigračima/cama predstavlja ozbiljan problem. Najviše je onih koji kao ozbiljan problem vide sukobe sportista/kinja i navijača. Najmanje se negiraju sukobi sa protivnicima/ama, ali tek svaki šesti koji to vidi kao postojeći problem smatra da je on ozbiljan (tabela 36).

Tabela 36 Mišljenja o prisutnosti nasilja u sportu

„Šta misliš, na osnovu tvog ličnog iskustva, razgovora sa drugim sportistima/kinjama i praćenja sporta, koliko su prisutni sukobi i nasilje:“	Toga skoro da uopšte nema	Toga ima, ali ne predstavlja nikakav problem	Toga ima, i predstavlja mali problem	Toga ima, i to je ozbiljan problem
Među sportistima/kinjama u istom klubu	55%	26%	14%	5%
Sa igračima/cama protivničkih timova	24%	36%	29%	12%
Između sportista/kinja i trenera/ica	64%	17%	10%	8%
Između sportista/kinja i protivničkih navijača	42%	19%	17%	22%

13. PREPORUKE SPORTISTA/KINJA ZA SMANJENJE NASILJA U SPORTU

Na kraju upitnika, sportisti/kinje su zamoljeni/e da napišu kako bi se, po njihovom mišljenju, nasilje u sportu moglo smanjiti. Njih 150 od 399 je napisalo neki odgovor, pri čemu je jedan manji deo napisao ili da nasilje i nije problem (njih 6) ili da je ono neizbežno (njih 12). Jedan deo odgovora nije bilo moguće klasifikovati. Od onih koji su klasifikovani izdvajaju se dve približno podjednako brojne kategorije. Jedna grupa preporuka (n=56) predlaže podsticanje fer pleja putem edukacije, razgovora i podsticanja prosocijalnog ponašanja. Druga grupa (n=50) predlaže pojačanu kontrolu i disciplinu i strožije kažnjavanje nasilja. U nekim odgovorima se kombinuje više načina borbe protiv nasilja. Na kraju, u jednoj manjoj grupi odgovora (n=7) potencira se presudna uloga kućnog vaspitanja. Zbog njihove raznolikosti i mogućnosti višestrukog klasifikovanja po različitim kriterijumima, navešćemo sve dobijene odgovore po ovde spomenutim kategorijama.

Pozitivne akcije - druženje, fer plej, edukacija:

- *U klubove uvesti neku vrstu službe poput pedagoške u školama!*
- *Treneri treba da vide u čemu je problem i da popričaju sa svima*
- *Problem može da se smanji rešavanjem nesuglasica između sukobljenih strana*
- *Možda neke reklame na TV*
- *Mislim da bi se iskorenili svi problemi da se popravi odnos između trenera i igrača*
- *Jedino ako se izglade odnosi među posvađanima*
- *Bolja komunikacija između sportista iz istog tima*
- *Da ljudi vole jedni druge*
- *Fer plejom*
- *Fer plej na terenu*
- *Fer plej i fer suđenje!*
- *Fer navijanjem na utakmicama!*
- *Učenjem igrača fer pleju*
- *Trebalo bi pre svega igrati fer plej*
- *Tako što bi se više pažnje obratilo fer pleju*
- *Ponašati se kao pravi sportista!*
- *Kad bi svaki klub učio svoje igrače da se sportski ponašaju*
- *Igrajte fer ple, sve je ovo igra*
- *Samo da bude sve fer plej*
- *Da se svi ponašaju fer, sportski i korektno*
- *Molimo za fer plej*
- *Nemoj pomoću nasilja da dolaziš do cilja*
- *Kao sportista treba da pružim primer lepog ponašanja*
- *Da se smanji nasilje stalnom pričom trenera o međusobnoj toleranciji*
- *Da budemo fer i korektni prema igračima i da se sve više družimo*
- *Treba da postanemo tolerantniji*
- *Edukacijom sportista*
- *Ljudi treba da nauče da gube - odatle počinju sve svađe*
- *U timu samo slogom i druženjem, a sa ostalima samo kuliranjem*
- *Trebalo bi da se zatraži pomoć trenera, psihologa, roditelja itd.*
- *Trebalo bi da se svi lepo samokontrolišu i da ne bude sukoba. i da svi igraju pravedno*
- *Treba samo da budemo smireni*
- *Svi koji se bave sportom moraju imati strpljenja i smirenost, jer usijana glava ni u jednom sportu ne može pomoći*

- Sve se može rešiti razgovorom
- Smanjenjem nervoze i nerviranja
- Samo opušteno!
- Samo da budemo drugari i nema povoda za svađu
- Razgovoro, savetima...
- Razgovorom i saradnjom
- Predavanjima, anketama
- Ne treba se svađati i provocirati druge
- Moji savet je da treba bilo kojim sportom da se bavim, da volimo jedni druge.
- Druženjem navijača
- Da smire strasti i sa jedne i sa druge strane
- Da se sve može rešiti razgovorom
- Da se smire i budu strpljivi
- Boljim ponašanjem i saradnjom trenera i igračica!
- Bolji način komunikaciji saradnja u timu
- Ako se poprave odnosi između sportista i trenera
- Da sve treba razumevanja i sve treba polako i bez nasilja
- Vodi zdrav život, budi sportista, ali sve rešavaj bez nasilja
- Neobraćanje pažnje ni na kakve provokacije i ne uzvraćati istom merom
- Da navijači smire strasti i koncentrišu se na navijanje a ne provociranje
- Da sudije budu poštene i treneri
- Uticao bih na igrače da ne obraćaju pažnju na provokacije drugih igrača jer tako obično nastaje nasilje
- Najbolje je pričati sa nekim iz njihovih klubova

Kazne, veća kontrola i disciplina:

- Veće obezbeđenje na utakmicama
- Veća disciplina u klubu
- Treba da vlada disciplina u klubu i onda ne bi bilo nasilja među igračima
- Smanjiti broj navijačkih sukoba pojačanim obezbeđenjem
- Kad bi svi treneri zabranjivali nasilje
- Da se rigorozno kazne nasilni sportisti koji ne poštuju sportska pravila
- Da neki policajac prisustvuje utakmici
- Bolja disciplina u klubu
- Zabrana bavljenja ovim sportom
- Više policije na stadionima
- Visoke novčane kazne
- Velikim novčanim kaznama
- Trener bi morao da bude strožiji prema onima koji se bave nasiljem
- Treba tući nevaljale
- Treba kazniti te igrače, ali ne znam kakvim merama
- treba kazniti svakog ko na terenu napada ili provocira
- Treba kazniti i trenere i igrače ako učestvuju u takvim situacijama
- Strogoća trenera. Trener je taj koji odlučuje
- Suspenzija na 1 utakmicu

- *Problem nasilja bi se rešio povećanjem discipline*
- *Povećane kazne za one koji vrše nasilje*
- *Plaćanjem novčanih kazni*
- *Oštro kazniti*
- *Oštrim kaznama*
- *Novčane kazne za klubove*
- *Nasilje bi moglo da se iskoreni tako što bi se postavila neka stroža pravila u sportu*
- *Možda strožijim kaznama od strane sudija*
- *Možda da trener strogo kazni nasilje*
- *Kažnjavanjem trenera*
- *Kaznio bih i igrače i trenere*
- *Kaznio bi i trenera i igrače*
- *Kaznama tj. da budu stroga pravila*
- *Drastičnije kazne za izgređnike*
- *Da se uvedu kazne tokom utakmice za nasilje*
- *Da se povećaju kazne onima koji učestvuju u tučama*
- *Da se povećaju kazne igrača*
- *Da treneri budu stroži prema igračima ne dozvole nasilje*
- *Disciplina i samo disciplina*
- *Isterivanje iz kluba*
- *Ja bih prvo sve kaznio kondiciono, a ako to ne pomaže izbacio bih iz kluba*
- *Samo da treneri povećaju disciplinu u svojim timovima*
- *Prisustvo policije na utakmici*
- *Mora postojati neki zakon koji bi suzbio ovakve posledice*
- *Treneri ne bi trebalo da tolerišu nasilje*
- *Samo rad i disciplina*
- *Pooštrenje sudijskog kriterijuma i da se uvedu novčane kazne za kršenje pravila igre*
- *Ako se publika nedolično ponaša, ne treba da bude na tribinama*
- *Postavljanjem dva kontrolora na tribinama jer golmani provociraju publiku*
- *Može se to suzbiti ako treneri vode reda o ponašanju njihovih igrača*
- *Moj savet je da navijači uopšte ne prisustvuju utakmicama ili da prisustvuju ali uz veliku tišinu*

Porodično vaspitanje:

- *Deca se vaspitavaju kod kuće*
- *Vaspitanje kod kuće*
- *To je pre svega kućno vaspitanje!!!*
- *Ja mislim da deca treba da se vaspitavaju kod kuće*
- *Dda se deca vaspitavaju kod kuće*
- *Dda se deca vaspitaju kod kuće*
- *Treba malo više pričati sa igračima, jer sve je stvar kućnog vaspitanja*

Kombinovano:

- *Zavisi od vaspitanja iz porodice, zatim uticaj trenera, okruženja, zakona i kazni*

- *Za prva tri to je uglavnom sastavni deo sporta, a za ovo četvrto treba pojačano prisustvo policije i kontrole na utakmicama*
- *Povećati svest učesnik, ne tolerisati i kažnjavati nasilje*
- *Da se donese neki zakon za navijače, konverzacija je najbolji način*
- *Da ne ismevaju jedni druge, pričaju laži jedni o drugima i da poštuju pravila igre*

Nasilje nije problem:

- *Mislim da nema problema*
- *Ja mislim da ne predstavlja nikakava problem*
- *Nasilje sa kojim ja imam iskustva ne predstavlja problem*
- *Nasilje nije toliki problem*
- *Nasilje nije problem jer ga nema*
- *Nasilje nije problem*

Nasilje je neizbežno:

- *Toga je uvek bilo i bić, možda malo veće mere opreza*
- *To je nemoguće*
- *To će uvek postojati među igračima*
- *Sve je to deo sporta*
- *Po meni se to ne može smanjiti*
- *Nemoguće je*
- *Nasilje se ne može iskoreniti*
- *Nasilje između protivničkog i mog tima je neizbežno jer je to ipak sport*
- *Nasilje će uvek postojati u sportu*
- *Mislim da se nasilje u sportu nikada neće u potpunosti iskoreniti*
- *Grubost je neizbežna u sportu*
- *Probleme sa navijačima nisu ni mnogo pametniji uspeli da reše*

Ostalo, neklasifikovano:

- *Veća disciplina i posvećenost ženskim sportovima*
- *Treba suzbijati nasilje i među igračima i među navijačima*
- *Treba da preduzmu nešto treneri i sudije, a i sami igrači*
- *Toga će biti sve dok se sportom bave oni koji ne znaju šta je fer plej*
- *Svi za jednog, jedan za sve, svako treba navijati za svoga*
- *Svi za jednog, jedan za sve*
- *Svako da navija za sebe, nema psovanja, nema svađe*
- *Sa većom pažnjom*
- *Sa trenerima se ne treba svađat, pošto zbog toga može da se izgubi mesto u timu*
- *Problem navijača je ljubomora*
- *Potreban je bolji odabir sudija*
- *Pa, da paze malo i da se smire*
- *Nigde nasilje nije preveliki problem pa se uglavnom može rešiti bez nekih većih posledica*
- *Ne treba da obraćamo pažnju na to*
- *Navijači treba da navijaju a ne da divljaju*

- *Navijači izazivaju sukobe, zato bi trebalo da svako mirno gleda utakmicu i da ne pravi problem*
- *Na to treba trener odmah da odreaguje*
- *Možda većom pažnjom trenera*
- *Mislim da je veliki problem što 90% trenera u Srbiji to odobrava i primenjuje, oni bi trebali to da suzbijaju*
- *Ja pre svega mislim da sudije izazivaju dosta nervoze*
- *Igra na treba da se zasniva na tučama i svađama*
- *Da treneri gledaju stvari iz našeg ugla*
- *Da trener više obrati pažnju i pre treninga jer se to obično tada dešava*
- *Da svako radi ono što treba i biće u redu*
- *Da navijači smanje svoje huligansko ponašanje i lepo i pristojno navijaju i tako ne bi bilo problema i prekida utakmica*
- *Da navijači puste protivničke igrače da igraju kako hoće*
- *Da bude manje nasilja među saigračima*

Kao što se čitanjem ovih preporuka vidi, nisu svi ispitanici/e problem nasilja locirali/e u istu oblast niti uzročnike videli/e u istim akterima. Neki/e sportisti/kinje u prvi plan stavljaju nasilje među saigračima/cama, i kao odgovorne vidi/e same sportiste/kinje i njihove trenere/ice. Dobar broj, međutim, apostrofira sudije i navijače kao one koji su odgovorni za nasilje u sportu.

14. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Najpre ćemo dati kratak osvrt na metodologiju istraživanja. Koliko se, imajući na umu korišćene instrumente i način ispitivanja, dobijeni podaci mogu smatrati pouzdanim? Naše je mišljenje da su instrumenti i način ispitivanja bili dovoljno pouzdani, a da su „faktori greške“ o kojima se može nagađati eventualno delovali u pravcu smanjivanja, a nikako povećavanja registrovanog nasilja u odnosu na onaj koji postoji.

Generalno, anketari su izvestili o vrlo korektnom i savesnom odnosu samih ispitanika/ca, kao i onih u lokalnim sredinama koji su omogućili uslove za anketiranje, prema samom istraživanju. Popunjavanje upitnika je uvek bilo u zadovoljavajućim uslovima koji su omogućivali pažljivo odgovaranje i obezbeđivali anonimnost prilikom odgovaranja. Sami anketari prilikom prikupljanja popunjenih upitnika kao i osoba zadužena za unos podataka imali su zadatak da uoče upitnike za koje postoji velika verovatnoća da su nasumice i napažljivo popunjavani, tako da takvi upitnici nisu ulazili u statističku obradu. Sportisti/kinje jesu pozivani od strane nekoga iz svog tima da učestvuju u istraživanju, pa su možda mogli da imaju izvesne sumnje u anonimnost, ili da sebe prilikom odgovaranja vide kao zastupnike svog kluba kojeg treba prikazati u što boljem svetlu. Međutim, većina sportista/kinja je radila anketiranje pre i posle treninga ili utakmice, nisu bili specijalno pozivani na ispitivanje, već su se tu jednostavno zatekli.

Jedan broj ispitanika/ca nije odgovarao na otvorena pitanja, ali to je redovna pojava tamo gde otvorena pitanja u upitniku postoje, i rekli bismo da je upisivanje otvorenih odgovora bilo češće od uobičajenog (zadatak anketara je i bio da prelistaju upitnike prilikom vraćanja i da, ako primete da su

otvorena pitanja ostala bez odgovora, zamole ispitanika da još jednom razmisli ima li nečega što bi napisao).

Ponovićemo neke od glavnih rezultata ovog istraživanja.

Polovina ispitanika/ca je saopštila da je u protekloj sezoni doživela neki oblik nasilja od strane svojih saigrača/ica. Oko 40% ispitanika/ca je navelo neki oblik nasilja od strane protivnika/ca. Njih 63% je izjavilo da je doživelo neki oblik nasilja od strane trenera/ica. Njih 60% je prisustvovalo nekim oblicima nasilja saigrača/ica prema saigraču/ici, a 52% je videlo neki oblik nasilja saigrača/ica prema protivnicima ili sudijama. Njih 66% su bili svedoci nekog nasilnog postupka trenera/ice prema saigračima/cama, protivnicima/ama ili sudijama. Polovina sportista/kinja priznaje da su i sami/e bar jednom tokom sezone bili/e nasilni prema saigračima/cama, protivnicima/ama ili sudijama.

Dobijeni podaci, mada nisu sasvim uporedljivi, ukazivali bi na manji stepen nasilja u sportskim klubovima i takmičenjima nego u školskom okruženju iste te dece, mada je školsko okruženje ispunjeno znatno manjom kompetitivnošću i sa manje situacija koje bi mogle da isprovociraju nasilje. Oko 10% mladih sportista/kinja negira da postoji bilo kakvo nasilje u sportu kojim se bave.

Navedeni oblici nasilja su se u najviše slučajeva dešavali jednom ili dvaput tokom sezone, dakle, vide se pre kao retki incidenti koji odstupaju od uobičajene prakse nego kao uobičajena pojava. Postojali su i slučajevi nasilja koji se, po izjavama sportista/kinja, skoro redovno događaju, ali su ovakvi slučajevi sistematskog nasilja bili vrlo retki.

Najčešće se javljalo verbalno nasilje, u vidu vređanja, ismevanja, pretnji i zastrašivanja. Među saigračima/cama se često javlja i indirektno nasilje u vidu ogovaranja. Fizičko nasilje se relativno retko javlja i među igračima/cama i od strane trenera/ica. Prema izjavama sportista/kinja, uništavanje ličnih stvari i seksualno uznemiravanje se veoma retko dešavaju.

Kao najčešće nasilje od strane trenera/ica prijavljivano je kažnjavanje dodatnim fizičkim vežbanjem.

Nađene su male razlike između tri sporta, koji svi pripadaju timskim kontaktnim sportovima – sportskim igrama. Dakle, na ispitivanom uzrastu približno ista situacija i pravila važe i u fudbalu i u košarci i u rukometu. Jedina značajna razlika uočava se u stepenu vršnjačkog nasilja koje je prisutnije u fudbalu.

Mladi koji se bave timskim sportovima pokazali su veliku ambicioznost i velika očekivanja od svog bavljenja sportom.

Prema izjavama sportista/kinja, većina trenera/ica podjednako koristi i nagrade i kazne u svom vaspitnom radu. Manji broj trenera/ica (oko 10%) dominantno koristi negativan pristup, tj. usmeren pre svega na kritike i kazne kao sredstva za oblikovanje ponašanja sportista/kinja. Trenerima je najviše stalo da obezbede disciplinu i poslušnost igrača/ica kao i solidarnost među njima.

Kada su izloženi nasilju saigrača/ica, sportisti/kinje se retko obraćaju za pomoć odraslima – treneru/ici ili roditeljima. Znatno veći procenat je onih koji u toj situaciji ništa ne preduzimaju, čak i ako se osećaju jako loše.

Većina mladih je iskazala negativan stav prema nasilju u sportu. Činjenica je, međutim, da dobar deo mladih prihvata i tvrdnje koje izražavaju tolerantan stav prema nasilju. Više je onih koji se

slažu nego onih koji se ne slažu sa tvrdnjama da je grubost neizbežni deo sporta, da su uspešniji oni sportisti/kinje koji/e umeju da budu grubi/e kada treba, da su i najveći/e sportisti/kinje spremni da isprovociraju svog protivnika/cu da bi lakše pobedili. Tolerantniji stav prema nasilju ispoljili su sportisti u odnosu na sportistkinje, stariji sportisti/kinje, kao i oni sa dužim ukupnim sportskim stažom i dužim stažom u aktuelnom klubu.

Sportisti/kinje su davali/e prilično homogene odgovore, s obzirom da je retko koja varijabla imala uticaja na njihova opažanja i stavove. Nisu se pokazali značajni ni vrsta sporta, ali ni varijable kao što su ambicioznost, mesto u timu, stav prema nasilju. Razlike između polova i uzrasta nisu na svim indikatorima nasilja bile značajne i dosledne, ali se može reći da su sportisti bili nešto više izloženi nasilju i/ili ga češće primećivali i češće bili nasilni nego sportistkinje. Takođe, stariji sportisti/kinje su češće prijavljivali svoje i tuđe nasilje nego mlađi.

Postojala je visoka povezanost između izveštavanja o različitim doživljenim, opaženim ili izvršenim formama nasilja. Oni koji su govorili da su češće doživeli nasilje češće su ga i videli oko sebe i češće su i sami bili nasilni. Ovakva povezanost, sem što je, svakako, odraz realnog stanja da postojanje nasilne atmosfere u klubu međusobno podstiče različite forme nasilja, može biti i posledica individualnih razlika samih ispitanika/ca u njihovoj sklonosti da (sebi i drugima) priznaju da nasilje postoji. Na jednom kraju kontinuuma bi stajali oni koji kao da spremno negiraju bilo kakvo nasilje, a na drugom kraju oni koji bez uvijanja govore o raznim oblicima nasilja. Ovo, međutim, ne treba shvatiti tako da su ovi drugi, koji češće prijavljuju nasilje, osetljiviji na njega i kritičniji prema njemu. Naprotiv, postoji tendencija da veća izloženost nasilju, češće opažanje i vršenje nasilja, idu uporedo sa većom tolerantnošću prema nasilju.

Procenti koji govore o maloj učestalosti postupaka koje istraživači smatraju nasiljem bili bi manji kada bi se zasnivali na onom što sami sportisti/kinje smatraju nasiljem. Neki oblici nasilja se u sportskom kontekstu smatraju dozvoljenim i očekivanim, te im, iz ugla sportista/kinja, nedostaje suštinska karakteristika nasilja, *agresivna namera*. Kažnjavanje koje primenjuju treneri/ce i vokabular koji u svojim kritikama koriste, u školi bi se smatrali sasvim neprimerenim i nasilnim, pa makar ga primenjivali nastavnici/e fizičkog vaspitanja, čiji rad sa učenicima je najbliži trenerskom. Tako, mada je korišćenje fizičkih vežbi kao način kažnjavanja jasno izdvojeno kao forma sportskog nasilja u UNICEF-ovom izveštaju o sportskom nasilju (UNICEF Innocenti Research Centre, 2010), a takvog stava smo se držali i u našem istraživanju, sami sportisti u velikom broju odbijaju da takve postupke proglašavaju nasiljem. Moglo bi se reći da, iz njihove perspektive, kažnjavanje fizičkim vežbama nedostaju sve nužne karakteristike nasilnog ponašanja: ono ne nanosi štetu već je korisno za sticanje fizičke kondicije; namera nije da se igrač fizički ili psihički povredi već je takva kazna za dobro sportiste/kinje; takve kazne su najčešće opravdane, u smislu i da su zaslužene i da trener/ica ima legitimno pravo da ih sprovodi. Verujemo da ovakve zaključke ne izvode sami sportisti/kinje, jer tada ne bi postojalo toliko veliko slaganje među njima, već da se radi o opšteprihvaćenoj ideologiji koju dele i treneri/ce i roditelji i sportska javnost, a sportisti/kinje je onda usvajaju kao neproblematičnu.

Jedan od mogućih uzroka zašto deca prihvataju različite oblike nasilja koje u drugoj sredini (na primer, školskoj) ne bi prihvatili, jesu možda visoke ambicije sa kojima oni ulaze u svet sporta. Podrazumeva se da se radi o pravilima koja treba prihvatiti ako se želi napredovati tim stazama uspeha, i verovatno da oni kojima se takav stepen nasilja ne sviđa i ne ostaju u sportu. U skladu sa ovim, značajan je podatak o vrlo malom broju dece koja se obraćaju odraslima u slučaju ugroženosti

nasiljem, kao da očekuju da njihove žalbe ne bi naišle na razumevanje i podršku. Ova bojazan da će žalbe na nasilje biti shvaćene kao neprimerene ili znak slabosti, češća je kod dečaka nego devojčica.

Rezultati govore i o veoma velikom uticaju koji treneri/ce imaju na sportiste/kinje. Sportisti/kinje gledaju na trenera/icu kao na autoritet drugačiji od autoriteta nastavnika/ce u školi. Njemu se s jedne strane priznaju druga, veća ovlašćenja od onih koja imaju nastavnici/e, i polazi se od toga da on sve radi znajući šta je najbolje i u najboljem interesu deteta. Trener/ica, sem toga, objektivno raspolaže sa više izvora moći nego nastavnik/ca u školi. On/a može da primenjuje širok dijapazon kazni, kao što mu/joj je i prepušteno da odlučuje da li će sportista/kinja igrati ili biti rezerva. Smatrajući da je legitimno ovlašćenje trenera/ica da ih motiviše, koriguje i kažnjava na način na koji on/a smatra da je najbolji za njih i za grupu, sportisti/kinje takve postupke ni ne smatraju nasiljem (u skladu sa našim određenjem da se nasiljem naziva ono ponašanje koje je ne samo povređujuće već i neopravdano). Grub postupak trenera/ice postaje u njihovim očima nasilje tek kad je nezasluzen, pa ni tada ne uvek, jer su deca sklona da i u takvim slučajevima pravdaju trenere/ice pripisujući im da su bili u zabludi kad su verovali da je kazna zaslužena.

Da bi trener/ica mogao/la da svoj autoritet predstavi na ovaj način i da raspolaže svim ovim izvorima moći, on/a mora da u tome ima podršku drugih odraslih, pre svega roditelja deteta, koji će takvu sliku autoriteta trenera/ice potkrepiti i potvrditi. Ako je jedna od funkcija treninga da vremenom selekcioniše decu dovoljno čvrstu da izdrže napore i grubosti koji su u profesionalnom sportu neophodni za uspeh i zaradu, ili da kod dece razvije osobine neophodne za snalaženje u visoko kompetitivnim situacijama ne samo u sportu nego i u životu, onda će „čeličenje“ deteta biti nešto što se od trenera/ice faktički zahteva a ne samo toleriše.

Ali, verovatno ni konsenzus o ovlašćenjima trenera/ica ne bi bio dovoljan da ih deca prihvate kad ne bi bilo i emocionalne vezanosti za trenera/icu, privrženosti i poštovanja. Veliki broj sportista/kinja pokazuje takav odnos prema treneru/ici, i u tim slučajevima trener/ica postaje važna figura za poštovanje i ugledanje. Zasluga je trenerova/ičina ako je uspeo/la da izgradi takav odnos sportista/kinja prema njemu/njoj. Naime, mišljenja smo da se takva privrženost od strane sportista/kinja ne može jednostavno tražiti ili steći glumljenom brigom za sportiste/kinje, već da je posledica iskrenog truda koji trener/ica pokazuje a dete prepoznaje.

Posebno je u fokus grupama bilo vidljivo koliko je trener/ica značajna figura za mlade sportiste/kinje. Sportisti/kinje su trenera/icu videli kao primer za ugled, kao nekoga čije mišljenje za njih puno znači (tipične su bile rečenice tipa „kao što naš trener kaže...“), i isticali su da su treneri/ce najzaslužniji što nema više nasilja u sportu. Sticao se utisak da se sportisti/kinje uzdržavaju da razmatraju moguće nasilje od strane trenera/ica ne toliko zbog straha od kazne, već najpre što takvu javnu kritičnost prema idealizovanom autoritetu smatraju neprimerenom.

Neki istraživači pozivaju na oprez u tumačenju nalaza o uniformnom pozitivnom stavu mladih sportista/kinja prema trenerima/cama, stavu koji je često blizu idealizaciji. Po njima, specifičan odnos moći koji postoji između trenera/ice i sportiste/kinje je taj koji je delom odgovoran za ovakav stav, i on može biti prepreka da se uoči i obelodani eventualno nasilje trenera/ice prema sportisti/kinji ako do takvog nasilja dođe. Naime, moć kojom raspolaže trener/ica prevazilazi moć dodeljenu drugim autoritetima u sličnim socijalnim situacijama. Trener/ica, naime, ima istaknutu i stručnjačku, i legitimnu i referentnu moć, a povrh svega ima vrlo razuđenu moć nagrađivanja i kažnjavanja. Od njega praktično zavisi koliko će detetu biti otvorena vrata daljeg napredovanja, koliko će dete dobiti stručne i lične podrške.

Uzrok relativno malom nasilju između saigrača/ica unutar tima je i u tome što se treneri/ce zaista trude da suzbijaju nedisciplinu i međusobno nasilje, jačajući kolektivni duh i kohezivnost među sportistima/kinjama, jer se ovde radi o timskim sportovima. Unutar grupe se nasilje oštro suzbija, treneru/ici se daju ovlašćenja za postupke koji se ne smatraju nasiljem, a nasilje se najpre toleriše i kanališe tokom igre, prema protivničkim igračima.

Bavljenje sportom samo po sebi neće dovesti do smanjenja agresije i unapređenja socijalnih veština deteta. Da li će ono imati takav efekat ili možda upravo suprotan, zavisi pre svega od toga kakve norme, vrednosti i uverenja koja se tiču nasilja u sportu će sportista/kinja prepoznati kod svog trenera/ice i u svom sportskom okruženju. U jednom od često navođenih istraživanja koja to potkrepljuju (Trulson, 1986), deca koja su bila sklona delinkventnom ponašanju bila su podeljena u tri grupe. Jedna grupa je trenirala tradicionalni tekvondo, gde je trener sticanje borilačkih veština integrisao sa specifičnom nenasilnom filozofijom, druga grupa je trenirala osavremenjenu verziju tekvondoa, svedenu samo na sticanje borilačke veštine, a treća grupa se bavila različitim sportskim aktivnostima. Nakon šest meseci, u trećoj grupi nisu zabeležene promene u sklonosti nasilju i delinkventnom ponašanju, u drugoj grupi je konstatovan porast nasilja i delinkventnog ponašanja, a jedino je u prvoj grupi došlo do pozitivnih promena i to ne samo u vidu smanjenja agresivnosti i delinkventnog ponašanja već i u porastu samopoštovanja i socijalnih veština.

Povoljna stvar u vezi sa gledanjem sportista/kinja na nasilje u sportu je i u tome što su među njima veoma retke tzv. neprijateljske (hostilne) atribucije. Pod hostilnim atribucijama misli se na pridavanje zle namere počiniocu povređujućeg postupka, čime se taj postupak automatski vidi kao agresivan, te onda izaziva snažne negativne emocije i traži odmazdu. Tamo gde pridavanje zle nemere postoji, i sasvim bezazlen postupak će prouzrokovati neprijateljske emocije prema akteru i želju za odmazdom, kao što, obrnuto, i velika šteta koja se ne vidi kao zlonamerno izazvana neće provocirati dalju agresiju. Neki stručnjaci smatraju da jedan od čestih uzroka agresivnosti mladih jeste njihova naučena sklonost da, prilikom tumačenja nečijih postupaka, donose hostilne atribucije, i brojni programi za smanjenje agresivnosti sastoje se delom u menjanju atribucija kojima su agresivna deca sklona. Naši rezultati pokazuju da je među sportistima/kinjama pripisivanje zlonamernosti veoma retko, bilo da govore o nasilju protivničkih igrača ili o nasilju trenera/ica, i da bi se pre govorilo o benevolentnim atribucijama kao elementu uobičajenog diskursa o nasilju u sportu. Iz perspektive mladih sportista/kinja, postupci trenera/ica su po pravilu dobronamerni i korisni, a nasilni postupci protivnika su izazvani situacijom. Takav odnos prema nasilju, koji je očigledno deo šireg gledanja na nasilje u sportu, sprečava razvijanje trajnih i ličnih neprijateljstava i osvetoljubivosti i olakšava pomirenje posle nasilnih epizoda.

Važan deo gledanja na nasilje među sportistima/kinjama je da nasilje, čak i kada mu se „gleda kroz prste“ i tumači kao nešto neizbežno pa i korisno, ne sme da ima ličnu notu, da bude upereno protiv ličnosti druge osobe. To je, verujemo, jedan od uzroka što je među sportistima/kinjama bila izuzetno retka pojava tzv. bulinga, stalnog maltretiranja nekog pojedinca od strane drugog pojedinca ili grupe, pojava koja je inače u školskom okruženju zabrinjavajuće česta.⁶

---

⁶ U UNICEF-ovom izveštaju (2010) spominje se jedno istraživanje na mladim sportistima u Norveškoj gde je nađeno da 30% njih saopštavaju da su doživeli buling u sportskom kontekstu. (Sisjord, M.K. et al., 'Liking, Friendship and Bullying in Sport', paper presented to the Norwegian Research Council conference, Skien, Norway, 10 May 2007). Iz reference se, međutim, ne vidi o kojim sportistima je bilo reč, na koji vremenski period se pitanje odnosilo, ni na šta se tačno pod bulingom mislilo.

Iskazan stav mladih sportista/kinja prema nasilju u sportu može izgledati nekonzistentan. Većina njih smatra da nasilje jeste veliki problem protiv kog se treba boriti, a s druge strane većina ga smatra neizbežnim delom sporta koji karakteriše i vrhunske i uspešne sportiste/kinje. Smatramo da ovi stavovi ne moraju biti u međusobnoj koliziji. Sportisti/kinje su velikom većinom za poštovanje fer pleja i protiv nasilja koje je izraz netrpeljivosti ili crte agresivnosti. Nasilje i grubost koji su situaciono izazvani, „sportskim adrenalinom“, neizvesnošću borbe, jakim afektima, s druge strane, većinski se opaža kao neizbežan deo sporta. Iz toga ne mora nužno da sledi da se sportisti/kinje uče da budu grubi (mada se, izgleda, uče da umeju da budu grubi u situacijama u kojima je to korisno po tim), ali se uče da se takmiče u grubim, nepovoljnim uslovima. Sport je prilika da nauče da se nose sa poredama i porazima, sa jakim emocijama, provokacijama i ometanjima. Sportisti/kinje se uče da suzbijaju i kontrolišu vlastitu agresiju. Sportisti/kinje uče da ne treba da se lako iznerviraju ili da se daju isprovocirati, da treba da „očvrsnu“ tako što će podnositi grubosti i neće smanjivati svoju efikasnost ni kad su izloženi frustracijama. Oni uče da budu borbeni i da se svim silama bore za pobedu i da se ne prepuste malodušnosti ni u borbi sa nadmoćnim protivnicima. Ovakvo gledanje na grubost u sportu slično je i kod sportista i kod sportistkinja. U njegovoj osnovi je veličanje borbenosti i asertivnosti a ne agresivnosti, ali između asertivnosti i agresivnosti je nejasna granica i postepen prelaz, pogotovu s obzirom na to da se u takmičarskim kontaktnim sportovima tolerišu pa i podstiču postupci koji se van tog konteksta smatraju agresivnim. Ako se mladim sportistima/kinjama ne ukazuje na finu razliku između asertivnosti i agresivnosti, dopuštenih i nedopuštenih postupaka, može se desiti da oni delove sportskog etosa i pravila protumače kao tolerisanje i uvažavanje nasilja.

Sport nije samo poligon za borbu i nadmetanje sa protivnicima. Baveći se sportom, sportisti/kinje uče i da saraduju sa drugima, daju maksimum od sebe u ostvarivanju grupnih ciljeva, ohrabruju i štite jedni druge. Onoliko koliko takmičenje među timovima provocira agresivnost, toliko i saradnja unutar tima razvija prosocijalne vrednosti i socijalne veštine. U razgovorima unutar fokus grupa mnogo puta su sportisti/kinje isticali koliko im je važna lojalnost svome timu i koliko im je stalo da u timu vlada razumevanje i saradnja. I rezultati govore o vrlo malom stepenu ozbiljnijeg nasilja ili trajnog neprijateljstva među saigračima/cama. Prihvaćenost u grupi koja se zaslužuje međusobnom saradnjom i poštovanjem izuzetno je važna deci i mladima, i u velikoj meri doprinosi razvijanju saradnje, nenasilne komunikacije i tolerancije. Saradnja i pomaganje unutar grupe i razvoj grupnog identiteta imaju pozitivnog efekta i na decu sa rizikom da budu nasilnici i na decu sa rizikom da budu žrtve nasilja. U timskim sportovima, treninzi i takmičenja su idealne prilike za upražnjavanje kooperativnog učenja, učenja koje se u školskom kontekstu pokazuje superiornim u odnosu na učenje u uslovima kompeticije unutar grupe. Suštinske karakteristike kooperativnog učenja su postojanje grupnog cilja (pojedinaac postiže cilj samo ako cela grupa postigne cilj i obrnuto; pobeđuju ili gube svi zajedno) i pojedinačne odgovornosti za postignuće grupe (vidljiv je pojedinačan doprinos grupnom postignuću), i pokazuje se da u takvim uslovima članovi grupe postižu bolje rezultate već i znatno više razvijaju kognitivne i socijalne veštine.

Kada sportisti/kinje razmišljaju o nasilju u sportu, mnogo više su usredsređeni/e na konflikte sa sudijama i sa publikom nego na grubost između saigrača/ica ili trenera/ica prema igračima/cama. Sudije se često pojavljuju i kao uzrok i kao predmet agresije. Loše i nefer suđenje su problemi koji u kontekstu nasilja mladi najčešće spominju, ukazujući time da suđenje koje se opaža kao loše i nefer, a koje ima izuzetan uticaj na rezultat, predstavlja izvor frustracija i okidač za grubo i nasilno

ponašanje. Vredanje sudije je, kako nam je skrenuo pažnju jedan ispitanik, svakodnevna pojava na utakmicama. Publika se, takođe, često vidi kao remetilački faktor koja svojim ponašanjem provocira lošu atmosferu i sukobe među igračima/cama. U tom smislu, ne sme se potceniti pritisak koji dolazi spolja, od publike koja pritom samo odražava vrednosti i norme društva u tom pogledu, ka većoj agresivnosti igrača/ica. Takmičenja ispunjena nasiljem takva publika smatra zanimljivijim i uzbudljivijim, pa ili takvo nasilje direktno izaziva i u njemu učestvuje ili ga kod sportista/kinja provocira. To kako će se društvo odnositi prema nasilju koje je svima vidljivo tokom takmičenja (ili je naknadno obelodanjeno) biće snažna poruka mladima kakav stav oni treba da zauzmu prema nasilju u sportu ako žele da se njime bave. Često se dešava da slučajevi nasilja prođu neprimećeno i nakažnjeno, a ako su nekada igrači/ce, publika ili trener/ica i kažnjeni, sportista/kinja to ne zna. Mladi ne smeju da, kao što se često dešava, dobijaju dvostruke poruke o tome šta je dozvoljeno a šta ne, šta nije dozvoljeno „na papiru“ a šta u realnosti, šta nije dozvoljeno jednome a jeste drugome. Stara je istina da mladi svoje stavove i ponašanje oblikuju ugledajući se na ono šta primećuju u svojoj okolini, i to znatno više na osnovu onoga šta vide da drugi rade nego na osnovu onoga šta čuju da im drugi govore.

15. PREPORUKE ZA PREVENCIJU KONFLIKATA I NASILNOG PONAŠANJA PREMA I MEĐU DECOM I MLADIMA U SPORTU

Da bi se sa određene negativne pojave mogle sprečiti, ili bar svesti na najmanju moguću meru, potrebno ih je dobro upoznati. Iz dana u dan postajemo sve svesniji i zabrinutiji nad pojavama nasilja prema i među decom i mladima u sportu, koje se pojavljuje u vidu naizgled bezazlenih neprimerenih verbalnih konflikata, zadirivanja, provociranja, fizičkog koškanja, saplitanja, guranja, udaranja, pa sve do ozbiljnijih akata fizičkog i psihološkog nasilja pokrenutog namerom da se drugoj osobi nanese fizička ili psihološka povreda, da se ponizi, zastraši, kazni, ismeje. Imajući u vidu da sport poseduje ogroman vaspitni potencijal, da je istovremeno aktivnost koja najpotpunije zadovoljava dečiju potrebu za igrom, druženjem i zabavom, da je u stanju da višestruko oplemeni živote onih koji su njega uključeni – naša je dužnost da sportsku sredinu učinimo bezbednim mestom u kome se zdravo raste, uče životno vredne veštine, viteški nadmeće i gradi karakter.

Rezultati prethodnih istraživanja pokazali su da je više od jedne trećine mladih sportista/kinja bar jednom bilo žrtva nasilja u sportskim kontekstima, da je nasilno ponašanje svojstveno svim akterima u sportu, te da su roditelji i treneri/ce glavni promoteri i podstrekajući neprimernog, agresivnog i nasilnog ponašanja mladih sportista/kinja. Prema rezultatima našeg istraživanja, a prema sopstvenom kazivanju, polovina ispitanika/ca je u protekloj sezoni doživela neki oblik nasilja od strane svojih saigrača/ica, oko 40% ispitanika/ca je doživela nasilje od strane protivnika/ca, a njih 63% je izjavilo da je doživelo neki oblik nasilja od strane trenera/ica. Ovo istraživanje dodatno osvetljava brojne faktore (situacione, psihološke, socijalne) koji u međusobnom sadejstvu podstiču učenje i ispoljavanje nasilnog ponašanja, navikavanje na nasilje i njegovo pasivno trpljenje - naš glavni cilj je da nasilje u sportu iskorenimo, ili bar svedemo na najmanju moguću meru, i da ukažemo kako bavljenje sportom može doprinosti prevenciji konflikata i razvijanju nenasilne komunikacije i socijalnih veština. Da bismo to postigli, potrebno je sačiniti delotvorne programe i

sprovoditi ih na način kako to mladim ljudima najviše odgovara, programe u kojima će oni aktivno učestvovati, koje će sami kreirati i uz pomoć nas odraslih uspešno realizovati.

U prethodnom istraživanju (Bačanac i saradnici, 2009) stariji/e sportisti/kinje (prosečna starost 18 godina) uzroke nasilja u sportu generalno su vezivali/e za pojave koje nastaju u samoj sportskoj sredini i predstavljaju njena osnovna obeležja (nameštanje utakmica, loše suđenje, presudna i prenaglašena uloga novca i pobeđe). Sportisti/kinje u ovom istraživanju (prosečne starosti 15 godina) uzroke vršnjačkog nasilja najčešće su vezivali za ljubomoru i konkurenciju za igračku poziciju u timu, za nervozu, „adrenalin“, loše i nepravilno suđenje i slučajne incidente nastale u žaru borbe. Nasilje koje dolazi od sportskih rivala takođe su objašnjavali situacionim faktorima: nervozom i nerviranjem kada se gubi utakmica, namerom da se provocira i tako oslabi protivnik/ca, osetoljubivim reagovanjem na slučajne faulove. Nasilje koje dolazi od trenera/ica uglavnom su tumačili i prihvatili kao opravdanu reakciju na njihovu lošu igru, greške, nezalaganja, nedisciplinu, kao svojevrsnu motivacionu strategiju, zasluženu kaznenu meru, ali, ređe, i kao odraz agresivne ličnosti trenera/ice, njihove potrebe i navike da se izivljavaju, ismevaju i ponižavaju, da sopstveno nezadovoljstvo i nervozu iskaljuju na sportistima/kinjama koji to nisu zaslužili. Za razliku od starijih sportista/kinja koji uzroke nasilja prevashodno vide u negativnim pojavama izvan njih samih, mladi sportisti/kinje ih povezuju sa sopstvenim ponašanjem. Oni/e su skloni/e da sebe vide kao krivce, kao osobe koje takvo ponašanje trenera/ica zaslužuju, pa zato vikanje, ismevanje i neprimereno kažnjavanje koje svakodnevno doživljavaju vide kao opravdano, u njihovom interesu, ono im ne pada teško i prema njihovoj percepciji pokazuje da je treneru/ici stalo do njih i njihovog uspeha u sportu.

U ranijem istraživanju (Bačanac i sardnici 2009) sportisti/kinje su, procenjujući svaku od 13 ponuđenih mera, ocenili da bi u redukciji nasilja bile najefikasnije sledeće tri:

1. Pooštavanje kaznenih mera za sve oblike neprimerenog i nasilnog ponašanja u sportu;
2. Promovisanje pozitivnih vrednosti sporta preko medija;
3. Korišćenje uspešnih i popularnih sportista/kinja za uzore i promotere dobrog sportskog ponašanja.

U ovom istraživanju sportisti/kinje su zamoljeni da sami navedu kojim merama bi se, po njihovom mišljenju, nasilje u sportu moglo smanjiti ili potpuno iskoreniti. Preporuke koje su dali mogu se svrstati u nekoliko grupa.

1. Najveći broj njihovih preporuka odnosi se na podsticanje fer-pleja putem edukacije, razgovora i podsticanja prosocijalnog ponašanja (tolerancije, nenasilnog rešavanja konflikata, unapređenja komunikacije i saradnje);

2. Druga grupa preporuka ističe važnost pojačane kontrole i discipline, strožijeg i doslednog kažnjavanja svih vidova neprimerenog, nasilnog ponašanja i kršenja pravila kao i pooštavanje sudijskih kriterijuma;

3. Određeni broj sportista/kinja smatra da je pravilno porodično vaspitanje ključ za eliminisanje nasilja, a nije zanemarljiv ni broj onih koji smatraju da je nasilje neizbežno, da je deo

sporta i da ga je nemoguće iskoreniti. Ima i onih (istina mali broj) koji smatraju da nasilje u sportu nije problem, da ga nema.

Vidi se da su i u sadašnjem i u prethodnom istraživanju sportisti/kinje, kada razmišljaju o nasilju u sportu, bili usmereni pre svega na nasilje tokom sportskih takmičenja, i u tom slučaju imali su na umu nasilje među protivničkim igračima/cama, nasilje od strane sudija i nasilje navijača. Sportisti/kinje su bili/e skloni/e da zanemare situacije koje se dešavaju „iza kulisa“ sportskog dešavanja, na treninzima i u svlačionicama. Istu vrstu selektivnosti često pokazuju i oni koji se bave kontrolom i sprečavanjem nasilja u sportu. Kako ukazuje Veber (Weber, 2009, str. 67), „čak i kada mnoge sportske federacije uključe zaštitu dece u svoje regulative, ove regulative se ne odnose na svakodnevne treninge već samo na takmičenja, uprkos činjenici da veći deo štete koju sportisti/kinje pretrpe potiče iz intenzivnih treninga a ne iz učešća na takmičenjima“. Otuda bi, kada se radi na prevenciji konflikata i nasilja među i prema mladima u sportu, trebalo dodatnu osetljivost razviti prema potencijalnom nasilju od strane trenera/ica, ne samo zato što je ono relativno zanemareno već i zato što se ne dešava na javnoj sceni kao što je to slučaj sa nasiljem na takmičenjima.

Imajući u vidu preporuke Međunarodnog udruženja sportskih psihologa usmerene na redukovanje agresije i nasilja u sportu (Tanenebaum i saradnici, 1996), sugestije koje daje Richard Cox (2005), rezultate prethodnog istraživanja nasilja u sportu Srbije (Bačanac i saradnici, 2009), rezultate istraživanja o nasilju prema i među decom i mladima u sportu, kao i preporuke koje su došle od mladih sportista/kinja učesnika/ca ovog istraživanja, smatramo da bi u cilju prevencije i redukovanja nasilnog ponašanja u sportu trebalo preduzeti dve vrste mera. Prvi set mera odnosio bi se na direktan rada sa sportistima/kinjama, trenerima/cama, roditeljima kao neposrednim akterima u sportu i ima za cilj njihovo osnaživanje za prepoznavanje i adekvatno reagovanje na nasilje i konflikte. Drugi set mera treba da obezbedi unapređenje i održivost mehanizama prevencije konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportskom okruženju kroz razvoj sistemskog okvira sporta za decu i mlade.

1. Mere usmerene na neposredan rad sa decom i mladima, trenerima/cama i drugim relevantnim akterima

Neposredan rad sa decom i mladima u sportu treba da uvaži uzrasne i sredinske specifičnosti. U tom smislu značajni su rezultati istraživanja na osnovu kojih je moguće identifikovati specifične potrebe dečaka u sportskom okruženju a u odnosu na prevenciju i redukciju nasilnog ponašanja.

Rezultati istraživanja ukazuju da dobar deo mladih prihvata tvrdnje koje izražavaju tolerantan stav prema nasilju. Tolerantniji stav preme nasilju ispoljili su sportisti u odnosu na sportistkinje,

stariji sportisti/kinje, kao i oni sa dužim stažom u klubu. Oni koji su govorili da su češće doživeli nasilje češće su ga i videli oko sebe i češće su i sami bili nasilni. Ovakva povezanost, sem što je svakako odraz realnog stanja da postojanje nasilne atmosfere u klubu međusobno podstiče različite forme nasilja, može biti i posledica individualnih razlika samih ispitanika/ca u njihovoj sklonosti da (sebi i drugima) priznaju da nasilje postoji. Na osnovu ovoga može se zaključiti da potreba za stvaranjem tolerantnijeg ambijenta u sportu predstavlja osnov za dalji rad sa decom i mladima na polju prevencije nasilja. Da bi se ovo postiglo neophodan je neposredan rad sa decom i mladima u cilju prepoznavanja netolerancije i rad na razvijanju prihvatanja individualnih i grupnih različitosti, razvijanja odgovornog ponašanja i prepoznavanja konflikata.

Od izuzetne važnosti je paralelno raditi i sa trenerima/cama, jer rezultati istraživanja pokazuju da je stepen u kojem trener/ica toleriše nasilje prema drugima (protivnicima, publici, sudijama) dosledno povezan sa nasiljem koje unutar kluba i prema drugima, pokazuju igrači/ce.

Kada su izloženi nasilju, sportisti/kinje se retko obraćaju za pomoć odraslima – treneru/ici ili roditeljima, jer očekuju da njihove žalbe ne bi naišle na razumevanje i podršku. Znatno veći procenat je onih koji u toj situaciji ništa ne preduzimaju, čak i ako se osećaju jako loše. Bojazan da će žalbe na nasilje biti shvaćene kao neprimerene ili znak slabosti češća je kod dečaka nego devojčica. Radi povećanja osećaja opšte bezbednosti i osnaživanja za adekvatnu reakciju u situacijama nasilja rad sa decom i mladima zahtevao bi upoznavanje sa pravom na zaštitu od svih oblika nasilja i mehanizmima zaštite.

Na osnovu rezultata istraživanja utvrđuje se da je najzastupljeniji oblik nasilja verbalno nasilje, u vidu vređanja, ismevanja, pretnji i zastrašivanja. Među saigračima/cama se često javlja i indirektno nasilje u vidu ogovaranja. Stoga bi bitna komponenta rada sa mladim sportistima/kinjama bila sticanje komunikacijskih veština i veština nenasilnog rešavanja konflikata kao delotvornih metoda prevencije verbalnog nasilja.

1.1. Kontinuirano sprovoditi edukaciju putem programa specifično koncipiranih za sve relevantne aktore u sportu

1.1.1. Razviti edukativne pakete i implemenirati ih među svim relevantnim akterima u sportu: donosiocima odluka, funkcionerima u sportu, sudijama i drugim sportskim radnicima. Edukativni paketi treba da obuhvate tematske celine vezane za upoznavanje sa problemom nasilja među decom i mladima u sportu, upoznavanje sa međunarodnim mehanizmima i standardima u prevenciji i zaštiti, jačanju svesti o ličnoj odgovornosti u procesu razvijanja prakse i politika u sportu za mlade.

1.1.2. Razviti edukativne pakete i implementirati ih među trenerima/cama koji/e rade sa decom i mladima. Edukacija trenera/ica bi trebala da bude dvostepena. Prvi nivo trebalo bi da obuhvati upoznavanje sa problemom nasilja među decom i mladima u sportu, jačanju svesti o ličnoj odgovornosti u procesu razvijanja prakse, prevencije i zaštite. Drugi nivo bio bi usmeren na sticanje praktičnih komunikacijskih veština, načina nenasilnog rešavanja konflikata, veštinama pedagoško-

psiholoških aspekata trenerskog rada sa decom i mladima, tehnikama pozitivne motivacije i ohrabriranja.

Svim mladim sportistima/kinjama, a posebno najmlađim, neophodno je **obezbediti najstručnije i najiskusnije trenere/ice** koji su dodatno edukovani za rad sa mladim ljudima, koji imaju pozitivan pristup treniranju i zdravu filozofiju u vezi glavnih ciljeva dečijeg i omladinskog sporta (sport u službi zdravlja, sveukupnog razvoja i opšte dobrobiti mladih osoba).

1.1.3. Razviti edukativne pakete i implemenirati ih među mladim sportistima/kinjama.

Edukativni paketi za mlade sportiste/kinje treba da obuhvate tri tematske oblasti:

- Prava deteta/mladih na zaštitu od svih oblika nasilja (upoznavanje sa pojmom i vrstama prava, informisanje o pravima dece i mladih u sportskom kontekstu, informisanje o tome šta se sve smatra nasiljem, kako ga prepoznati i kako se zaštititi);
- Promena stavova kod sportista/kinja o nasilju (nediskriminacija, tolerancija, razlikovanje agresivnosti i asertivnosti);
- Razvoj komunikacijskih veština i nenasilnog rešavanja konflikata.

Kako bi programi za prevenciju i redukovanje nasilja u sportu bili efikasni, treba da budu lako primenljivi, privlačni po sadržaju i formi i usklađeni sa potrebama dece i mladih koji se bave sportom. Sve edukativne pakete treba razviti u obliku radioničarskog načina rada, uz korišćenje primera, rečnika, postupaka u sportskom okruženju. Materijal za rad bi trebalo kad god je moguće prilagoditi sportskom okruženju. Edukativni paketi treba da budu fokusirani samo na najvažnije teme i sticanje veština u navedenim oblastima, pa bi po obimu trebalo da budu uži nego paketi predviđeni za implementaciju u školskom okruženju.

Pri izradi sezonskih ili godišnjih trenerskih programa, programa sportskih škola i igraonica, svaki trener/ica bi trebalo da ima obavezu da detaljno navede aktivnosti koje će preduzimati u cilju izgradnje i promovisanja ferpleja i nenasilja i tolerancije.

1.2. Proces kontinuirane edukacije mora biti uniformno rešen na nivou države (jedinstven za sve sportske saveze). To je neophodno, jer je on osnova za sistem licenciranja trenera/ica i sudija/kinja, za definisanje njihovih stručnih kvalifikacija i zvanja. U sadržaje programa namenjenih edukaciji (i licenciranju) trenera/ica i sudija/kinja obavezno uvrstiti predmet fer plej ili olimpijske vrednosti koji će biti ključne smernice njihove dobre stručne prakse.

1.3. Pripremiti različite vrste vodiča i priručnika namenjenih edukaciji i informisanju aktera u sportu. Za sada su u okviru akcije „*Karakterom protiv nasilja*“ pripremljene dve takve publikacije: „*Priručnik za roditelje mladih sportista*“ i priručnik, knjiga namenjena trenerima „*Psihološke osnove treniranja mladih sportista*“. Važno mesto u ovom smislu treba da ima i priručnik namenjen sportistima/kinjama koji bi ih na zanimljiv način upoznao sa osnovama sporta, olimpijskim duhom, principima i značaju fer pleja. Ovaj priručnik bi takođe bio namenjen upoznavanju sportista/kinja sa njihovim pravima i odgovornostima. Ovakva vrsta priručnika ili vodiča sportiste/kinje treba da edukuje da prepoznaju rane nagoveštaje ili već prisutne forme nasilja, bez obzira da li se radi o seksualnom, emocionalnom, verbalnom ili fizičkom zlostavljanju ili zanemarivanju. Takođe, on

treba da ih informiše o tome šta treba da učine ako se nađu u ulozi žrtve ili svedoka nasilja, kome da se obrate i kako da se zaštite.

1.4. Uvesti praksu da se na svim utakmicama dece i mladih (školski, regionalni, memorijalni turniri, ligaška takmičenja itd.) obavezno proglašava najferplej sportsita, najferplej tim, najferplej postupak - da se takvi postupci prigodno nagrade, o njima piše i govori. Istovremeno, posle svake utakmice treba jasno navesti i osuditi nesportske i neferplej postupke koji su potekli od strane bilo kojih aktera (gledalaca, sportista/kinja, sudija/kinja, trenera/ica). Naravno, ovde ne treba imenovati pojedince/ke, već samo ponašanje koje se smatra nesportskim i neferplej, koje podriva osnovne vrednosti sporta.

2. Mere za unapređenje sistemskog okvira sporta za decu i mlade

2.1. Inicirati donošenje Nacionalnih standarda za dečiji i omladinski sport, koji bi, pored ostalog jasno definisali: ko može da organizuje sportske programe, uslove u kojima se izvode treninzi i takmičenja (veličina i opremljenost prostora, temperatura, osvetljenje), bezbedonosne mere i procedure, nivo stručne osposobljenosti trenera/ica, neophodnu zdravstvenu kontrolu sportista/kinja, način selekcije sportista/kinja, neophodne elemente normativnih dokumenta (npr. protokol o zaštiti od zlostavljanja, statut sportske organizacije, etički kodeksi itd).

2.2. Usvajanje i primena etičkih kodeksa namenjenih svim učesnicima u sportu (sportistima/kinjama, roditeljima, trenerima/cama, sportskim novinarima/kama, sudijama/kinjama, sportskim funkcionerima, gledaocima) može doprineti da se svi akteri bolje upoznaju sa svojim odgovornostima, obavezama pravima i ulogama. Etički kodeksi bi trebalo da budu bazirani na pravima deteta, na Povelji prava mladih sportista i pravilima sportskog ponašanja, fer pleja i dobrog sportskog karaktera.

2.3. Unaprediti saradnju svih društvenih aktera sa organizacijama civilnog društva kao i njihovu međusobnu saradnju kako bi se obezbedio kontinuitet i zajednički rad na prevenciji nasilja u sportu i afirmaciji vaspitnih vrednosti sporta. Kao primer pozitivne prakse ističemo akciju "Karakterom protiv nasilja".

2.4. Potrebno je pokrenuti više medijskih akcija koje će biti usmerene na promovisanje vaspitnih potencijala sporta i smanjenje svih vidova nedoličnog i agresivnog ponašanja na sportskim terenima i tribinama. Korisno je da u medijske kampanje budu uključene poznate ličnosti iz sveta sporta, koje deci i mladima predstavljaju primer za ugled. Nužno je da svi mediji, sportski novinari, reporteri i snimatelji usvoje drugačiji pristup predstavljanju sportskih događaja i incidenata nasilja na njima. Nasilje se ne sme glorifikovati i propagirati stalnim prikazivanjem i pridavanjem posebne pažnje njegovim akterima.

2.5. Mediji treba više pažnje da posvete dečijem i omladinskom sportu. U okviru sportskih ili obrazovnih redakcija treba napraviti seriju specijalizovanih emisija čiji je cilj popularizacija sporta, isticanje važnosti razvijanja sportskih programa koji su usklađeni sa potrebama i motivima dece, sa njihovim psihofizičkim sposobnostima, koji su zabavni, koji se realizuju u bezbednoj sredini i koje

vode odrasli kvalifikovani stručnjaci primarno vođeni interesima dece i principima njihovog svestranog psihofizičkog zdravlja i razvoja.

2.6. Treba jasno formulisati pravila koja određuju koja su prava i obaveze pojedinačnih aktera u sportu, koji vidovi ponašanja se smatraju neprimerenim i nedopuštenim, i to ne samo u kontekstu takmičenja već i u drugim situacijama kao što su treninzi. Ova pravila moraju biti javno vidljiva i dostupna svim akterima, pre svega deci i njihovim roditeljima. Pravila moraju biti praćena informacijama o sankcijama u slučaju njihovog kršenja, kao i jasnim uputstvima koje se treba obratiti u slučaju da se kršenja pravila uoče.

2.7. Kazne za prekršioce pravila igre, za sve vidove ispoljenog nesportskog, neprimerenog, nasilnog ponašanja moraju biti znatno pooštrene. Na taj način će opažena šteta ili „cena“ agresivnog kršenja nekog pravila nadvisiti procenjenu i očekivanu korist, što će svakako, prema osnovnim načelima teorije socijalne razmene, dovesti do značajnog redukovanja namernog kršenja pravila i povređivanja protivnika.

2.8. Da bi pooštavanje kaznenih mera imalo efekta, mora se obezbediti njihova dosledna primena. Nije dovoljno samo doneti jasna pravila i propise, a u praksi ih potpuno zaobilaziti, selektivno ili samo sporadično primenjivati. Nadležne stručne i upravljačke institucije (posebno sudijske organizacije i udruženja, klupske uprave, treneri/ce, itd) moraju obezbediti doslednu primenu pravila i propisa, kao i sankcije za njihovo nesprovođenje.

16. SUMMARY

In 2011 Child Rights Centre is implementing the project *"Prevention of conflicts and violent behaviour towards and among the children and youth in sport as part of the community"* in cooperation with the German organization for international cooperation GIZ (GmbH) - project "Strengthening structures for empowerment and participation of young people in Serbia" and the Ministry of Youth and Sports of the Republic of Serbia. The focus of the project is conducting the research which results should be the basis for planning and creating programs to prevent conflicts and violent behaviour toward and among the children and youth in sport. Sport is chosen as an

activity that has great potential to contribute to the formation of character and good habits of behaviour of young people, and we believe that it represents a good environment for acquiring the skills of non-violent conflict resolution and improving communication and tolerance among children and youth.

The survey was conducted among young athletes of both genders in three contact team sports which are widely present in our environment: **basketball, football and handball**. The sample used for the statistical analysis was **399 respondents, of which 32% were female and 68% male**, aged 13 to 17 years. The average age of respondents was 15 years.

The research was conducted in 6 regions (Vojvodina, Central Serbia, Eastern Serbia, Western Serbia, South Serbia and Belgrade) and included 10 locations: Novi Sad, Subotica, Belgrade (Zemun), Kragujevac, Cacak, Nis, Novi Pazar, Leskovac, Uzice (Pozega) and Pirot.

Under the term 'violence in sport' we meant behaviour outside the rules of sport deliberately focused on the physical or emotional harm and damage to other participants.

THE MOST IMPORTANT RESULTS OF THE RESEARCH

How important a success in the sport is to young athletes and what are their ambitions?

Research shows that most respondents have high ambitions in the sport - to become professional athletes (71.6%), to be regularly engaged in sports and see how far they will get (26.9%), while a negligible percentage (1.5%) is of those who do not have great ambitions and practice sport for recreation and socialising.

Success in sports is **more important** than success in the school for 37% of male athletes and 18% of female athletes.

Success in sport is **as important** as success in school for 53% male athletes and 73% of female athletes.

A priority to the school achievement in relation to success in sports was given only by 10% of athletes.

What is the frequency of violent behavior?

- *Experienced from a teammate within the same team:*

51% of respondents said they experienced some form of violence by their teammates in the last season;

- *Experienced by the player of opposing teams:*

41% of respondents experienced some form of violence by opponents;

- *Experienced by coaches:*

63% said they experienced at least one form of violence by the coach;
Every ninth athlete have experienced four or more forms of violence by the trainer.

• *Teammates violence to other teammates, opponents, referees seen:*

60% witnessed some form of violence by a teammate towards teammates,
52% saw some form of violence by a teammate towards opponents or referees;

• *Violence by coaches seen:*

66% have witnessed some violent act of a coach to teammates, opponents or referee,
22% of respondents have seen 5 or more forms of violence once or more times in the
previous season;

• *Own violence manifested against opponents, referee and audience:*

47% of athletes say they were violent themselves toward teammates, opponents or referee at
least once during the season.

What are the most common forms of violent behavior?

• The most common form of violence that athletes **perceive** by the teammates is **verbal abuse (20-30%)** in the form of insults, ridicule, slander, threats and intimidation.

• Athletes were more frequently witnessing, that is, **seeing** that their teammates manifested verbal violence towards others:

- Insulting and provoking an opponent have seen 47% of respondents,
- Insulting referees: 42%
- Gossip about teammates: 37%
- Yelling, threats, intimidation: 30%).

• **Verbal violence** is also the most common form of violent behaviour seen in opponent players.

• **Physical violence** is rarer among teammates; it has been **experienced by 12%**, but about **31% of respondents testify** it.

• **Pilfer or intentional destruction of personal belongings** represented even rarer form of violent behavior (**7%**).

• **Sexual harassment** is the rarest form of violence. It was **experienced by the 2%** of respondents, and **seen by 6%** them.

• Over 63% of athletes say that have at least once been the victim of some form of **violent behaviour by a coach**.

- The most common **punishment is to get additional exercise (50.5%)**, and
- **Verbal violence** - shouting, swearing and intimidation (**27%**)

• It has been shown that athletes who were victims of violence more often, more often noticed violence around them and more often they were violent themselves.

What are the educational methods used by coaches working with athletes?

- The majority of coaches, as rated by the athletes, in educational work use both rewards and punishment (54%).
- A small number of coaches (10%) are focused primarily on criticism and punishment, i.e. have a negative approach to coaching.
- Approximately 36% of coaches use mainly praises and awards, i.e. have a positive approach to coaching.
- The coaches are most concerned to ensure discipline and obedience to the players as well as solidarity among them.

How athletes react to violent behavior?

- One quarter of young athletes who experienced violent behaviour does not take any measures, even if they feel really bad.
- Those who seek support rarely address to their parents (12%), more often to the coach (22%), and the support is sought mostly from their teammates (47%).
- Young athletes are less likely to report violence by their coaches, and for help they mostly address their peers (36%) and parents (31%).
- Female athletes report violence more often than male athletes.

What is the attitude of athletes towards violence and brutality in sports?

- Most young people (60%) expressed a negative attitude towards violence in sport. However, much of the youth also accepts claims that express a tolerant attitude towards violence. There are more of those who agree (52%) than those who do not agree with claims that the harshness is inevitable part of sports, that athletes who know how to be rude when needed are more successful (55%), that the greatest athletes are willing to provoke their opponent to make it easier to win (70%).
- More tolerant attitude toward violence was exhibited in the male athletes than female athletes, older athletes, those who have the male coaches who use the dominant negative approach to the training and show a greater degree of tolerance towards violence.

What (else) the research results say?

- Big ambitions of young people in sport cause the acceptance of various forms of violence that in another environment they would not accept (e.g. school). Thus, for example, the use of physical exercise as a means of punishment, which is considered a form of sports violence, athletes themselves in a great number do not perceive as violence. They find that the legitimate authority of a coach is to motivate them, corrected and punish in the manner he/she

considers best for them and for the group, so a rough act of a coach, in the eyes of young athletes, becomes violent only when undeserved.

- The degree to which the coach tolerates violence towards others (rivals, audience, referees) was consistently associated with violence shown within the club and the violence his athletes show towards others.
- Male athletes are more tolerant to violence than female athletes. At the same time, they are less likely to report violence experienced than female athletes.
- Coaches have an enormous impact on the overall (sports and psychological) development of young athletes, therefore it is necessary to ensure the most qualified and experienced coaches who are additionally trained to work with young people, who have a positive approach to coaching and healthy philosophy on the main goals of child and youth sports.

What next?

- The results regarding the most present forms of violence in youth sports clearly indicate the necessity of continuous educational work with athletes, coaches and athletes' parents as direct stakeholders in the sport, for their empowerment and sensitisation to recognise and adequately respond to violence and conflict situations.
- It is necessary to take steps towards establishing a system framework of sports for children and young people which would define performance standards, ensure the improvement and sustainability of the mechanisms of prevention of conflicts and violent behaviour among the children and youth in the sport environment.

LITERATURA

- Baćanac, Lj., Petrović, N., Manojlović, N. (2009). *Oblici i stepen nasilja u sportu Srbije*. Nepublikovan izveštaj, Beograd: Ministarstvo omladine i sporta.
- Baćanac, Lj. (2010). *Psihosocijalni i situacioni faktori agresivnog i nasilnog ponašanja trenera, sportista i roditelja sportista*. Doktorska teza, Filozofski fakultet univerziteta u Beogradu, Odeljenje za psihologiju.
- Baćanac, Lj. (2005 – 2010). *Psihološko pedagoški aspekti rada sa mladim sportistima*. Predavanja na FSFV u Beogradu.

- Cox, R. (2005). *Psihologija sporta: Koncepti i primjene*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Unicef, Institut za psihologiju
- Popadić, D. i Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji: oblici i učestalost. *Psihologija*, 2, str. 309-328.
- Radojević, J. (2006). Sportska aktivnost po izboru učenica. *Međunarodna naučna konferencija i Drugi nacionalni seminar „Žena i sport“*, Zbornik radova Fakulteta za sport i fizičko vaspitanje, str. 27-37. Beograd: FSFV i OKS.
- Centar za prava deteta (2008). *Neostvarivanje prava deteta u Srbiji: Gledano iz ugla deteta i odrasli*.
- Raič, A., Lukman, L., Pavlović, D., Koković, D. (2002). *Zastupljenost žena u sportu Srbije*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije – Uprava za sport.
- Tanenebaum, G., Stewart, E., Singer, R. N., & Duda, J. (1996). Aggression and violence in sport: An ISSP position stand. *International Journal of Sport Psychology*, 27, 229-236.
- Trulson, M. E. (1986). Martial arts training: A novel “cure” for delinquency. *Human Relations*, 39, 1131–1140.
- UNICEF Innocenti Research Centre (2010). *Protecting Children From Violence in Sport: A Review with the Focus On Industrialised Countries*. UNICEF.
- Weber, R. (2009) Protection of children in competitive sport: Some critical questions for London 2012. *International Review for the Sociology of Sport*, 44(1): 55–69.